

GYURCSÁNY FERENC
Útközben

DEMOS

könyvek

GYURCSÁNY FERENC
Útközben

Kiadja a Napvilág Kiadó
1054 Budapest, Alkotmány u. 2.
www.napvilagkiado.hu

Első kiadás: 2005

© Gyurcsány Ferenc, 2005

Szerkesztette: Rév András

ISBN 963 935 070 2

A könyvnek ezt a PDF formátumú elektronikus változatát Creative Commons Nevezd meg!-Ne add el!-Ne változtasd! 2.5 Hungary Licenc alatt tették közzé. A felhasználási engedély részletes szövege ezen az oldalon tekinthető meg: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/hu/>

Borító és könyvterv: abc
Nyomdai előkészítés: Arktisz Stúdió
Nyomdai munkák: Szekszárdi Nyomda Kft.
Felelős kiadó: A Napvilág Kiadó ügyvezető igazgatója

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
POLITIKÁK ÉS IDEOLÓGIÁK VERSENYÉBEN	13
Liberalizmus, szocializmus és konzervativizmus	13
A szociáldemokrata világlátás	16
Igazságos és igazságtalan egyenlőtlenségek	17
A tőke érdeke – a munka igazsága	19
Változó társadalom – átalakuló politika	21
Közös igazságok	22
A GLOBALIZÁCIÓ ÉS A BALOLDAL	25
Globalizáció – kihívás a jóléti állammal szemben	25
Politikai válaszok jobbról és balról	28
A baloldali válasz	29
A versenyképesség kihívása	31
A biztonság forrása: bezárkózás vagy nyitás?	32
Verseny és igazságosság	34
A baloldal és a verseny	36
FÉLRESIKLOTT MODERNIZÁCIÓ	37
A polgári modernizáció megrekedése	38
A kommunista diktatúra modernizációs kísérlete	40
RENDSZERVÁLTOZÁS ÉS POLGÁROSODÁS	43
Polgárság és polgári politika	43
A magyar polgárosodás nyomorúsága	45
Polgári rendszerváltozás – polgárság nélkül?	47

A tulajdonos polgár	49
Privatizáció és polgárosodás	50
Polgári politika polgárság nélkül?	52
A baloldal és a polgárosodás	54
MAGYARORSZÁG – RENDSZERVÁLTOZÁS	
UTÁN	55
Kettészakadt társadalom	55
Torz jóléti rendszer	57
A jobboldal válasza	58
A baloldali válasz	59
A CSALÁDTÁMOGATÁS ÉS A NYUGDÍJ- RENDSZER	
A jóléti kihívás	62
Igazságos családtámogatás	63
Átalakuló nyugdíjrendszer – biztonságos évek	64
Csökkenő és elöregedő népesség	65
Jövedelmek, nyugdíjak – köz- és magánfelelősség	66
AZ EGÉSZSÉGÜGYI REFORM SZÜKSÉGESSÉGE	
Egészség és tudás: a legfontosabb közjavak	70
Beteg a magyar egészségügy	71
Magán- és közfelelősség	73
Az egyenlő hozzáférést garantáló biztosítás	75
A TUDÁSHOZ VALÓ JOG EGYENLŐSÉGE	
Az iskola feladatai – a viták gyökere	77
A szabad értékválasztás joga	79
Közfelelősség a finanszírozásban és a minőség biztosításában	79
Szabad iskolaválasztás = szabad tanulóválasztás?	81
ÚJ NEMZETI CÉL: A RÉGIÓ LEGERŐSEBB GAZDASÁGA	
Erős nemzet, befolyásos ország	86
A fejlesztés állama	88
3F – a baloldal gazdaságpolitikája	89

ÁLLAM ÉS FEJLESZTÉS	91
Köztulajdon, magántulajdon	91
A döntő kérdés: mi a tulajdon funkciója?	92
Egyensúlytartó, kiszámítható közpénzügyek	94
Bal- vagy jobboldali helyett: felelős vagy felelőtlen gazdaságpolitika	95
Baloldali adópolitika	96
Európai bérfelzárkózás	98
A FEJLESZTÉS ÁLLAMA: PRIORITÁSOK	101
A fejlesztés forrásai	102
Befektetés a jövőbe	104
Ágazati fejlesztési célok	105
Vidékfejlesztés: hagyomány és haladás	107
Modern, versenyképes infrastruktúra	108
RENDSZERVÁLTOZÁS ÉS NEMZETI POLITIKA	111
A nemzetpolitika tartalma – a baloldali értelmezés	111
Milliók a határon túl	113
Felelősség tizenötmillió magyarért	115
Történelmi nemzet – politikai állam	116
Újabb stratégiai dilemma	118
Szociáldemokrata hazafiság	118
MAGYARORSZÁG A GLOBÁLIS HATALMI TÉRBEN	121
Változó globális rend	121
Átalakuló külpolitikai hangsúlyok	123
RÉGI ÉS ÚJ VESZÉLYEK	125
A demokratikus Magyarország védelme	126
Új veszély a populizmus	127
Régi átok: szegénység és kiszolgáltatottság	129
Alkossunk Szegénységellenes Nemzeti Programot!	132
ZÁRSZÓ HELYETT...	135

ELŐSZÓ

Mi vár egy gyakorló politikusra – főként, ha miniszterelnök – az esszéisták, publicisták, politológusok világába tett kirándulásán? Egyáltalán: dolga-e az átruccanás mások műfajába? Gyanakvásra, kétkedésre okot adó vállalkozás, jól tudom. Meg kell tenni mégis.

Mindenkinek joga van tudni, hogy mit gondolok nagy közös történetünkről, az életünkről, Magyarországról; hogyan látom az előttünk álló kihívásokat és lehetőségeket. *Ha pedig Önöknek joguk van mindezt tudni, akkor nekem, demokratikus politikusnak kötelességem ezt elmondani.* Egyértelműen, szembesíthetően, vitára készen.

Az emberek nagy része bizalmatlansággal, kétkedéssel tekint a politikára és ránk, politikusokra. Amit látnak belőle és amit látnak tőlünk, okot ad erre. Tehát nem velük van baj. Ami és ahogyan zajlik a közéletben, sokszor kelt jogos csalódást.

A túlfűtött, kicsinyes vita, a személyeskedő hangnem, a hatalmi taktikázás, a felelősség másokra hárítása, az igazmondás helyettesítése a nagyotmondással nem csak magyar jelenség. Példák sokaságát hozhatnánk szinte bármelyik országból – mégsem magyarázható az elfogadhatatlan. Nem magyarázni kell tehát, hanem tenni ellene.

Tenni először is azzal, hogy feltárjuk a döntések mögött meghúzódó mozgatórugókat, felfedjük az összefüggéseket, megvilágítva a politikusi gondolkodás és az abból fakadó cselekvés hátte-

rét. Mert engem miniszterelnökként az utóbbi minősít. A cselekvés, a tetteim. Az, hogy miként kormányozzuk az országot; hogy milyen döntéseket hozunk, és azokat hogyan hajtjuk végre. Ez a politika lényege.

Baloldali ember vagyok, szociáldemokrata. Szociáldemokraták és liberálisok közös kormányát vezetem. Két nagy történelmi-politikai áramlat örököseinek és képviselőinek kormányát. Ellenzékünk konzervatívnak mondja magát, itt és most nem dolgom, hogy minősítsem, méltó örökösei-e a magukénak vallott szellemi irányzat hagyományainak.

Versengünk egymással, s gyanítom, a választók jelentős része nem is lát sokkal többet abból, amit teszünk. Pedig nem ez a lényeg. Ez csak a következménye annak, hogy kormány és ellenzék más utat ajánl Magyarországnak. Az eltérő javaslatok mögött eltérő világlátás és program, nemritkán különböző taktikai megfontolások húzódnak meg. Önök, választók a taktikából, a helyezkedésből minden bizonnyal többet látnak, mint a mögöttes politikai hitvallásból.

Szociáldemokrataként hazafi vagyok és demokrata. Hazafiként az a meggyőződés vezet, hogy amit teszek, az Magyarország felemelkedését szolgálja. Demokrataként viszont tudom, hogy az én igazságom mások igazságával versenyez, hogy amit én képviselek, az csak mások nézetével, akaratával együtt adja ki az egészet.

Politikusként a baloldali, a szociáldemokrata utat járom. Azt az utat, amely nagyon kanyargós és göröngyös volt az elmúlt másfél-két évszázadban. Utunk egyszer előre vitt, máskor zsákutcába vezetett. A baloldal – miként a jobboldal is – sokszor tévesztette el az irányt, s tévedt el a politika erdejében. A legnagyobb tévedést a kommunisták követték el, amikor nem ismerték fel a demokrácia és a piac jelentőségét, a szabad és autonóm polgár nélkülözhetetlen modernizációs szerepét. A magyar baloldalt a történelem

megtanította a mérsékelt és mértékletes politikára és a leckére: *nincs nemzeti modernizáció nemzeti polgárság nélkül*. Kár a fogalmak között sorrendet keresni: nemzet, modernizáció, demokrácia, polgár, egyenlőség, igazságosság, piac, verseny, állam, Európa – ezek nélkülözhetetlen közös értékeink. Arra valók, hogy leírjuk velük a világunkat, a törekvéseinket, és semmiképpen sem arra, hogy uralkodjanak felettünk, vagy hogy mi uralkodjunk ezek felett.

Igen, a tévedésekkel bejárt út súlyos tanulságokkal szolgált. Megtanultuk, hogy vannak olyan eszmények és értékek, amelyekhez minden körülmények között ragaszkodnunk kell. Az *egyenlőség* és az *igazságosság* mellett ilyen a *szabadság*. Hogy szabad lehessen minden ember: hogy azzá válhasson, amivé a benne rejlő képesség, tehetség és szorgalom rendeli – függetlenül attól, hová született. Miként valósítható meg mindez a modern állam segítségével, amelynek hatalmát az autonóm polgárok demokratikus rendje és a piac teszi ellenőrzötté és korlátozottá? Miként kell átalakítani a társadalmi egyenlőség és igazságosság elvét érvényesíteni hivatott jóléti rendszereket, ha azok már nem eredeti céljuknak megfelelően működnek, hanem ellenkezőleg: már nem csökkentik, hanem növelik a társadalmi különbségeket?

A kérdések a ma Magyarországnak közös kérdései. Válaszaim egy szociáldemokrata válaszai. Igazamról igyekszem meggyőzni a magyar baloldalt és valamennyi választót. Ha sikerül, akkor a válaszokból program lesz, a magyar baloldal programja. A többség igenjével pedig a Magyar Köztársaság kormányának programja. Nem tagadom: van úgy, hogy a választ még nem, csak a problémát, a kihívást látom. De ha szembenézünk a kihívásokkal, ha fel tesszük a mégoly nehéz kérdéseket is, akkor közösen rálelhetünk a legjobb válaszokra.

Biztonságos és igazságos Magyarországot szeretnénk. Ehhez bátorság is kell. Igazi bátorság, amely az érdemi változtatás szán-

dékából merít erőt. Nincs okunk felforgatni az országot, ám még kevésbé van okunk az elégedettségre és a tétlenségre.

Bátorság, biztonság, igazságosság – erről szól ez a könyv.

Mert hiszem, hogy ezekre van szükség: egy erősebb gazdaságért, egy összetartóbb társadalomért, egy jobb hazáért.

Magyarországért. A köztársaságért.

POLITIKÁK ÉS IDEOLÓGIÁK VERSENYÉBEN

A három nagy ideológiai-politikai áramlat, a liberalizmus, a szocializmus és a konzervativizmus a polgári társadalom születéséhez kötődő egykori küzdelmek termékei. E viszonylag stabil értékháttérre, a változó politikai helyzetre és igényekre reflektáló konkrét politikai gyakorlat épült és épül ma is. A szabadság, az egyenlőség és a rend értékcentruma fennmaradt, de a szembeforduló kizárólagosság sokat csökkent. A rivális áramlatok sokat tanultak egymástól és saját hibáikból. Az éles ideológiai határok részben elmosódtak, de továbbra is jól kimutatható különbség van a liberális, a konzervatív és a mai baloldal meghatározó irányzata, a szociáldemokrata politika között.

LIBERALIZMUS, SZOCIALIZMUS ÉS KONZERVATIVIZMUS

A *liberalizmus* a régi rendi-feudális korlátokkal szemben, az új, polgári berendezkedés létrejötté, majd annak igazolása érdekében lépett föl. Első számú értéke, fő jelszava a *szabadság* volt. Az egyen politikai szabadsága, a magántulajdon, a vállalkozás, a verseny, a piac szabadsága. A liberálisok meggyőződése az volt, hogy az állam érdemben nem avatkozhat be a gazdaság és a társadalom ügyei-

be, a verseny és a piac majd mindent elrendez, és az egyéni érdekek összességéből mintegy magától megszületik a közjó.

A *szocializmus* az új, polgári rend tagadásaként jött létre a korai kapitalizmus szörnyű igazságtalanságai, az égbekiáltó társadalmi egyenlőtlenségek ellenében az *egyenlőség* nevében. A szocialisták nemcsak politikai, hanem társadalmi értelemben is egyenlőséget akartak teremteni. Úgy gondolták, az államnak igenis be kell avatkoznia a gazdaság és a társadalom folyamataiba – a tőke, a magántulajdon, sőt az egyéni szabadság korlátozása árán is.

A *konzervativizmus* nem teremtett az egymással szembenálló liberalizmushoz és szocializmushoz hasonló összefüggő ideológiai rendszert. A konzervatívok azt mondják magukról, hogy inkább csak mentalitást, szemléletet, magatartásformát képviselnek: a felforgató radikalizmussal szemben az örökölt társadalmi *rend és erkölcs* védelme érdekében a lassú és megfontolt változásokért lépnek fel. Mindezzel együtt a konzervativizmusból sokszor vált a kialakult hatalmi viszonyok változatlan fenntartásában érdekelt ideológiája, érv és fegyver a demokratizálással, a szabadság kiszélesítésének igényével szemben. Az individuumot tisztelő liberálisokkal, illetve az azonos társadalmi helyzetű emberek és csoportok osztályszolidaritására épülő kollektivitást elsődlegesnek tekintő szocialistákkal szemben ők a kisközösséget – például a családot – tekintették a társadalom alapintézményének.

A *nagy politikai áramlatok jelentős változásokat éltek meg* az elmúlt másfél évszázadban. A polgári átalakulás alapkonfliktusaihoz kötődő egykori törekvéseik és eszközeik messze nem azonosak a maiakkal. Mindegyikük alkalmazkodott a megváltozott világhoz, tanult saját tévedéseiből – és riválisaitól. Ez természetes. A politika aktív válasz a társadalmi kihívásokra: értékelés, program és cselekvés. Ahogy változik a társadalom, úgy változik a politika is.

A *liberalizmusra* nagy hatást gyakoroltak a szociális eszmék: értékrendszere demokratizálódott, beleépült a társadalmi szolidaritás eszménye és a nagyobb állami szerepvállalás elfogadása. A liberális értékek másfelől intézményesültek: a személyes és a politikai szabadságjogok a polgári alkotmányosság szerves és elidegeníthetetlen részeivé váltak, olyan megkérdőjelezhetetlen alapértékekké, amelyeket minden mérvadó politikai tényező a magáévá tett és tesz. Mindez természetesen igaz a *konzervativizmusra* is, amely – bizonyos korlátok között – a kezdetektől elfogadta az individuális szabadság érvényesülését, elsősorban a tulajdon és a vállalkozás világában. A konzervatív politika – a II. világháború után főként a kereszténydemokrata pártok tevékenységén keresztül érvényesülve – a keresztény értékekkel összhangban egyfelől magáévá tette a társadalmi szolidaritás gondolatát, másfelől határozottan elutasított minden olyan szélsőséget, aminek bármi köze lehetett a két világháború közti radikális jobboldali politika szörnyűségeihez.

A *szocialista* eszme és a hozzá kapcsolódó gyakorlat szintén óriási változásokon ment keresztül az idők során. A huszadik század elején két nagy – egymással is kibékíthetetlen ellentétbe kerülő – irányzatra szakadt szét: a *szociáldemokráciára* és a *kommunizmusra*. Az utóbbi – a nyomorúságos kelet-európai gazdasági-társadalmi-politikai viszonyok termékeként – nem látott esélyt arra, hogy a kapitalizmus, illetve a polgári politika keretei között érvényesíteni lehessen a nyomorgó milliók, elsősorban a munkásság érdekeit. Ezért a polgári berendezkedés teljes megsemmisítésére tört, még hozzá erőszakos, forradalmi eszközökkel. Ahol uralomra jutott, megszüntette a magántulajdont, a piacot, fölszámolta a polgárságot, továbbá a politikai szabadságjogokat és a demokráciát. Vél igazságainak és modernizációs programjának érvényesítésére kiterjedt diktatórikus hatalmat hozott létre, időnként és helyenként nem riadt vissza a tömeges terror alkalmazásától, és kiépítette a

modern történelem leghosszabb ideig működtetett elnyomó rendszerét.

A *nyugati szociáldemokraták* ezzel ellentétes utat jártak be. Mindinkább belátták, hogy a magántulajdon, a piac, a kapitalizmus, a polgári társadalom, a politikai szabadságjogok és a demokrácia nemcsak alkalmas keretei, hanem nélkülözhetetlen feltételei is a munkásérdekek hosszabb távú érvényesítésének. Képviselőik bejutottak a parlamentekbe, idővel kormányra is kerültek, és különösen a második világháború után, a jóléti társadalom és a gondoskodó állam kiépítésével a nyugati társadalmi és politikai megújulás fontos szereplőivé váltak. A történelem mára egyértelműen őket igazolta. A *kommunizmus* – tengernyi szenvedés, illetve részleges és átmeneti modernizációs sikerek után – *megbukott*. *A szociáldemokrácia ellenben nemcsak sikeresnek bizonyult, hanem a szó többféle értelmében is polgárosodott.*

A SZOCIÁLDEMOKRATA VILÁGLÁTÁS

Az óriási átalakulások ellenére nem változott az eltérő eszmerendszerek mögött meghúzódó alapkérdés: *formálható, átalakítható-e a világ? Tárgyai vagy alanyai vagyunk-e a mindenségnek?* Más a válasza a liberális, más a konzervatív és más a szociáldemokrata felfogásnak. Miben különbözik az utóbbi – és szélesebb értelemben a baloldali – világlátás a jobboldalitól? A baloldali szociáldemokraták a konzervatívoknál sokkal inkább hisznek abban, hogy a világ anyagi és nem anyagi rendje az ember által megváltoztatható – legalább is bizonyos határok között. Hogy nemcsak az anyagi viszonyok, hanem az erkölcs, a kultúra, a hit is az emberi létezés termékei. Hogy mi alakítjuk a normákat, és mi próbálunk meg igazodni hozzájuk. Hogy történelmünket az anyagi világ törvény-

szerűségei, az általunk teremtett és elődeinktől ránk hagyott kulturális és erkölcsi keretek között magunk írjunk. Hogy *a jövő a mi kezünkben van*. Ez akkor is igaz, ha nem vagyunk szabad urai a világnak és a saját akaratunknak, hisz az ember tökéletlen, de felelősséggel rendelkező, felelősséget vállaló lény. Akinek hite van.

Igen: *az ember hívő lény* – nemcsak vallási értelemben. Hite éppen abból a tapasztalatából származik, hogy létezésével nem csak anyagi világ teremtődött. Az embernek vannak eszméi és érzelmei. Van lelkiismerete: választ jó és rossz között, ítéletet alkot igazságról és igazságtalanságról. Be meri vallani, hogy nem képes maradéktalanul megismerni a fennállót, és bizonytalan a jövőt illetően. A hit az önmagunkra és a világra vonatkozó bizonytalanságból, a tökéletlenség beismeréséből, a jóra való törekvésből fakad. A hit rendet tesz a rendetlenségben. Rendszerbe foglalva és tárgyiasulva világnézetté sűrűsödik, és vallást teremthet. Mivel *a világfelfogások közti lényegi különbséget nem az Istenhez, hanem az emberhez fűződő viszony jelenti*, ezért a liberálisok, a szociáldemokraták és a konzervatívok között is találunk istenhívő és vallásgyakorló embereket.

IGAZSÁGOS ÉS IGAZSÁGTALAN EGYENLŐTLENSÉGEK

Az emberek jogaikban egyenlővé tehetők, de lehetőségeikben mindig különbözni fognak egymástól – a konzervativizmusnak ezt a igazságát el kell fogadnunk. A lehetőségek egyenlőtlen voltának számos forrása van. Az eltérő adottságok, képességek, a tehetség és a szorgalom mellett különböznek induló pozícióink attól függően, ki milyen családba, faluba, városba született. Míg az előbbieket társadalmi értelemben igazságosnak, a születés által befolyásolt lehetőségeket igazságtalannak tartjuk. *Baloldalinak lenni ebben az értelemben annyit tesz, hogy fellépünk az örökölt hátrányokkal szem-*

ben. A célunk az, hogy mindenki azzá válhasson, amire a tehetsége és szorgalma képessé teszi.

Amit a család anyagi, kulturális és erkölcsi értelemben felhalmozott, azt tovább kívánja adni a gyerekeknek és az unokáknak – ez természetes. De szülőként ennél többet is szeretnénk. Például azt is, ha szélesebb értelemben vett társadalmi pozíciónk, elfogadottságunk, kapcsolataink is átöröklődnének gyermekeinkre: hogy amiért mi még megküzdöttünk, azt ők már változatlanul megkaphassák. A konzervatív világlátás ezt a folytonosságot nemcsak természetesnek, de kívánatosnak is tartotta, a hagyományos baloldali politika viszont élesen küzdött a társadalmi befolyás ilyenfajta átörökítése ellen. A szociáldemokraták mai felfogása e két pólus között helyezkedik el. Nem csupán elfogadják a család meghatározó társadalmi szerepét, de építenek is rá. Tudják, hogy erős család és összetartó társadalom csak a generációk közötti szoros együttműködésen, a felhalmozott családi javak továbbadásán alapulhat. *A modern szociáldemokraták küzdenek a társadalom elitizálódása ellen,* ám ezt a célt nem a családi javak átörökítésének korlátozásával, hanem a demokratikus teljesítményelv előtérbe állításával, a társadalmi mobilitás támogatásával, az ehhez szükséges esélyteremtő oktatási programok indításával, az otthonteremtés segítségével, nyitott közélettel kívánják elérni. Ezek biztosíthatják a felemelkedést azok számára is, akik hazulról kevesebbet hozhatnak.

Van azonban még valami, amit társadalmi értelemben akkor is elfogadhatatlan egyenlőtlenségnek kell tartanunk, ha a különbség a teljesítményelv érvényesülése alapján, sőt annak köszönhetően keletkezik. Szociáldemokrataként azt valljuk, hogy van az emberi szükségleteknek, a fogyasztásnak, az önfenntartásnak egy olyan szintje, amelynek kielégítését mindenki számára biztosítani kell. Konzervatívok és liberálisok – más-más okot és érvet citálva – bizonyára vitába szállnának a szociáldemokratákkal, ha nem is e szo-

ciális minimum szükségességéről, de annak mértékéről és tartalmáról. Szerintünk a jóléti háló alatt szükség van még egy sűrűbb szövésű ponyvára, amely nem engedi a semmibe zuhanni azt sem, aki az öngondoskodás társadalmilag elvárt minimumát sem képes teljesíteni. Az önmagáról nem gondoskodik, felelőtlen, esetleg vétkes ember is ember, tagja a társadalomnak, a nemzet közösségének. Elesettségén, kitaszítottságán akkor sem léphetünk át, ha önmaga semmit sem tett sorsa jobbra fordulásáért, netán épp ellenkezőleg: „mindent megtett” helyzete kilátástalanságáért. Van egy szint, a feltétel nélküli szociális gondoskodás nyitott vitában kialakítandó színvonala, amelyet állampolgári jogon kell garantálni valamennyi elesettnek.

A baloldaliság lényege ugyanis minden változás ellenére ugyanaz maradt. Baloldalinak lenni annyit tesz, mint azt gondolni, hogy különbségeink nem tekinthetők a Gondviselés avagy a természet rendjében élő társadalom sorsszerű átkának, esetleg áldásának, hanem nagyon is az általunk alakított társadalmi együttműködés terméke. Ha pedig mi tesszük különbözővé a megszületésük pillanatában még azonos ígértű emberi sorsokat, akkor nekünk, embereknek, a mi intézményeinknek, jogszabályainknak, önként vállalt aktív magatartásunknak kell e különbségeket megszüntetni, de legalábbis csökkenteni, elviselhető mértékűvé tenni.

A TŐKE ÉRDEKE – A MUNKA IGAZSÁGA

A tőke a modern gazdaság alapintézménye. A kommunisták megszüntethetőnek hitték a tőkés magántulajdonra épülő gazdaságot és társadalmat – kísérletük súlyos kudarcot vallott. *A tőkét nem lehet és nem szabad megszüntetni, de lehetséges és szükséges működését szabályozni, ha kell, korlátozni.*

Baloldaliként azt is hozzátehetjük: semmi okunk a tőkét *szeretni*, de minden okunk megvan arra, hogy *együttműködjünk* vele. A magántulajdon ugyan forrása a társadalmi igazságtalanságnak, teljes tilalma viszont maga volt a legnagyobb társadalmi igazságtalanság, a szabadság hiányának forrása.

A magántulajdon egyenlőtlenséget szül – nem jogi, hanem társadalmi értelemben. Mert hiába vannak egyenlő jogaink, ha nem egyenlők a lehetőségeink. Akinek több a vagyona, annak több az esélye, nagyobb a mozgástere, nagyobb a kockázatvállaló képessége. A jogi értelemben egyenlő felek megállapodásait jobbra az erősebb fél határozza meg. Ezért nincs egyenlő helyzetben például a munkáltató és a munkavállaló. A nem egyenlő helyzetű felek magukra hagyatva egyenlőtlen feltételeket eredményező megállapodásokat kötnek. Az állam dönthet arról, hogy miként viselkedik: a homokba dugja a fejét, vagy aktív szerepet vállal. A hagyományos konzervatív és liberális politika nem akart beavatkozni az effajta társadalmi helyzetekbe. Az előbbi természetesnek, öröktől fogva létezőnek és megváltoztathatatatlannak, az utóbbi a piaci verseny, a szabadság szükségszerű következményének és ugyancsak elkerülhetetlennek tekintette az egyenlőtlenség létrejöttét és fennmaradását. A szociáldemokraták azonban nem elégedtek meg a formális jogi egyenlőséggel. Azt mondták, az államnak tudatosan be kell avatkoznia a különböző társadalmi szerződésekbe, egyezségekbe – mégpedig a gyengébb fél oldalán. Például munkást védő munkatörvénykönyvvel, a munkások és az alkalmazottak szervezkedési szabadságának védelmét kiszélesítő jogi szabályozással és intézményekkel. *A méltányos társadalmi egyezségek létrejöttéhez aktív állami támogatás kell*, annak megakadályozása, hogy a társadalmi kapcsolatokat a pusztá anyagi erőre épülő befolyás igazgassa. A rövid távú önérdékét képviselő tőke ugyanis igazságtalanságokat szül.

Ám nem szabad elfelejteni, hogy nemcsak a munkások, de a munkáltatók, a tőke is sokat tanult az elmúlt évszázadban. Megtanulta például, hogy sikeres működésének elengedhetetlen feltétele a társadalmi béke. Ehhez önzés helyett partnerség szükséges. Erő helyett belátás és érdekbeszámítás, rövid távú előnymaximalizálás helyett hosszabb távú biztonság. *Több felelősség fent, több lehetőség lent* – így teremthetünk társadalmi békét és prosperitást. Ennek elfogadására épülhet a *méltányos társadalmi partnerség*, amelynek részeként összeegyeztethetővé válnak a munkáltatók és munkavállalók érdekei – ha kell, az állam felelős részvételével.

VÁLTOZÓ TÁRSADALOM – ÁTALAKULÓ POLITIKA

Az utolsó mintegy fél évszázadban nagyot fordult a világ. A klasszikus ipari termelésre épülő gazdaság átalakult, a gazdaság erejét ma a szolgáltatás, a tudás, az információipar adja. A legfejlettebb országokban a gyárak szervezett kétkezi munkásainak jelentős részéből művelt, önálló *felelősséget viselő középosztálybeli alkalmazott* lett. A huszonegyedik század polgári társadalmi alig hasonlítanak száz évvel ez előtti elődjükre. Mások az alapvető konfliktusok, és így mások a lehetséges megoldások, az alkalmazható eszközök. *Átalakultak a hajdan volt társadalmi törésvonalak*, a hagyományos tőketulajdon birtoklásával, illetve hiányával jellemzett osztályok határai elmosódtak.

A vezető állású alkalmazottak jelentős része nem egyszerű végrehajtója, hanem alakítója az őket foglalkoztató vállalat akarátának. A milliányi mikro- és kisvállalatban nem válik el egymástól tulajdonos és alkalmazott, illetve a nem tipikus foglalkoztatás keretei között megszámlálhatatlanul sokan dolgoznak olyan szerződés alapján, amelyek szinte semmilyen klasszikus munkásvédelmi elemet nem tartalmaznak.

A posztmodern világ centrumországáiban az *egyidentitású munkás és tőkés helyébe a sokidentitású polgár lépett* – a *hagyományos osztálypolitika helyébe a modern identitáspolitika*: a sokdimenziós rétegstruktúrába tagolt társadalmi csoportok bonyolult versenye és együttműködése. A korai polgári társadalmak egymást kizáró politikai alternatíváit felváltotta a korrekciókra épülő mérsékelt közpolitika. A változás nemcsak a tartalmat, hanem az eszközöket, a módszereket és a politikai elitek egymáshoz való viszonyát is jellemzi. Ezért aztán téved, aki csak annyit mond, hogy nehéz manapság szociáldemokratának lenni. Manapság legalább ennyire nehéz konzervatívnak vagy liberálisnak lenni, mert az örökségül kapott egydimenziós társadalmi látásmód és az arra épülő programok nem tudnak válaszolni a ma problémáira. Ki merné azt mondani, hogy a nagyobb rend, a több egyéni szabadság vagy az egyenlőség önmagában igazabb társadalmat eredményez? A hagyományos egydimenziós ipari társadalmak „vagy”-okban fogalmazó világlátását felváltotta a posztmodern sokdimenziós társadalmainak „és”-ekre épülő politikája.

KÖZÖS IGAZSÁGOK

Sokan, sokféleképpen írták le azt az utat, amelyet a liberalizmus, a konzervativizmus és a szociáldemokrácia bejárt. Számomra az a legfontosabb tanulság, hogy nincs egyetlen olyan politikai eszméhez kötődő, kizárólagos és abszolút érték, amelynek követése mindenre választ ad. A politikai meggyőződés, a kulturális identitás lehet egyedi és elkülönülő, de a társadalmi igazság közös. *Saját igazságaink részigazságok. Csak a másokéval való összevetésből, a türelmes egyeztetésből lesz közös társadalmi-nemzeti igazság.* Ez nem jelenti azt, hogy elveszett az értelme a konzervatív, a liberális vagy

a baloldali politika megkülönböztetésének. Egyáltalán nem. De mára tudjuk, hogy a határok átjárhatók, hogy van mit tanulni egymástól, hogy saját hitünk, véleményünk mellett léteznek más egyenrangú és érvényes meggyőződések.

A baloldal is tanult saját tévedéseiből, és okult politikai riválisaitól. A liberálisoktól megtanultuk a polgári jogegyenlőség, a piac és az egyéni szabadság tiszteletét, a konzervatívoktól a jogrend, a családi és a nemzeti közösség összetartó erejének fontosságát. Mindeközben megerősödött hitünk az emberi méltóság és egyenlőség ügyének képviselőjében, a hatékony állam szükségességében. A magyar baloldal is tudja, hogy amit képvisel, az csak a tőle eltérő álláspontokkal együtt alkot egészet, hogy a vele versengő alkotmányos eszmék és eszmények legitimek és erkölcsösek.

Sokféleségünknek, egymással is versengő gondolatainknak van egy általános kerete: a *humanizmus*. A meggyőződés, hogy az *ember szabadsága és méltósága mindenek felett áll*. Hogy bármely politika felülkerekedése csak átmeneti lehet, ha sérti a demokratikus rendbe illeszkedő emberi szabadság érvényesülését, az alkotmányos keretek között szabadon választott egyéni és kollektív utak követésének jogát.

A GLOBALIZÁCIÓ ÉS A BALOLDAL

Mai világunkat – a nemzetközi térséget, országunk helyzetét és mindennapjainkat – a globalizáció határozza meg. A globalizáció kiterjed a pénzügyekre, a tőketulajdonra, a piacokra, a versenyre, a technológiákra, a kutatás-fejlesztésre, a tudásra, az életmódra, a fogyasztási szokásokra, a kultúrára, a jogi szabályozásra és a kormányzásra. Ezen túlmenően magába foglalja a világ politikai egységesülését, továbbá a várakozások és a tudatos polgári magatartásformák hasonulását. A globalizáció a verseny világa. Bár nem szeretünk versenyezni, még sincs más választásunk, mert az állam egyre kevésbé tud megóvni bennünket ettől. Mivel mind kevésbé képes arra, hogy hatékony egyensúlyt teremtsen a tőke és a munka között, erőforrásait a védelem helyett a versenyre történő felkészítésre összpontosítja.

GLOBALIZÁCIÓ – KIHÍVÁS A JÓLÉTI ÁLLAMMAL SZEMBEN

A globalizáció nem sorsszerű, előre megírt fejezete az emberiség történelmének. Hajtóereje a közlekedési, távközlési technológiák fejlődése, az áruk és tőkék nemzetek közti mozgását korlátozó akadályok lebontása.

A II. világháborút követő európai újjáépítés időszakában kibontakozó demokratizálás és a kiépülő *jóléti állam modellje két pilléren nyugodott*. Az egyik a háborúban részt vett milliós tömegek elutasíthatatlan követelése a *demokratikus rend* megteremtésére, eszerint ha szükség volt rájuk a háborúban, akkor legyen szükség rájuk a békében is. A másik, hogy a gazdasági világválság, a hadigazdálkodás, majd az újjáépítés hatására befelé forduló nemzetgazdaságok főszereplői, *a tőke és a munka között az állam hatékony egyensúlyt* tudott teremteni. Az európai szociális modellre komoly hatást gyakorló úgynevezett Rajna-menti német–osztrák modell (a szociális piacgazdaság) úgy teremtett békét a tőke, a munka és az állam közti háromoldalú (tripartid) megállapodásokkal, hogy eközben nem csökkent, hanem növekedett ezen gazdaságok versenyképessége.

A globalizáció hátterét – az olajválságokról, a szállítási és kommunikációs forradalomról s még egyebekről itt nem beszélve – a Bretton Woods-i pénzrendszer 1973-as felbomlását követő *liberalizációs hullám* teremtette meg. A nemzeti kormányok egymás után bontották le a tőke, a tudás és a munkaerő útjában álló akadályokat, a piacokat védő korlátokat. A neokonzervatív piacsabályozás élénkítette a versenyt, hozzájárult a modern technológiai megoldások elterjedéséhez, kedvező viszonyokat teremtett a nagy nemzetközi korporációk létrejöttéhez. A korábban részben zárt, demokratikus politikai kontroll mellett működő nemzetgazdaságok kinyíltak, és az állam nem volt többé képes a korábbi egyensúlyt fenntartó módon szabályozni-befolyásolni a piacot és a versenyt. Az üzleti vállalkozások kiteljesedő szabadsága együtt járt a kormányok és intézményeik mozgásterének csökkenésével, a lakosság, az alkalmazottak növekvő kiszolgáltatottságával.

A tőke és a munka állam által közvetített békés házassága a nemzeti kötőerejétől részben vagy egészben megszabadult – ha

úgy tetszik, hűtlenné vált – tőke világjáró körútja miatt bomlott fel. *A tőke és a munka ugyanis egyre inkább aszimmetrikus viszonyba került egymással.* A tőke érdekérvényesítő ereje több okból is nagyobb lett a munkáénál. Először is a II. világháborút követő újjáépítési időszak első két-három évtizedét követően az európai országok munkaerőhiányát felváltotta a munkaerőbőség, ezáltal jelentősen csökkent a szakszervezetek nyomásgyakorló képessége. Ezzel párhuzamosan a megindult vállalati fúziók és felvásárlások hatására egyre magasabb fokot ért el a tőke koncentrációja – ez a korábbi egyensúly felbomlását kiváltó második ok. Harmadrészt pedig miközben a tőke és a munka mozgása *elvileg* ugyan egyformán szabad, a *gyakorlatban* azonban a munka – legyünk pontosak: az ember – közösségi, nyelvi és kulturális okokból is sokkal nehezebben változtathatja helyét, mint a digitális jellé alakult pénz vagy a bárhol munkaerőt találó tömegtermelő ipari üzem. A termelés elhagyta eredeti telephelyét. Előbb csak a piacokhoz települt közelebb, később azonban – a szállítási költségek és idők csökkenésével – a legalacsonyabb bérköltségű helyekre vándorolt.

A szellem kiszabadult a palackból, és egyelőre nem látszik oly erő, amely képes visszaállítani a tőke és a munka elveszett egyensúlyát.

Kik lettek a globalizáció vesztesei? Elsősorban azok, akiknek semmijük sincs, amit eladhatnának a piacon. Nehezen boldogulnak az aluliskolázottságtól szenvedő, peremhelyzetre szorult milliók, közülük is a különböző kisebbséghez tartozók, például a romák; a gazdasági potenciállal már nem rendelkező nyugdíjasok milliós tábor, a különböző fogyatékoságban szenvedők – szóval mindazok, akiknek nincs tőkéjük, legyen az pénz-, tudás-, kapcsolati, kulturális vagy bármilyen egyéb tőke. Ha piacelvévé válik a társadalom, akkor abban piaci hasznosság jelöli ki az emberek helyét. Érdeemes böngészni a statisztikákat. A GDP-ben mért gaz-

dasági növekedés a fejlett országok többségében nem járt együtt a reáljövedelmek hasonló arányú bővülésével, sőt az átlagos életszínvonal enyhe emelkedése mögött a társadalmi egyenlőtlenségek jelentős növekedése húzódik meg. A gazdagok gazdagabbak, a szegények szegényebbek lettek.

Több mint két évtizedes tündöklés után, mintegy 20-25 évvel ezelőtt tehát *elkezdődött a jóléti állam válsága*. Az első diagnózisok a rendszer belső feszültségeit és ellentmondásait kívánták feltárni. Mára viszont már tudjuk, hogy a jóléti állam hatékonyságának csökkenését az alapjául szolgáló gazdasági rendszer megváltozása okozta. A globálissá vált piacokon megjelenő és egyre jelentősebb befolyást gyakorló transznacionális vállalatok sikerének záloga az *innováció, a rugalmasság és a gyorsaság*. Mindezek szögesen ellentétesek a jóléti államok tengelyében álló, a *változatlanságra épülő biztonsággal*, a stabil és szabályozott foglalkoztatási viszonyokkal. *A hagyományos, védekező és bezárkózó jóléti állam megoldás helyett problémává lett.*

POLITIKAI VÁLASZOK JOBBRÓL ÉS BALRÓL

A politikai baloldal szerte a világban lassan mozdult. A 90-es évek elejéig továbbra is a régi gyógymóddal kísérletezett, és a csökkenő hatékonyságú, láthatólag betegeskedő rendszer életben tartásáért küzdött. A jobboldal ezzel szemben radikális változások ígéretével állott elő. A *neokonzervatív* terápia csökkenő adókat, kisebb és hatékonyabb államot, korlátozásoktól mentes gazdaságot, megkurtított jóléti szolgáltatásokat s az ezekre támaszkodó, kínálatvezérelt gazdaságpolitikát ígért. Az ily módon dinamizált gazdaság új munkahelyek teremtését, csökkenő munkanélküliséget, növekvő jövedelmeket, végső soron a társadalmi felemelkedés új lehetősé-

gét vetítette előre. A választók az új rendre szavaztak, és egymás után segítettek hatalomra Európában és az Egyesült Államokban a neokonzervatív jobboldali pártokat.

Az általában Reagan és Thatcher nevéhez kötött „új jobboldali” *politika* valóban lényeges eredményt ért el a gazdasági modernizáció feltételeinek megteremtésében, a gazdasági növekedés elindításában, az állami költségvetés egyensúlyának helyreállításában és az infláció csökkentésében. Ám a gazdaság és a társadalom csúcán megjelenő eredmények a várakozásokkal ellentétben nem szivárogtak le a társadalom közepébe, és főleg nem érték el az alsóbb osztályokat. *A jobboldali fordulat legszembetűnőbb ára a társadalmi egyenlőtlenségek jelentős növekedése volt.* A növekvő jövedelmi különbségek következményeként a korábban stabilnak hitt társadalmi normák fellazultak, amelyet jól jelzett az amerikai városokat a 80-as években elárasztó, korábban soha nem tapasztalt bűnözési hullám. Nem volt kétséges, hogy ezek a folyamatok előbb vagy utóbb felemészítik e politika társadalmi bázisát.

Az újabb politikai fordulat az 1990-es évek elején következett be. A kormányok egymás után cserélődtek az Atlanti-óceán mindkét partján, s az évtized végére az országok túlnyomó többségében ismét *baloldali pártok* kerültek hatalomra. A hatalomváltással egy időben rajzolódott ki a „régizás” felváltó valami újnak a kerete, amit – nem túl szellemesen – csak „*new economy*”-nak hív a világ.

A BALOLDALI VÁLASZ

A hagyományos baloldali politikája egyszerű. Így szól: véd meg a gyengét! A pénztőkére és munkásra osztott világban e képlet jól alkalmazható. A tőkés az ellenfél, a munkás oltalomra szorul. De

mit kell tenni akkor, ha a globális verseny már megállíthatatlanul áthatja a társadalom minden szegmensét, és az átláthatatlanul bonyolulttá váló értékteremtésben a szemben álló felek már nem egyszerűen a pénztőkés és a munkás? Hiszen a globális versenyben a tőke ellenében is felértékelődik a magas szintű tudás, az ismeretek és információk birtoklása és alkalmazása, a résztvevők egész személyisége, vezetői alkalmassága. Egyre világosabb, hogy *napjainkra a meghatározó társadalmi és politikai választóvonal nem a hagyományos osztályharc mentén, a tőkésék és a munkások (alkalmazottak, bérből élők), hanem a versengő piacokra belépni és ott teljesíteni tudók, illetve a kívül rekedők és a lemaradók, továbbá az államhatalmat befolyásolni tudó elitek és a kirekesztettek között van.* A hagyományos baloldal meg akart védeni a versenytől – az új baloldali politikának az a dolga, hogy segítse a polgárokat és közösségeiket, hogy sikeresek lehessenek ebben a mindent átható küzdelemben.

A felgyorsuló globalizáció zavarba ejtette a magántulajdon korlátozására, a jóléti állam kiterjesztésére törekvő nyugat-európai baloldalt. A hagyományos szociáldemokrata politika zárt nemzeti gazdaságot, rögzített árfolyamokat, osztályalapú társadalmi struktúrát, az ipari munkásság dominanciáját, szuverén államot feltételezett. Mi a teendő a nemzeti gazdasági és politikai függetlenség jelentős része elvesztésének időszakában, amikor az áru, a tudás, a tőke és a munkaerő a határokat átlépve szabadon mozog? Marad-e tér és eszköz az állam esélyvédő, esélykiegyenlítő és esélyteremtő politikája számára, amikor a monetáris politikát a nemzetek felett álló, az amerikai központi bank szerepét betöltő Fed-nél is függetlenebb Európai Központi Bank határozza meg? Újraformálható-e a baloldal társadalmi bázisa, amikor a társadalmat nem egyszerűen a tulajdonhoz való viszony szegmentálja, hanem felértékelődik a versenyképes tudás, az alkalmazkodás, az egyéni, családi kulturális háttér szerepe?

A 90-es években hatalomra került európai baloldali pártok válasza széles skálájú: Blair klasszikusnak tekintett, bal- és jobb-oldali érdekeket vegyítő „harmadik út” politikájától Jospin és Lafontaine hagyományos szociáldemokrata értékek mentén megfogalmazott, a jóléti állam helyett a jóléti társadalmat középpontba helyező politikájáig terjed. *A baloldali kitörési kísérletek azonos eleme, hogy – végképp elfogadva a magántulajdonra épülő gazdasági verseny alapvető társadalomszervező lényegét – programokat dolgoznak ki és vezetnek be az egyének és közösségeik versenyképességének növelésére, miközben a humán területeken kordában kívánják tartani a tisztán üzleti megfontolásra épülő piaci vetélkedést, és erősítik az egyén természetes életterének tartott közösségi formációk társadalmi szerepét.*

A VERSENYKÉPESSÉG KIHÍVÁSA

A globalizáció verseny: minden korábbinál kiterjedtebb és élesebb verseny. Verseny a tudás, a munkakultúra, az alkalmazkodás, a nemzeti szabályozás, a rugalmasság, a termelékenység terén. A röghöz kötött államok és a csaknem röghöz kötött emberek vetélkednek a tőkéért, a munkahelyért, a jobb fizetésért. A tőke sem egyenmű. Másként viselkedik az alacsony hozzáadott értéket követelő, szalagszerű termelést folytató összeszerelő üzem, a logisztikai központ és a kutató-fejlesztő bázis. A zsák keresi foltját, a mennyiségében és minőségében meghatározott munkaerő a neki megfelelő tőkét, és fordítva.

Az államok – mint láttuk – nehéz helyzetben vannak. Kevés eszközük van a tőke marasztalására és vonzására, ugyanakkor kiterjedt a felelősségük a társadalmi stabilitás fenntartására, a fejlődés elősegítésére. Az államok a közszférán túl nem tudnak közvet-

lenül munkahelyet teremteni, nincs hatásos eszközüik a piacon működő vállalatok döntéseinek befolyásolására.

A piac globális ereje és hatalma nagyobb a nemzetállamok befolyásánál. Aki csak védekezik, az alulmarad. *Aki csak a meglévő pozícióját őrzi, azt előbb-utóbb legyőzik.* Az állam és polgára tehát védtelen ebben a küzdelemben? Nem, ha a védekezés helyett az offenzív politika útját választják.

Mit jelent az offenzív politika? Több dolgot. Először is azt, hogy *a nemzeti erőforrások nagyobbik részét a versenyképesség növelésére, nem pedig a versennyel szemben való védekezésre kell fordítani.*

Nem azért, mert szeretünk versenyezni, hanem, mert nincs más választásunk.

A BIZTONSÁG FORRÁSA: BEZÁRKÓZÁS VAGY NYITÁS?

Itt jutottunk el egy alapvető konfliktushoz. Legerősebb személyes vágyunk és törekvésünk, hogy biztonságban éljünk. *A biztonság nem egyszerűen a kockázat hiánya, hanem a kezelhető, a legyőzhető rizikó,* a nyugodt élet, a kiszámítható holnap. Ha van hol lakni, dolgozni, ha egészségesek vagyunk, akkor szeretnénk ezt az állapotot fenntartani, és vágyunk arra is, hogy biztonságban éljen a családjunk, legyen mindenütt béke és nyugalom. Ha ezek valamelyike hiányzik, az elvesztett biztonság megteremtését tekintjük legfőbb feladatunknak. Erre irányul minden erőfeszítésünk, ebben várunk segítséget családjunktól, baráti körünktől, az államtól.

Tegyük mindjárt hozzá: ez természetes. Az állam legfontosabb feladata az, hogy biztonságot teremtsen polgárainak. Ez először is a békét jelenti, a fegyveres konfliktusok megelőzését, illetve megszüntetését. De ennél többet várunk az államtól:

jobbiztonságot, közbiztonságot, létbiztonságot. Az utóbbi megteremtése nehéz feladat. A modern korban egyetlen olyan társadalmi berendezkedés volt, amely a személyes és a családi létbiztonság megteremtésének feladatát magára akarta vállalni. A szocialista-kommunista országok azt hirdették, hogy képesek legyőzni a piacot, megállítják az országhatárnál a külső kihívásokat, és ezzel megvédik az embereket a kívülről diktált versennyel szemben. Ennek ára egyfelől a személyes szabadság felszámolása volt. Másrészt kiderült: minél inkább védekezésbe, önmagába fordul egy ország, annál inkább csak az ínség és a kiszolgáltatottság bizonyosságát tudta szétosztani a polgárai között. Észak-Korea és Kuba példája tanulsággal szolgálhat a fiatalabb generációk számára is.

Persze nem érdemes mindent a globalizációra fogni. *A verseny ugyanis az emberi létezés sajátja.* Ott rejlik benne természetes egyediségünkől fakadó különbözőségünk, a többet akarás, az önmegvalósítás, az önkifejezés elfojthatatlan vágya. A versenyt lehet szabályozni, lehet korlátozni, de nem lehet kiiktatni az emberi kapcsolatokból. A verseny a társadalmi lét egyik motorja.

A változatlanság biztonságot teremthet, legalábbis azok számára, akik elégedettek az életükkel, akiknek elért eredményeik megőrzése a cél. Ám tartok tőle, hogy az emberek többsége nem így gondolkodik. Azok is többet szeretnének, akik jobban élnek a környezetüknél, s nyilvánvalóan nem elégedettek a helyzetükkel azok sem, akik az emberhez méltó élet alapvető feltételeinek is híján vannak, akiknek nem adatik meg a tisztességes lakás, a munkahely, a tanulás lehetősége. A verseny tehát nem iktatható ki az egyén és a társadalom életéből. A változatlanság biztonságát ugyanis gyorsan kikezdi a helyzetén javítani akaró többség, és akkor ez a statikus, mesterségesen védett biztonság összeomlik. *A biztonság nem épülhet másra, mint a változások kiszámíthatóságára.*

gára, a változásokra történő felkészülésre és arra a személyes és kollektív meggyőződésre, hogy a versenyben meg fogjuk állni a helyünket.

Ám az élet nem csak versenyből áll. Az együttműködés legalább ilyen fontos eleme az emberi közösségek létezésének. *Verseny és együttműködés, verseny és szolidaritás, verseny és kölcsönös felelősségvállalás – együtt kell, hogy alakítsák életünket.*

VERSENY ÉS IGAZSÁGOSSÁG

A verseny az erősebbnek kedvez, növeli a köztünk lévő különbségeket. Majdnem mindenki el tudja fogadni a jövedelmi, vagyoni, társadalmi különbségek egy bizonyos szintjét, ha azt az eltérő egyéni képesség, teljesítmény, szorgalom, minőség hozza létre. De – mint láttuk – az egyén esélyeit nemcsak az adottságok és teljesítmények különbözősége, hanem az eltérő társadalmi pozíciók is behatárolják. A családi háttér és a születési hely nagyban befolyásolja, ki mire jut. A tehetősebb városi családok gyerekei akkor is többet érhetnek el, ha személyesen korántsem tesznek nagyobb erőfeszítést a nehéz anyagi helyzetben élő, falusi családok gyerekeinél. Ezt indokoltan tartjuk igazságtalannak.

Ezért az a feladatunk, hogy csökkentsük a rajtvonalnál kialakuló társadalmi különbségek igazságtalan következményeit, hogy az egyéni előrelépést kevésbé a családi háttér és a születési hely, hanem inkább a személyes erőfeszítések határozzák meg.

Most azt kérdezhetik – kérdezték is már néhányan –, hogy ugyan, mit tudhatok én a szegények, a hátrányos helyzetűek gondjairól. Hisz én már túl vagyok ezen, már gazdag vagyok. Politikusabban szólva: hogy lehet valaki baloldali, ha már gazdag. Válaszolhatnám azt is, hogy úgy maradtam. Hisz annak, hogy szegény munkáscsaládból származom, nyilván van valami köze ahhoz, hogy

ma is baloldalinak tartom magam. Ez az összefüggés azonban nem ilyen egyszerű. Azt hiszem, baloldali lennék akkor is, ha történetesen nem ilyen nehéz körülmények között nevelkedem. A *szolidaritást ugyanis nem vigaszul találták ki a szegényeknek*, amire a szegénység elmúltával már nincs szükségük, amit sutba lehet vágni mint holmi fölöslegessé vált kacatot.

Az állami eszközökkel elősegített *szolidaritás célja az egymástól különböző okok miatt eltérő helyzetben lévő társadalmi csoportok integrálása*. Az állam beavatkozik a gazdasági-társadalmi viszonyokba, korlátozza a társadalmi szereplők szabadságát, részlegesen központosítja és újraosztja a jövedelmeket, előírja az egyes jóléti szolgáltatások igénybevételének kötelezettségét. A jóléti beavatkozást nem egyszerűen csak a társadalmi szolidaritás, hanem annak a megértése indokolja, hogy *egy közösség csak akkor tartható egyben, ha tagjai képesek és hajlandók alapvető közös normák szerint élni. Ehhez viszont az kell, hogy a társadalom egyes tagjait és csoportjait ne válassza szét áthidalhatatlan anyagi, kulturális és erkölcsi szakadék*. Ahol nagyok a társadalmi különbségek, ahol szélsőséges a jövedelmek eloszlása, ott lassabban fejlődik a termelékenység, és általában rosszabbak a gazdasági mutatók. Végzetes tévedés azt hinni, hogy milliós nagyságú leszakadó társadalmi csoportok hátán gyalogolva gyorsabb az út a fejlett globális világ felé.

Ezek a felismerések a társadalom csúcsán lévőköt is érdekeltté teszik a jóléti funkciók fenntartásában, még akkor is, ha ez számukra jövedelemelvonással jár. Mert ha ezt nem teszik meg, akkor hosszabb távon sokkal nagyobb védelmi, biztonsági és egyéb társadalmi rehabilitációs költségek megfizetésére kényszerülnek annak érdekében, hogy megvédjék javaikat, fogyasztási és kulturális szokásaikat. Ha az elit nem működteti a szolidaritás intézményeit, akkor nemcsak a leszakadó tömegeket zárja ki a társadalomból, de önmagát is bezárkózásra ítéli.

A BALOLDAL ÉS A VERSENY

A modern szociáldemokrata felfogás nem áztatja azzal az országot, hogy a verseny megállítható a határainknál. A kihívásoktól nem védhetjük meg korlátlanul az embereket, a magyar vállalkozásokat. De csillapíthatjuk, átláthatóvá tehetjük a versenyt, kikényszeríthetjük a tisztességes szabályokat. Ha doppinggal nem is, teljesítmény-ösztönző szabályozással segíthetjük a sajátjainkat. Ez kötelességünk. Ennél azonban több kell: *a tudásba, a kultúrába, a tudományba történő befektetés tehet bennünket versenyképesebbé.* A feladatunk: nem elbújni a verseny elől, hanem győzni. Az államnak ebben kell segítenie. Az egyenlőség régi politikája ezzel új értelmet nyer: a versenyben való sikeres helytállás esélyét kell minél egyenlőbbé tenni, hogy a siker ne csak a kiváltságosoké legyen, hogy a végeredményt ne hirdethessék ki már a startnál!

A versenyben azonban nekünk kell helytállnunk. Jobbaknak kell lennünk, mint mások. Így leszünk sikeresek, így lesz sikeres Magyarország.

FÉLRESIKLOTT MODERNIZÁCIÓ

Nem veszélytelen vállalkozás, ha a politikus a történelemtől ír vagy beszél. Könnyen érheti az a vád, hogy a napi politika igényei szerint akarja átírni-átértelmezni a múltat. Tisztában vagyok a kockázattal, de a jelen helyesebb értelmezésének, valamint a jövőre vonatkozó elképzelések megalapozottabbá tételének igénye mégis szükségessé teszi, hogy megpróbáljam összefoglalni a XX. századi magyar történelem néhány tanulságát – legalább annyira, amennyire az a rendszerváltozás főbb kihívásainak értelmezéséhez szükséges.

Magyarország évszázadok óta Európa polgárosodó fejlődési centrumának szélén helyezkedik el. A félperiférián megkésve és felemás módon zajlott a polgári átalakulás. A XX. század első felének Magyarország – részben a külső gazdasági és hatalmi tér kedvezőtlen változásai és kényszerei, részben saját hibás politikája miatt – képtelen volt folytatni a dualizmus kori fejlődés viszonylagos dinamizmusát. A nyugati térséghez való korábbi gazdasági felzárkózás lendülete megtört, a polgárosodás folyamata lefékeződött, majd tragikus végkifejletbe torkollott.

A század második fele merőben más irányú kényszereket és torzulásokat, illetve radikális gazdasági, társadalmi és politikai

irányváltást hozott. Az ország teljesen és tartósan elveszítette szuverenitását, ezzel együtt kezdetét vette egy ázsiai jellegű, szovjet típusú modernizáció. Ez fölszámolta a nyugati polgári fejlődés valamennyi addigi felemás vívmányát a magántulajdontól a politikai szabadságjogokig, s egy végletes állami hatalomkoncentrációra épülő diktatórikus felzárkózási kísérletet hajtott végre. Részleges, időleges és ellentmondásos sikerek után ez a kísérlet összeomlott.

A modernizációs kihívás fennmaradt.

A POLGÁRI MODERNIZÁCIÓ MEGREKEDÉSE

Magyarország helyzetét meghatározta, hogy az európai polgári fejlődési centrum szélén helyezkedett el. Az ebből fakadó elkésztettséggel és felemás helyzettel szembesítik az országot Széchenyi, Ady, Jászi, Bibó – és mások. *Felzárkózni Európa nyugati feléhez, de megőrizni a magyar nemzeti fejlődés sajátosságait*: ez a törekvés hatja át a magyar progresszió egymással is vitatkozó képviselőit. A kérdés valójában nem az igen vagy nem kérdése – „*haladás vagy maradás?*” –, hiszen a változások szükségességét a jelentős gondolkodók közül senki sem kérdőjelezi meg, hanem a mértéké. Milyen legyen az *arány* a nyugati fejlődési minták követése és a hazai hagyományok óvása, őrzése között. Végletes esetben sajnos így: „*haza vagy haladás?*”

Magyarországon a centrumországokra jellemző polgárosodás tehát csak későn és töredékesen jelent meg, határozottabb térnyerése az 1867-es kiegyezés utáni időszakra esett. Ám ez a megkésztettség és felemás modernizáció is lendületet veszített az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával. Az I. világháborút megelőző gazdasági fejlődés és felzárkózás lehetőségét elsősorban a jelentős részben a külföldi, döntően osztrák tőkebefektetések, az olcsó nyu-

gati hitelek és az ezek visszafizetését szolgáló magyar agrárexport biztosították. A Monarchia felbomlása után a tőkebefektetések elmaradtak, a hitelek a háború után megdrágultak, vékonyan csordogáltak, a nyugati agrárpiacok bedugultak, majd jött a gazdasági válság. Mindennek következtében lefékeződött a gazdaság modernizációja, s a felzárkózás helyébe a szinten tartás, illetve a stagnálás lépett. A monarchia szétesése és az ország földarabolása rendkívüli gazdasági gondokat, ám – teljesen érthető módon – még nagyobb lelki traumát okozott a magyarságnak. A hivatalos politika – magyarázható és az előzmények okán legalább részben érthető, ám bölcsnek mégsem nevezhető módon – az ország szinte minden problémáját erre az egy tényezőre, Trianon igazságtalanságára vezette vissza. Mindent alárendelt a revízió céljának, ami fölgyorsította a német gazdasági és politikai függés amúgy is nehezen elhárítható tendenciáját.

Horthy Magyarország a félmodern ország maradt nagybirtokrendszerrel, agrár-ipari gazdasággal, posztfeudális-félpolgári társadalommal, a szűk körű választójog, a nyílt szavazás és a *hegemón pártszerkezet* okán *korlátozottan demokratikus parlamentarizmussal*. A korszakot és a rendszert mindvégig beárnyékolta a közpolitikává is váló *antiszemitizmus* sötét árnyéka, a numerus clausus, majd a zsidótörvények megalkotása és alkalmazása. Mindez a fokozatos jobbrtolódás, az újabb vesztes világháborúba való – csak részben kényszerű – belesodródás, és a német megszállás következtében végül a totális jobboldali diktatúra rémuralmába torkollott.

A történelmi, társadalmi meghatározottság és a geopolitikai realitások együttesen sem adnak magyarázatot arra a *szégyenletes bűnre*, hogy miért engedte halálba a rezsim több százezer zsidó és cigány polgárát, nem egyszer tevőlegesen segítve a német megszállókat.

A KOMMUNISTA DIKTATÚRA MODERNIZÁCIÓS KÍSÉRLETE

A II. világháború végére az ország végképp kiszolgáltatottá vált, újabb – ezúttal tartós – katonai megszállás alá került. A szovjet kommunista birodalom domíniumává lettünk, megfosztva a lehetőségtől, hogy saját nemzeti programmal egy új Magyarországot építsünk. Ami ezután következett, az mindenekelőtt a szovjet hatalmi akarat érvényesülése volt – minimális magyar mozgástérrel.

A Rákosi-korszak totális diktatúrája nem csupán a politikát rendelte egyetlen erő kizárólagos uralma alá, de ez az uralom kiterjedt a gazdaság és a társadalom egészére is. *Fölszámolták a magántulajdont és a piacot; a földbirtokos osztályt és a polgárságot; a politikai pártokat és a demokráciát.* Kezdetét vette egy erőszakos eszközökkel végrehajtott, feszített ütemű, szovjet típusú modernizáció. Ez rövid távon gigantikus, ám torz szerkezetű iparosítást eredményezett, ám hamarosan súlyos gazdasági és társadalmi feszültségekhez, majd az 1956-os forradalomhoz és nemzeti szabadságharchoz vezetett.

Ez pár napig újabb esélyt ígért a sajátos nemzeti fejlődés és a demokrácia útjára történő visszatéréshez, ám gyorsan kiderült, hogy mindez illúzió. Magyarország sorsáról ismét Moszkvában döntöttek, de a forradalom leveréséhez, egy újjászervezett szovjet típusú rendszer elfogadtatásához és működtetéséhez itthon kellett közreműködőket találni. Kádár János vállalta magára ezt a szerepet. Neki személy szerint lehetett volna más választása – az országnak nem volt.

Bár a megtorlást idővel enyhülés követte, a rendszer alapjai nem változtak. A politikában továbbra is az állampárt egyeduralma érvényesült, a gazdaságban uralkodó maradt az állami tulajdon és a tervutasítás, noha az utóbbit a hatvanas évek második felétől fel-

lazították bizonyos félpiazi elemek (nagyobb vállalati önállóság, második gazdaság). Folytatódott, de kiegyensúlyozottabbá vált az iparosítás. A mezőgazdaság is kilábalta a kollektivizálás utáni válságból, sőt – a részben mesterséges gazdasági környezet előnyeit is élvezve – sikerágazattá lett.

A jövedelmi viszonyok tartósan és nagymértékben javultak. Évszázadok óta nem volt Magyarországon a tömeges felemelkedésnek olyan hosszú és tartós időszaka, mint a Kádár-korszak középső két évtizede. *Ez a tömeges felemelkedés volt a rendszer legitimitációjának belső forrása*, amely aztán hirtelen apadni kezdett. Előbb a gyarapodás lassulása volt észlelhető, végül megkopott a változatlanságra épülő biztonság, a növekvő elégedetlenség pedig eloszlatta annak illúzióját is, amit az emberek korábban „viszonylagos szabadságként” értékelték.

Valójában minden gazdasági és társadalmi siker viszonylagos volt, hisz nem a világpiazi versenyben született, hanem a KGST mesterséges közegében. A gazdaság és az életszínvonal finanszírozásához, de leginkább és legáltalánosabban fogalmazva a változatlanság fenntartásához szükséges növekvő hitelfelvételek nyomán a nyolcvanas évek derekára kialakult a szocialista gazdaság általános válsága, ami a kilencvenes évekre elvezetett az összeomláshoz és a rendszerváltozáshoz.

Magyarország előtt – a számára oly sok kudarcot és kisiklást hozó XX. század végén – ezzel *ismét új, rég nem látott esélyek nyíltak meg*.

RENDSZERVÁLTOZÁS ÉS POLGÁROSODÁS

Polgári modernizációt valódi polgárság nélkül? – ez a rendszerváltozás egyik legsúlyosabb kérdése. Hisz a politikai szabadság és egyenlőség nálunk – a polgári fejlődés klasszikus menetétől eltérően – másodszor sem a polgári autonómia gazdasági és társadalmi bázisán teremtődött újjá, hanem megfordítva. A polgári szabadságintézményekhez kellett, kell utólag polgárságot teremteni. A politikai szabadság ugyanis a levegőben lóg, ha nem támaszkodhat önálló egzisztenciával rendelkező, demokratikus meggyőződésű, jogaikkal és kötelességeikkel tisztában lévő polgárookra. A rendszerváltozás felülről nyitott utat másodszor is a – XIX. században egyszer már beindult, majd megrekedt – polgárosodás programjához.

POLGÁRSÁG ÉS POLGÁRI POLITIKA

Mielőtt tovább mennénk, ejtsünk néhány szót az utóbbi időben nagy politikai karriert befutott *polgár* fogalomról! Annál is inkább, mert a polgár kifejezés társadalmi és politikai tartalma az elmúlt évtizedekben nem mindig fedte egymást.

Társadalmi és politikai értelemben a polgár önálló egzisztenciával rendelkező, szabad, jogait gyakorló, kötelességeit teljesítő, saját telje-

sítményére büszke, öntudatos ember. Aki önállóan alkot ítéletet, aktív közösségi szereplő – a maga ura. Aki nem kiszolgáltatott, nem alávetett, aki az alamizsnát nem kéri, de a teljesítés lehetőségét igen. Aki a maga lábán akar állni. A polgár fogalma tehát nem csupán a tulajdonosok osztályát vagy annak egy tagját fedi. Az önálló egzisztenciát biztosító *tulajdon* – legyen az anyagi, szakmai, tudásbeli, kulturális vagy morális tőke – szükséges, de nem elégséges feltétele a polgári létnek. Nélkülözhetetlen a *szabadság* is, továbbá a vele járó habitus. A méltóság, az önállóság, a tartás, a felelősség. A franciáknak külön szavuk van az osztálypolgár és a habituspolgár megjelölésére: a *bourgeois* és a *citoyen*. *Tulajdon és szabadság egymást feltételezik: egzisztenciális szabadság nélkül nincs politikai szabadság – politikai szabadság nélkül nincs egzisztenciális szabadság.*

A polgár megbízható. Betartja a szabályokat: becsületes és tiszteli a törvényt: *demokrata*. Egykor elutasította a személyes függés feudális rendjét s az ehhez kötődő magatartásformákat és szerepeket, és ma sem fogadja el sem az elnyomó gőg, sem a szolgálai alázat semmilyen megnyilvánulását. A polgár nem akar mások fölött uralkodni, és nem tűri, hogy mások uralkodjanak fölötte.

A polgári politika egyfelől – és eredendően: a XIX. század környékén – a fent jelzett értékek és erények képviselőjét, gyakorlását, illetve intézményesítését jelentette a feudális rend világával szemben. A választójogot, a parlamentet, a felelős kormányzást, az alkotmányos jogállamot, a politikai szabadságjogokat – egyszóval a polgári demokráciát. Második jelentése a XX. század első felében az osztálypolitika koordinátái közt értelmezhető: a polgárság mint társadalmi osztály érdekképviselője a munkássággal, a munkáspolitikával szemben. A harmadik – a mai – jelentés a XX. század második felében létrejött, konkrét társadalmi osztályokhoz immár kevésbé kötődő, nagy gyűjtőpártokhoz kapcsolódik. Ezek az újfajta pártok nem egyes társadalmi csoportok elkülönülő, speciá-

lis érdekeit képviselik politikájukban, hanem az egész társadalom problémáira keresnek válaszokat. *A mai polgári demokrácia modern „néppártjai” valójában polgári pártok*, bázisuk döntő részét a homogenizálódó polgári középosztály adja. Ebben az értelemben *Magyarország jelenlegi parlamenti pártjai – beleértve az MSZP-t és az SZDSZ-t is – mind polgári pártok.*

Hozzá kell tennünk, hogy nálunk a polgári jelzőt az elmúlt években a Fidesz sajátította ki, lényegében függetlenül attól, hogy aktuálisan követett politikai irányvonala bármilyen értelemben illeszthető volt-e a korábban leírt polgári értékekhez és tartalmakhoz. A Fidesz úgynevezett „polgári politikájára” e fejezetben később még visszatérek.

A MAGYAR POLGÁROSODÁS NYOMORÚSÁGA

Mint korábban már utaltunk rá, a magyar polgári átalakulás megkésve és felemás módon zajlott le a XIX században. A jelentős gazdasági és politikai eredmények ellenére a társadalmi viszonyokban, a szellemi és morális értékek világában a feudális elemet továbbra sem szorította ki a polgári, legfeljebb mellé zárkózott, és hasonult hozzá. Az előbbi asszimilálta magához az utóbbit: a zsidó nagytőkés földet, bárói címet vásárolt és díszmagyart öltött, a bankhivatalnok, az újságíró dzsentrí módra kártyázott és mulatott. A XX. század közepének fölerősödő, majd szörnyű tragédiába forduló antiszemitizmusa előbb csak korlátozta, aztán a szó szoros értelmében megsemmisítette a magyar polgárság egyik felét. Talán kevésbé szörnyű eszközökkel, de a II. világháborút követően is folytatódott ez a polgár- és nemzetfogyasztó politika: a polgárosodó keresztény középosztály tagjainak kitelepítésével, a svábok elűzésével, illetve az államosítások révén a maradék nagy-, közép- és

kispolgárság vagyonának kisajátításával. A társadalom proletarizálása végül a Kádár-rendszerben fejeződött be a birtokos parasztság téveszkebe terelésével. A kommunista rendszer nemcsak gazdasági és társadalmi, hanem politikai és kulturális értelemben is megsemmisítette a korábbi felemás polgárosodás eredményeit. A politikai szabadságjogok felszámolása és a terror eszközeit alkalmazó diktatúra segítségével atomizálta és megfélemlítette a magyar társadalom tagjait. *Polgárból a szabad tájékozódás, a véleménynyilvánítás, a felelősségvállalás, a közösségalkotás, a közéleti szerepvállalás lehetőségétől megfosztott alattvalóvá züllesztette őket.*

A Kádár-kor társadalmában azonban idővel megindult egy másik – az előbbivel részben ellentétes – folyamat is. Egyfajta lefojtott, felemás és torz újrapolgárosodás. A háztáji, a gmk, a második gazdaság szűk, ám idővel lassan bővülő keretei között lépésről lépésre kialakultak az egyéni és kiscsoportos vállalkozások, a kvázi magántulajdonnal való rendelkezés félpiacon technikai és magatartásformái. Ezek a jelenségek azonban nem önállóan, hanem a központi vezérlésű szocialista gazdaság szervezetébe tagoltan léteztek, az állami vállalat, a termelőszövetkezet köldökszinórjára kötve. Állami takarmányellátás és terményfölvásárlás, gmk-ban használt, netán lopott szerszám, apró legális és illegális előnyök, kiskapuk, ügyeskedés. Nem kifejezetten polgári erények. De ne csodálkozzunk, hisz a rendszer – mindenfajta lazulása és reformja ellenére – lényegében az utolsó pillanatig megfosztotta az embereket az autentikus polgári lét két alapintézményétől: a magántulajdontól és a politikai szabadságtól.

Ezzel együtt látnunk kell, hogy a Kádár-rezsim politikai, hivatalnoki, gazdasági és kulturális elitje – természetesen szintén felemás módon – lassacskán ugyancsak felöltött egyfajta polgárisulós karaktert. A 70-es és a 80-as években a politikai megbízhatóság mellett a kiválasztás és a felemelkedés mind fontosabb fel-

tétele lett a valóságos teljesítmény. A politokrácia nyitottabbá vált, erősödött a szaktudás, az önálló ítéletalkotás és a döntésképeség szerepe. Európai értelemben is versenyképes technokraták jelentek meg nagyvállalatok, mezőgazdasági nagyüzemek, egyetemek, kutatóintézetek élén, a kulturális és művészeti élet legjobbjait már nem okvetlenül a pártközpont kegye, hanem közönségük elismerése választotta ki és emelte fel.

A kádári polgárosodás valóban rendkívül ellentmondásos. Hiányzott belőle a lényeg: a személyes függéstől mentes autonómia. A gyarapodó és helyenként már tőkeként is funkcionáló személyes vagyon alig párosult a megélt és gyakorolt személyes szabadság kis köreinek tágulásával. A rendszer szétesését megelőző évekig csak szűk értelmiségi csoportok tagjai vették a bátorságot, hogy fittyet hányjanak az MSZMP akaratának, hogy autonóm polgárként lépjenek fel. A habituspolgárosodás a 80-as évek utolsó harmadára ugyan ezrek-tízezrek felszabadító élményű sikeres bátorságpróbájává vált, de ez már nem a tulajdonképpeni Kádár-korszak, hanem annak fináléja volt.

A rendszerváltozás egyik legjelentősebb kérdése maradt, hogy mit is lehet kezdeni ezzel a felemás kádári polgárosodással.

POLGÁRI RENDSZERVÁLTOZÁS – POLGÁRSÁG NÉLKÜL?

A rendszerváltozás programja nagy általánosságban egyértelmű és világos volt. Demokrácia, függetlenség, piacgazdaság. Látszólag egyszerű és könnyű program. Sajnos mégsem az. Nem azért, mert a részletek bonyolultak. Természetesen azok, de nem a részletekkel van az igazi gond, hanem az alapkérdéssel.

A modern polgári Magyarországhoz ugyanis nem csupán a független társadalmi és gazdasági szereplők versenyének és együttműkö-

désének szabályozott keretei és intézményei szükségesek, mint a többpárti parlamenti demokrácia és a versengő piacgazdaság, hanem természetesen maguk a szereplők is. Hogy lehet megteremteni a demokráciát és a piacgazdaságot, vagy másképpen: *a modern magyar polgári demokráciát nemzeti polgárság nélkül?* Hiszen 1990-ben Magyarországon csak töredékesen létezett és igen gyenge lábakon állt a polgárság. A felemelkedő új politikai hatalom tehát azzal a kérdéssel találta magát szembe, hogy mi a fontosabb: a töredékes és ellentmondásos kádári polgárosodás bázisán felgyorsítani a polgári modernizációt, vagy saját társadalmi-hatalmi bázisa építésének szándékával mindent előlről kezdeni. Némi leegyszerűsítéssel: minnek van elsőbbsége rövid távon? A társadalmi-gazdasági modernizáció felgyorsításának vagy az új politikai hatalom stabilizálásának?

Természetesen nem keverem össze a kádári politikai elitet a kádári polgárosodás bázisával. De a vita épp arról szölt, hogy az egymáshoz is kötődő két társadalmi szegmens, a politikai és az azt részben – de csak részben – átfedő polgárosodó társadalmi elit mind-egyikét, vagy csak a politikai elitet kell kiszorítani az új rendből.

Az MSZP-nek volt a legkönnyebb dolga. Számára nem volt szükségszerű a választás, különösebb töprengés nélkül köthette össze a kérdés két felét. A gyenge és töredékes kádári polgárság zöme ugyanis éppen az MSZP bázisát erősítette.

A rendszerváltozás logikája azonban nyilvánvalóan mást diktált. A rendszerváltozásnak ugyanis elitváltással kell párosulnia: a kérdés csupán a mérték és a módszer. Nem vitatható ugyanis az új politikai elit érdeke, hogy saját hatalmának megszilárdítására megerősítse társadalmi bázisát, hogy kisebb-nagyobb mértékben átírja azt a bizonyos telefonkönyvet. *Ha elfogadjuk a rendszerváltozás szükségességét és progresszív lényegét, el kell fogadnunk a rendszerváltoztató hatalom megszilárdításának jogát is.*

Az MSZP-vel szemben álló politikai erők közül az Antall-féle MDF a mérsékelt és kompromisszumos átmenet politikáját képviselte. Politikai értelemben erős választóvonalat húzott a régi és az új elit közé – máig az övé az egyetlen kormány, amelyben egyetlen korábbi MSZMP-tag sem kapott bársonyszéket! –, de láthatóan nem kívánt ilyen erős cezúrát vonni a gazdasági, az üzleti és a kulturális életben, valamint a közigazgatásban. Antall József jobboldali radikális pártellenzéke ez utóbbival nem értett egyet. Ezért született meg Kónya Imre dolgozata a médiaviszonyok átalakításáról, majd Csurka István ijesztő pamfletje a teljes „nemzeti karakterű” hatalomátvétel követeléséről.

Más kiindulóponttal és érveléssel, de a választások előtt hasonlóan radikális és átfogó elitváltást követelt az akkor még liberális Fidesz és az SZDSZ is. Ez utóbbi, no meg a Fidesz-alapítók egy része éppen Csurka fellépésének hatására hajtott végre teljes politikai korrekciót, amikor úgy ítélte meg, hogy a bezárkózó nacionalista radikalizmus nagyobb veszélyt jelent, mint a kádári elit-től elszakadni nem tudó és részben nem is akaró szocialistákkal való kiegyezés. Így született meg a Demokratikus Charta, ezt követően vált el egymástól a Fidesz és az SZDSZ útja.

A TULAJDONOS POLGÁR

Ahogy autonóm társadalmi szereplők – polgárok és civil szféra – nélkül nincs modern polgári társadalom, úgy nincs független piaci szereplők, magántulajdonosok és verseny nélkül sem. Mint láttuk, a rendszerváltozás pillanatában az ország nemcsak a független társadalmi szereplőknek, hanem az autonóm gazdasági szereplőknek is híján volt.

A polgári társadalom alulról szerveződik. A polgárok közéleti aktivitása és felelőssége ellenőrzi az államot, a polgárok tehetsége, szorgalma, teljesítménye viszi előre a gazdaságot. A polgári társadalom fő hajtóereje a *magánkezdeményezés, az innováció, az egyéni ambíció*, a gyarapodás szándéka vagyonban, tudásban, műveltségben. Az egyén tudja: személyes és családi biztonságának alapja és forrása, hogy rendelkezik az önálló egzisztenciához szükséges vagyoni, kulturális és erkölcsi javakkal, továbbá a tájékozódás, a kapcsolatteremtés képességével és azzal a joggal, hogy amit elért, azt utódaira, gyermekeire, unokáira hagyhatja.

A polgári társadalom a magántulajdonra épül. A magántulajdont egészíti ki a közösségi tulajdon. A magántulajdon léte magától értetődő, nem szorul indoklásra – a köztulajdonnak különleges oka van. A magántulajdon az elkülönülő magánérdeket szolgálja, az elkülönülő magánérdekek összességéből azonban nem lesz automatikusan közérdek. A magánérdek érvényesíthetősége ezért szabályozandó, szükség szerint korlátokat lehet és kell vele szemben állítani. Ami a magánérdek szempontjából racionális, nem feltétlenül az a közérdek szempontjából. A magánérdek érvényesítése hatékonysági szempontokat követ, míg a közérdek tartalmazza-tartalmazhatja a társadalmi igazságosság, a szolidaritás, a nemzeti örökség megőrzésének és a kollektív biztonság megóvásának szempontjait is.

A modern, polgári Magyarországnak a közérdek által mértékkel korlátozott magántulajdon elsődlegességére kell épülnie.

PRIVATIZÁCIÓ ÉS POLGÁROSODÁS

A rendszerváltoztató erők többé-kevésbé világos programmal rendelkeztek a demokratikus intézményrendszer kialakításáról. A háromoldalú tárgyalások témája a demokratikus átmenet, az új

alkotmányos berendezkedés volt. Az MSZMP és az ellenzék meg tudott egyezni a politikai változásokról, az utóbbi azonban – a maga hatalmon kívüli pozíciójából – nem kívánt felelősséget vállalni a gazdasági döntésekért. A gazdasági rendszerváltozás feladatai így zömmel az új kormányra maradtak.

A köztulajdon magánosítása elkerülhetetlen volt. Legfeljebb a tempó és a módszer lehetett kérdéses. Két, egymással részben szembenálló szempontot kellett figyelembe venni.

A nemzeti polgárosodás követelménye egyfelől olyan privatizációs technikák alkalmazását igényelte, amelyek elősegíthették egy új nemzeti tulajdonosi középosztály kialakulását. Igen ám, de a szóba jöheto magyar befektetőknek kevés vásárlásra fordítható pénzük volt. Így jöttek létre a pénzkímélő privatizációs technikák, a kárpótlási jegy magas értéken való beszámításának lehetősége, az alacsony kamatozású és hosszú futamidejű egzisztenciahitel és a vállalati vezetők tulajdonszerzését támogató kedvezményes magánosítási eljárások. Ezek a technikák nem válogathattak aszerint, hogy kinek milyen a politikai meggyőződése, pártszimpátiája, hogy a régi vagy az új elit tagja, esetleg támogatója-e. Ez a tény természetesen ingerelte azokat a csoportokat, amelyek valamiféle modern kori politikai numerus claususszal akarták kirekeszteni a tulajdonszerzésből a Kádár-kor elitjét.

Ám létezett egy másik követelmény is. *A gazdasági modernizáció igénye.* Ehhez új tőke, friss pénz, modern szaktudás, piaci kapcsolatok és ismeretek kellettek. Mindezek itthon csak korlátozottan álltak rendelkezésre. Szükség volt tehát külföldi befektetőkre, pénzük, tudásuk, kapcsolataik miatt. Természetesen azonnal fel-lángolt a vita a nemzeti érdek sérelméről, a nemzeti szuverenitás elvesztésének lehetőségéről. Antall József privatizációs politikája – bár nyitott volt a külföldi tőke irányában is – inkább a nemzeti tulajdonosi középosztály megteremtését szolgálta. Horn Gyula

meghatározó privatizációs eljárása viszont – nem kis részben az államot fenyegető pénzügyi csőd miatt – a készpénzes, nyílt eljárásos értékesítés lett, ami természetesen a gazdag külföldi befektetőknek kedvezett. Amit Orbán Viktor kormánya ezen a területen tett – például néhány állami gazdaság azóta is feltáratlan háttérű értékesítése –, az csak pártpolitikai értelemben minősíthető. Az 1998-at követő négy év folyamataiból sem a nemzeti tulajdonosi középosztály kialakításának demokratikus vágya, sem a gyors modernizáció támogatása nem olvasható ki.

POLGÁRI POLITIKA POLGÁRSÁG NÉLKÜL?

Ezen a ponton térjünk vissza eredeti kérdésünkhöz: lehetséges-e sikeres polgári átalakulás polgárság nélkül? Mert a demokrácia intézményeit létre lehet hozni felülről, lehet demokratikus normákat rögzíteni, de önmagunkat is emlékeztetnünk kell arra, hogy a demokrácia fenntartója és őre a saját erejében hívó, magabiztos polgár, aki tudja, hogy az ő munkájára, az ő teljesítményére épül az ország. Az ő adóforintjai tartják el az államot, az ő személyes megbízottjainként dolgoznak a közélet választott szereplői. A felülről adott demokrácia a politikai elit belátása szerint működik. Érdemi következmények nélkül felülírható, átalakítható, kisebb-nagyobb darabja bármikor lemetszhető és sutba dobható. Így lesz a parlament heti üléséből háromheti, ezért vonhatja ki magát némelyik politikus a parlamenti kontroll és diskurzus fegyelmező ereje alól, ezért politizálódhat át következmények nélkül a civil világ és az államigazgatás. Ezért torzulhat a demokratikus nyilvánosság, és ezért válhat a sajtó nem elhanyagolható része a politikai erők játékszerévé.

Aki polgári Magyarországot szeretne, annak támogatnia kell a polgárosodás folyamatát. A magyar politikai életben a 90-es évek

közepe óta a „polgár” és a „polgári” szavak a jobboldali politika, jellemzően a Fidesz politikájának kulcsszavai. Azt gondolom, ezek a szavak első megjelenésükkor többé-kevésbé hűen írták le az akkori Fidesz törekvéseit. Polgári Magyarországot, erős középosztályt akartak, politikai törekvéseik célja az autonóm, saját teljesítményükre büszke, önálló egzisztenciával rendelkező polgárok és szabadon szerveződő közösségeik megerősítése volt. Ez akkor is igaz, ha a Fidesz polgárképében egy idő után markánsan megjelent a két világháború közötti keresztény-konzervatív polgárság erkölcsi-kulturális rehabilitációjának szándéka.

A Fidesz 1998-as hatalomra kerülése azonban szembeállította a pártot a korábbiakban vázolt konfliktussal. Mi az előbbre való? A társadalmi modernizáció felgyorsítása, vagy a hatalmi bázis megerősítése? *Az autonóm polgár nem engedelmes polgár.* Márpedig az új kormány úgy érezte, hogy ellenséges környezetben, de legalább is ellenszélben kell végeznie munkáját. Hamar megszületett hát a jelszó: *egészpályás letámadás.* Ha nem is hirdették hangosan, valójában újraélesztették a régi hírhedt szlogent: aki nincs velünk, az ellenünk van. *Az önmagát polgárinak tekintő párt saját polgárságot akart létrehozni, ami persze fából vaskarika.* Így aztán egyre inkább csak kegyenceket, kitarítottakat, hálás vazaluszokat mozgósított politikájának támogatására. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy a Fideszt támogatók többsége az Orbán-kormány közvetlen haszonélvezői közül került ki. Ez nem is volna lehetséges. Pusztán azt állítom, hogy az eredeti polgári modernizációs szándékok gyorsan elillantak, és a polgári Magyarország verbális programja mögött a Fidesz fontosabbnak tekintette saját hatalmának megszilárdítását, mint eredeti programjának végrehajtását.

Hadd tegyem hozzá, hogy az elmúlt évek tapasztalatai alapján ez a folyamat ma is tart, sőt időközben még egyértelműbbé vált.

A BALOLDAL ÉS A POLGÁROSODÁS

A baloldal programja nemzeti modernizációs program. Olyan program, amely segíti és ösztönzi a polgárosodás, a polgárrá válás folyamatát. A célja az, hogy növekedjen és erősödjön a magyar polgárság. Erősödjön jogaiban, anyagi és szellemi javaiban.

*A polgár önálló. Önállóságát teljesítménye, meggyőződése, kultúrája, valamint kiterjedt és garantált demokratikus jogai teremtik meg. Polgárnak lenni nem foglalkozás vagy beosztás dolga. *Polgár a munkás, a nyugdíjas vagy bárki más, aki a demokratikus jogok és kötelességek egyensúlyi rendszerében önmagáért, családjáért, hazájáért cselekszik és felelősséget visel. Aki tudja, hogy nemcsak jogai, hanem azzal egyenértékű kötelességei is vannak, s hogy a jogok szabad gyakorlásának természetes korlátja mások hasonló jogainak tiszteletben tartása.**

A polgárosodás politikája a felszabadítás politikája, az egyenlőség megteremtésének politikája.

A Fidesz polgári politikája – akkor is, amikor még komolyan gondolta – csupán egy igen vékony felső polgári középosztály érdekeit képviselte. Ez a politika a társadalmi kisebbség politikája volt.

A baloldal polgárosodást célul kitűző politikája viszont mindenkihez szól.

A társadalmi és a nemzeti felemelkedés a célja.

MAGYARORSZÁG – RENDSZER- VÁLTOZÁS UTÁN

Eltelt tizenöt év. Amit szocializmusnak hívtunk, nincs többé. Ez jó. Kapitalizmus van. Ma nem tudunk jobbat.

A rendszerváltozással visszanyertük *politikai* jogaink többségét, *társadalmi* értelemben mégsem lettünk szabadok. Mint ha minden eldőlné az első órában. A család, a lakóhely, ahova születünk, fogva tartja életünket. Eldönti, hol és mit tanulunk, kikkel barátkozunk, milyen szakmát választunk, mennyit keresünk. Sőt azt is, hogy mivé válnak gyermekeink, egészségesek leszünk-e, és meddig élünk. Ma már tudjuk, hogy a társadalom többségét a kapitalizmus sem teszi szabaddá. Csak kevésbé látható a foglár.

KETTÉSZAKADT TÁRSADALOM

A magyar társadalom szerkezete, gondolkodásmódja, kultúrája kettős képet mutat. A nyugatias *posztmodern* mögött szüntelenül jelen van a *premodern* zárványosodó világa. A fejlettebb régiókban és a városokban élő családok, közöttük is elsősorban a magasabb társadalmi státusúak hétköznapijai, szokásai alig térnek el a nyugati családokétól. Európának ezen felén ugyan kevesebb a jövedelem és több a küszködés, mégis hasonlóképpen gondolkodunk

gyermekeinkről, munkánkról, a szórakozásról, a jogról és a felelősségről. Nem ez a helyzet a lemaradó régiók, a kistérségek községeiben, a városszéli szegény- és cigánytelepeken. A munkából, a tudásból és a kultúrából kirekesztetten élők százezrei nem rendelkeznek a polgári élet függetlenségéhez szükséges személyes és társadalmi javakkal. Állandó munka hiányában a segély válik a megélhetés legfontosabb forrásává.

Magyarországot a folyamatosan tovább növekvő különbségek jellemzik. Szokás mindezt a rendszerváltozás számlájára írni. Ezzel szemben a folyamat jóval korábban, a gazdasági tevékenység liberalizációjával párhuzamosan, az 1980-as években kezdődött. Az elmúlt két évtizedben a létminimum alatt élők korábbi 10 százalékos hányada megháromszorozódott, a legfelső és legsós népességközti jövedelemkülönbség négyszeresről nyolcszorosra növekedett. A társadalom felső egytizede vitathatatlan jómódban él, az átlag körüli középrétegek aránya mintegy harminc százalék, a fennmaradó hatvan százalék alkotja a leszakadók csoportját.

Mi dönti el, hogy ki van fenn és ki van lenn?

A rendelkezésre álló elemzések egyöntetűen azt bizonyítják, hogy a társadalmi státust alapvetően meghatározó jövedelmi helyzet és az anyagi-jóléti pozíció döntően az iskolai végzettségtől függ. Ez utóbbit viszont nagyrészt eldönti a családi származás. Ha valaki szerencsés, és értelmiségi családba születik, az apja felsőfokú végzettségű, illetve vezető értelmiségi beosztásban dolgozik, akkor csaknem biztos lehet a sikerben. Az ebbe a csoportba tartozó apák gyerekeinek 44-52 százaléka felsőfokú iskolát fog végzeni, és csak kevesebb mint két százalékuk nem fejezi be a nyolcadik osztályt.

A kör ezzel bezárult.

Gazdagság és a szegénység egyaránt újratermeli önmagát, aki lentre született, az lent is marad.

TORZ JÓLÉTI RENDSZER

A számokhoz értő és az összefüggéseket kereső politikusok tanács-talanul széttárják a kezüket, és azt mondják: Magyarország éppen annyit, a bruttó nemzeti termék (GDP) 31-32 százalékát költi jóléti kiadásokra, mint az Európai Unió országainak átlaga. Ez 2005-ben – az államháztartás összevont, halmozódásmentes adatait figyelembe véve – 6900 milliárd forintot tesz ki. Az összeg nagyságának érzékeltetésére tegyük hozzá, hogy az egyenlő az összes áfabevétel háromszorosával, hogy az államháztartás minden forintjából több mint hatvan fillért jóléti célra költünk. Nincs az a politikus, aki ezt az összeget lényegesen fel tudja emelni.

Rendkívül tanulságos ugyanakkor a jóléti kiadások belső szerkezete. Mintegy 2000 milliárd forintot tesz ki a *nyugellátás*, mely az összes jóléti transzfer közül leginkább őrzi a hagyományos biztosítási elemet, mértékének meghatározásában a rászorultság nem, vagy csak elenyésző mértékben játszik szerepet. Az *oktatás* 1400, az *egészségügy* további 1000 milliárd forintot tesz ki. Az egészségügyi szolgáltatás igénybevétele formailag biztosítási alapú ugyan, de a kapott szolgáltatás lényegében független a befizetett hozzájárulás mértékétől, a jogosultság pedig csaknem általános. A jóléti kiadások fennmaradó 2500 milliárd forintjából 900 milliárdon osztozik a *környezetvédelem*, a *szabadidős*, *kulturális és vallási tevékenység*, a *lakásügyek és települési szolgáltatások*, a további mintegy 1600 milliárd forint fedezi a *táppénzt*, az *anyasági ellátásokat*, a *családi pótlékot*, a *gyermekeknek járó juttatásokat*, a *munkanélküli-ellátást*, a *szociális segélyeket és szolgáltatásokat* stb.

Ez utóbbi körben a szociális szükséghelyzettől függő, rászorultságelven járó támogatások és szolgáltatások összege mintegy 650 milliárd forint. A végeredmény meglepő: *az összes jóléti transzfer alig egy tizede veszi figyelembe, hogy ki van fent és ki van lent!* Ha

a társadalmi szolidaritást *a GDP százalékában* szeretnénk kifejezni, akkor a nagyon meglepő *3-4 százalékot* kapjuk!

Vessünk egy pillantást az oktatási és egészségügyi szolgáltatásokra! A két rendszer alapvetően elosztási elven működik. Az állampolgárok fogyasztási igényét szinte semmi nem korlátozza, az igénybe vehető szolgáltatás mennyisége az igénybe vevő oldaláról nem mért és nem korlátozott. Ennek következménye, hogy a kereslet mennyisége és minősége minden határt átlépve növekszik. Ezzel szemben a szolgáltatásnyújtó oldalán a szigorú költségvetési összeg határt szab a kínálatnak. Így a mérleg felborul, állandósul az egyensúlyhiány, és a rendszer folyamatos kapacitási és minőségi problémákkal küzd. A működés zavarai nem mindenkit sújtanak egyformán, hiszen a nyújtott szolgáltatások – a nyilvánított célokkal szöges ellentétben – nem egyenlően oszlanak meg az egyes társadalmi csoportok között. Az oktatásban a magas társadalmi státusú családok gyerekei – a korábbiakban bemutatott adatokat figyelembe véve – eleve felülreprezentáltak. Az egészségügyi szolgáltatások félig piacosított rendszerében a magánbetegek bizton megkülönböztetett bánásmódra számíthatnak anélkül, hogy az emelt színvonalú szolgáltatás ellenértékét törvényesen megfizetnék.

A redistribúciós elit összekacsint saját klientúrájával.

A JOBBOLDAL VÁLASZA

A rendszerváltozás láza hamar kihűlt. A 90-es évek közepére – a parlamenti demokrácia és a piacgazdaság intézményeinek kialakítását követően – a kimunkált társadalmi jövőkép hiánya *a politika kiiüresedéséhez* vezetett. A társadalom nagy része keserű csalódást érzett, az emberek új távlatokra vágytak.

A jobboldal előbb kapott észbe. Az új Magyarország ígérete sokakat vonzott, az 1998-at követő négyévi kormányzásuk azonban megmutatta, hogy nem rendelkeznek olyan programmal, emberi és morális tőkével, amelyre felépíthető a modern Magyarország. Orbán a jövő helyett mintha a múlttal kötött volna szövetséget. Megoldás helyett konfliktust, megnyugvás helyett indulatot hozott. Sokat rombolt, és a lehetségesnél kevesebbet épített. A polgári közép politikájára ma a jobboldali radikalizmus vet ijesztő árnyat.

A magyar jobboldalt általában hidegen hagyják a növekvő társadalmi különbségek. A természetes rend által meghatározottnak, így végül is helyénvalónak tekintik őket. A hagyományos magán- és a keresztény valláserkölcс védelmezőjeként befelé forduló, piac- és globalizációellenes politikát folytatnak. Nem fogadják el az amerikai és a brit konzervatívok neoliberalizmusát, nem válnak újkonzervatívvá. Maradtak előítéletesek majd mindennel szemben, ami az elmúlt évtizedek terméke. Nem tudnak mit kezdeni a globális világban csak korlátok között létező szuverén nemzettel, a megváltozott családi szerepekkel és a nem hagyományos családban élők gondjaival. Értetlenül figyelik a televíziós tömegkultúra terjedését, idegenkedve tekintenek a modern művészetekre. A bűnözés és a kábítószer-fogyasztás terjedésének megakadályozására csak a növekvő mértékű állami kontroll és erőszak alkalmazását látják megoldásnak. *A magyar jobboldal nem az új, hanem a régi Magyarországhoz vonzódik. Programja a modernizációtól való tartózkodásra és félelemre épít.*

A BALOLDALI VÁLASZ

Most a baloldalon a sor, hogy bizonyítsa: van programja az ország felemelésére.

A vékonyka középosztály megerősítését egyedüli célként kezelő, a leszakadt társadalmi csoportokról lemondó társadalompolitika nem lehet sikeres Magyarországon. E törekvésnek útját állja a szociális és kulturális peremhelyzetben élők milliós tábora. A családi jövedelemmel arányosan növekvő családtámogatási rendszert a feje tetejéről a talpára kell állítani. Szakítani kell a jobboldali társadalompolitikával, amely azt vallja, hogy a közepes és magas jövedelműek növekvő támogatása a nemzet megtartásának útja. Éppen ellenkezőleg. Ez az út a társadalom szétszakításához, a nemzet szociális integrációjának csökkenéséhez vezet.

A mai magyar baloldalnak az alsóbb osztályokat integráló szolidaritási elv érvényesítése kell hogy a célja legyen. Több jogot, lehetőséget és támogatást a rászorultaknak – így szól a magyar szociáldemokrácia jelszava.

Az országstratégia középpontjába Magyarország nemzetközi gazdasági, kulturális, politikai megerősítését, *az országot megosztó modernizációs törés áthidalását* kell helyezni. Belső vitáinknak, gazdaság- és társadalompolitikánknak ezt a célt kell szolgálniuk. Jövönket az dönti el, hogy képesek leszünk-e a premodern és a posztmodern egymással rivalizáló programigényét új stratégiai célokban egyesíteni. Fel tudjuk-e oldani a lemaradók több támogatást, több védelmet igénylő követelése és az elől haladó versenyképes csoportok nagyobb gazdasági, társadalmi szabadságot megfogalmazó elvárása között feszülő konfliktust?

A hagyományos szociáldemokrata, a konzervatív vagy a liberális társadalmi, gazdasági megoldásokat választva bizonyosan nem. *Új szociáldemokrata politikára van szükség, amely történelmi baloldali örökségét megőrizve épít a hagyományos polgári, plebejus értékekre, a liberális eszmékre, és új szintézist alkotva integrálja a jobb-közép konzervativizmus politikai gondolkodásának és törekvéseinek számos elemét is.*

A CSALÁD- TÁMOGATÁS ÉS A NYUGDÍJ- RENDSZER

Jóléti rendszerünk tehát alig módosult a rendszerváltozás óta. Mai állapotában nem eléggé igazságos és nem eléggé hatékony. Itt az ideje a változásoknak. Új megállapodást kell kötnünk a magán- és közfelelősség tartalmáról, egymáshoz való viszonyukról. A pénzübeni jóléti ellátások részét alkotó családtámogatás és nyugdíjrendszer a következő néhány évben nem átfogó reformokat, hanem a társadalmi igazságosság céljait jobban szolgáló kiigazításokat, módosításokat igényel.

A rendszerváltozás kihívásai közül a legkényszerítőbb a magyar gazdaság versenyképtelenségével való szembenézés volt. A régi piacok, a nemzetközi gazdasági együttműködés korábbi intézményei összeomlottak, az új piacoknak a mi költség- és árszintünkön nem kellett termékeink és szolgáltatásaink. A *gazdaság rekonstrukciója* volt a legsürgetőbb feladat. Az ehhez szükséges tőke forrásai a csökkenő adóztatás következtében a vállalatoknál otthagytott többletjövendelmek és a külföldi befektetések voltak. A privatizációs bevételek mindezek mellett csökkentették az államháztartást terhelő adósságot is.

A JÓLÉTI KIHÍVÁS

A csökkenő államháztartási bevételek apasztották az állam kiadási lehetőségeit is. Míg 1990-ben az állam a nemzeti jövedelem *hatvan* százalékaival azonos mértékű kiadást finanszírozott, mára ez az arány *ötven* százalék alá csökkent. A legnagyobb érvágást a jóléti kiadások szenvedték el, a *tíz* százalékpontos kiadáscsökkenésből több mint *nyolc* ezt a tételt sújtotta. *Arányaiban kevesebbet költünk nyugdíjakra, oktatásra, egészségügyre, mint tizenöt évvel ezelőtt.* Miközben a magyar társadalomban az elmúlt tizenöt évben jelentős átrendeződés ment végbe, többszörösére növekedtek a vagyoni és jövedelmi különbségek, a jóléti szolgáltatásokra fordítható pénzt változatlan szerkezetben költjük el. Ennek következtében a jóléti rendszerekben kettős nyomás alakult ki: a *csökkenő források* által előidézett feszültséget tovább növeli a megváltozott környezetben is *változatlan szerkezetű működés.*

Jóléti szolgáltatást kapunk pénzben és természetben. Pénzbeni ellátás például a nyugdíj, a táppénz, a családi pótlék, az anyasági segély, az álláskereső támogatás vagy a gyēs. A pénzbeli juttatásoknak két típusuk van. Az egyik *állampolgári jogon* jár, azaz a jogosultságot az adott élethelyzetbe való kerüléskor a magyar állampolgárság minden más feltétel nélkül megteremti: ilyen járandóság a családi pótlék és a gyēs. A másik típus *biztosítási elven* működik: a szolgáltatás igénybevételéhez korábban megteremtett biztosítási jogviszony szükséges. Itt törvényben rögzített mértékű és időtartamú előzetes járulékfizetés jogosít a későbbi járadékra. Ilyen ellátás például a táppénz. Az időskori ellátásban együtt van jelen az állampolgári (időskorúak szociális járadéka) és a biztosításlvű jogosultság (nyugdíj).

A pénzbeni ellátások közül a családtámogatás alapját képező családi pótléknak és a nyugdíjnak van a legkiterjedtebb társadalmi és költségvetési hatása.

IGAZSÁGOS CSALÁDTÁMOGATÁS

A családtámogatás rendszerét 2006 januárjában átalakítjuk. Szakítunk a Fidesz-kormány konzervatív politikájának igazságtalanságával, amely különbséget tett gyermek és gyermek között. Az 1999-ben bevezetett, alapjaiban ma is érvényes családtámogatási rendszerben a családi adókedvezmény révén a magasabb jövedelmű családok kaptak több támogatást. A rendszer másik hátulütője az, hogy az alacsony jövedelműeknek járó szociális támogatás jövedelemhatárhoz kötésével kifejezetten ellenérdekeltté teszi a munkanélkülieket abban, hogy alacsony bérű állásokat fogadjanak el. *A Fidesz családtámogatási rendszere a felső középosztálynak kedvezett, gátolta a társadalmi mobilitást és konzerválta a szegénységet.* Ezért kell a változtatás.

A szocialista-liberális kormány egyik legfontosabb társadalompolitikai intézkedése az új, 2006-tól érvényes családtámogatás ennél jóval igazságosabb. A rendszer vezérelve egyszerű: *minden gyermek egyenlő.* Ez az egycsatornás, főként a jelentősen megemelt családi pótlékra épülő rendszer többet és igazságosabban ad a családoknak, a gyerekeknek. Eltűnik a jelenlegi szisztéma legtöbb belső feszültsége, és megszűnik a munkavállalással szembeni ellenérdekeltség.

A mai, a jövedelmek növekedésével arányosan növekvő támogatási rendszer egységes, *jövedelemfüggetlen* rendszerré alakul át, ahol minden gyerek: a munkanélküli, a minimálbérért dolgozó és a magas jövedelmű szülő gyermeke is *azonos összegű* támogatásban részesül. Hosszabb távon azonban arra kell törekednünk, hogy a kispénzű családok *többet* kapjanak a magasabb keresetűeknél – ahogy ez már ma is érvényesül a gyermekek ingyenes étkeztetésénél, az ingyenes tankönyvellátásnál és másutt.

ÁTALAKULÓ NYUGDÍJRENDSZER – BIZTONSÁGOS ÉVEK

Az időskorúak ellátását ma több elem jellemzi. A meghatározó szegmens a kötelező járulékfizetéshez kapcsolódó biztosítási elvű nyugdíj. A *kötelező* nyugdíjbiztosításon belül szintén két rendszer van érvényben. A korábbi, *tiszta* társadalombiztosítási nyugdíjrendszer és az 1997-es nyugdíjreformmal bevezetett *úgynevezett vegyes* nyugdíjrendszer.

Ez utóbbi két pilléren nyugszik. Az egyik pillér a hagyományos *felosztó-kirovónak* hívott társadalombiztosítás, amelyben az éppen aktívak befizetéseiből fizetjük az aktuális nyugdíjakat. A járulék ebben az esetben elválnak fizetőjétől, mások nyugdíját finanszírozza, és a jövőbeni nyugdíjra vonatkozó jogosultságot teremt. Az új rendszerben lévők a nyugdíjjárulék egy részét *magánnyugdíjpénztárba* fizetik. Az idősebbek által korábban választható, a pályakezdekők számára viszont már kötelező magán-nyugdíjpénztári befizetés a befizető egyéni nyugdíjszámlájára kerül, és befektetik. Az így felgyülemlett és remélhetően gyarapodó tőke alapján számítják ki nyugdíjba vonuláskor a nyugdíj összegét. A hátralévő élettartamtól függően az összesen kifizetett nyugdíj természetesen több és kevesebb is lehet az összes befizetésnél és a felgyülemlett hozamoknál: az eltérő élethosszból fakadó kockázatokat a nyugdíjpénztári tagok kockázatközössége viseli. Az öregségi nyugdíj mindkét pillérére igaz, hogy aki hosszabb ideig és magasabb jövedelem után fizetett járulékot, az magasabb nyugdíjat kap.

A biztosítási elvű nyugdíjrendszer mellett azonban létezik egy másik is. Azoknak az idős embereknek, akiknek nincs jövedelmük, vagy a nyugdíjuk nem ér el egy bizonyos szintet, a költségvetés egy előre meghatározott mértékig időskorú járadékként, *állam-*

polgári alapon kiegészíti a jövedelmét. Ez a kifizetés nem a nyugdíj-biztosítási alapot, hanem a központi költségvetést terheli.

CSÖKKENŐ ÉS ELŐREGEDŐ NÉPESSÉG

A magyar nyugdíjrendszer több súlyos gonddal néz szembe.

Az első a *demográfiai probléma*. A magyarországi népesedési folyamatok igen kedvezőtlenek. Drámaian csökken a születések száma: a teljes termékenységi arányszám 2004-ben már csak 1,28 volt. Ez azt jelenti, hogy egy házaspár vagy együttélő párnak átlagosan csupán 1,28 gyermeke születik. Ez nem csupán a népesség rohamos fogyásához, hanem gyors elöregedéséhez is vezet. Magyarországon a 65 éven felüliek aránya (most 16 százalék) hamarosan meghaladja a 14 éven aluliakét. Ez azt jelenti, hogy egyre kevesebb aktív járadékfizetőre egyre több passzív járadékos jut, így az állami nyugdíjrendszert (továbbá az egészségbiztosítást) mind nehezebb, végül lehetetlen lesz finanszírozni.

Nem magyar átokról van szó: ez a tendencia egész Európában és általában a nyugati világban érvényesül, és visszafordíthatatlannak tűnik. Drámaian hangzik, de alighanem tény: a nyugati civilizáció – biológiai értelemben – minden jel szerint elveszítette újratermelő képességét. Ne tápláljunk illúziókat: mi magyarok aligha fordíthatjuk meg ezt a folyamatot, amely civilizációnk ellentmondásos fejlődésének szomorú, ám szerves következménye. Az előző kabinettel szemben úgy ítéljük meg, hogy nem léteznek olyan közvetlenül ható kormányzati eszközök, amelyekkel érdemben elő lehetne segíteni a születések számának növekedését, a teljes termékenységi arányszám 2-3 közé történő emelkedését.

Mit tehetünk mégis?

Hogyan növelhetjük, illetve pótolhatjuk a hiányzó aktív népességet? Például komplex *egészségügyi és foglalkoztatási* programokkal. Azaz: a magyar társadalom általános egészségi állapotának javításával elérhető, hogy csökkenjen a rokkantnyugdíjasok, a leszázalékoltak, a munkából idő előtt távozók szomorúan magas aránya; többek között a modern információs technika felhasználásával pedig növelhető a részmunkaidőben, akár otthon dolgozók létszáma. Hosszabb távon *alapjaiban kell megreformálnunk az egykori dinamikus demográfiai viszonyokhoz illeszkedő mostani, hagyományos nyugdíjrendszert.*

JÖVEDELMEK, NYUGDÍJAK – KÖZ- ÉS MAGÁNFELELŐSÉG

Ez utóbbinak az előzőhöz képest jóval kisebb horderejű, de a mai nyugdíjasok számára leghúsbavágóbb problémája, hogy az elmúlt másfél évtizedben nőtt a távolság az átlagnyugdíjak és az átlagjövedelmek között. A *nyugdíjak jövedelmektől való lemaradásának* fő oka, hogy az alkalmazott emelési mechanizmus – a nettó kereset és az infláció átlagát alapul vevő úgynevezett svájci indexálás – a reáljövedelmek átlagos növekedésének csak felét építi be a kötelező éves nyugdíjemelésbe. Ebben a rendszerben relatíve – csak relatíve! – jól járnak a nyugdíjasok, ha egy adott évben csökken a reálbér, mivel a csökkenésnek csak a felét kell elviselniük. De ha nőnek a bérek, akkor romlik a pozíciójuk, mert a növekménynek is csak a felét kapják meg. A tizenharmadik havi nyugdíj bevezetése mérsékelte ezt a folyamatot, miután a törvény szerint járónál évente két-két százalékkal magasabb volt a nyugdíjak emelkedése. Ám a következő éveket várhatóan a reálbér tartós növekedése fogja jellemezni, ezért a nyugdíjak további leszakadásának megaka-

dályozása érdekében meg kell vizsgálni a svájci index átalakításának lehetőségét. Tekintettel a társadalombiztosítási alapok egyensúlykövetelményére, olyan *többlepéses korrekció* képzelhető el, amely az *inflációt kevésbé, a nettó keresetet viszont jobban figyelembe veszi*.

Egyelőre beláthatatlan a következménye annak, hogy sokan nem mérik fel: a minimálbéres foglalkoztatás és a be nem jelentett munkaviszony rövid távú tb-tehercsökkentő előnyének milyen nagy ára lesz a nyugdíjba vonuláskor. A következő tíz-tizenöt évben nyugdíjba vonulók növekvő hányadának nem lesz meg a nyugdíjhoz szükséges kötelező minimális szolgálati ideje, illetve ha meg is lesz, csekély: a megélhetéshez elégtelen nyugdíjra lesznek csupán jogosultak. Az öngondoskodás felelősségét hangsúlyozó kormányzati tájékoztatás mellett a társadalombiztosítási rendszer keretein belül olyan változtatásokat kell eszközölni, amelyeknek köszönhetően évente mindenki *konkrét tájékoztatást* kap megszerzett szolgálati idejéről és a nyugdíj alapját képező kereseteiről. Ez a tájékoztatás talán ráébreszti az embereket a nyugdíjas évekre való tudatosabb felkészülés jelentőségére.

Az állam ma is kötelességének tartja, hogy a szociális ellátórendszer keretében gondoskodjék azokról az idős emberekről, akiknek nincs megfelelő jövedelmük, nem szereztek maguknak jogsultságot nyugdíjra, vagy nyugdíjszerű ellátásra. Ha pedig így van, akkor célszerű lenne elválasztani egymástól az állampolgári jogon járó alapnyugdíjat a kötelező biztosításon alapuló nyugdíjtól, amely kiegészíti az állampolgári nyugdíjellátást. A *közgondoskodás* és az *öngondoskodás* ilyenfajta összekapcsolását a többség valószínűleg igazságosnak találná, ám egy ilyen rendszer gyors és egy lépcsőben történő bevezetése előtt leküzdhetetlenül magas költségvetési akadály tornyosul. Ha csak a nagyon szerény, havi harmincezer forintot állapítanánk meg állampolgári nyugdíjminimumnak – ez per-

sze azt jelenti, hogy a mai nyugdíjasok erre még megkapnák jelenlegi, biztosítási alapon járó nyugdíjukat, így ellátásuk havi összege is ennyivel növekedne –, akkor ez több mint ezermilliárd forintjába kerülne a költségvetésnek. Ez azonnal, egy lépésben, valamiféle csillapítás nélkül elképzelhetetlen. Mindennek ellenére indokolt megvizsgálni egy ilyen rendszer hosszabb távú bevezethetőségét, mert ez a megoldás egyidejűleg szolgálhatná a társadalmi igazságosság és a hatékonyság szempontjait.

A jelenlegi nyugdíjarányokon belül is érdemi feszültségek vannak. Ezek között a legtipikusabb az, amely nyugdíjas és nyugdíjas, nyugdíj és nyugdíj között aszerint tesz különbséget, hogy *a nyugdíjba vonulás pillanatában* mi volt a nyugdíj-megállapítás és a nyugdíjemelés szabálya. Csak a példa kedvéért: társaiknál kedvezőtlenebb feltételek mellett mehettek nyugdíjba azok, akik 1988 előtt, illetve akik 1991 és 1996 között érték el a nyugdíjkorhatárt. A következő néhány év reális célkitűzése, hogy programot dolgozzunk ki az aránytalanságok enyhítésére, és a korrekciót 2010-ig több lépcsőben megtegyük.

Végül az államnak a kötelező nyugdíjbiztosítás keretein túlmenően is érdemes támogatnia a *nyugdíj célú előtakarékosságot*, a befektetést, az öngondoskodás különböző formáit. Ezért szükséges fenntartani a magán-nyugdíjpénztári befizetések adókedvezményét, méghozzá a hosszú távú megtakarítást a mainál jobban erősítő formában. Indokolt megfontolni a Budapesti Értéktőzsde elnökének javaslatát is, amely a nyugdíj célú egyéni befektetések új formájára vonatkozott.

AZ EGÉSZSÉGÜGYI REFORM SZÜKSÉGESSÉGE

A természetbeni jóléti ellátások két nagy csoportja az egészségügy és az oktatás. A legnagyobb igazságtalanságot mindkét területen ugyanaz a jelenség okozza, mármint az, hogy elfogadhatatlanul egyenlőtlen a tudás- és egészségjavakhoz való hozzáférés. Az oktatási rendszerben csupán *módosításokra*, az egészségügyben viszont *átfogó reformokra* van szükség. A reform legfontosabb döntését meghoztuk: a biztosítási köntösbe bújtatott állami egészségügyből valódi, biztosítás alapú egészségügyi rendszert csinálunk. Jogok, lehetőségek és kötelezettségek végre remélhetően újra egymásra találnak.

Természetbeni szolgáltatásokat nyújtó jóléti alrendszereink működési elvei alig módosultak a rendszerváltozás óta. Egészségügyi, oktatási és szociális rendszerünket mélyen áthatja az a vélekedés, hogy ezen szolgáltatások biztosításában az állam szinte korlátlan felelősséggel, az igénybe vevők pedig kiterjedt jogokkal és lehetőségekkel rendelkeznek. *Közös a felelősség, egyéni a jog.* Így működik ma az egészségügy és az oktatás. A jelenlegi rendszerben mindenki abban érdekelt, hogy minél kevésbé járuljon hozzá a közös felelősség teljesítését biztosító finanszírozáshoz, miközben a szolgáltatások igénybe vételekor mindenki a legjobb és legtöbb szolgáltatást szeretné kapni.

Ismerjük a szocializmus gazdaságának állandó egyensúlyhiányát okozó, a kereslet végtelenségét előidéző puha költségvetési korlát fogalmát. Ezek a mechanizmusok a magyar jóléti rendszerek esetében túlélték a rendszerváltozást. A felelősség nélküli elosztási mechanizmus ráadásul igazságtalanságot szül. Ma például nemcsak azért tér el az egyes betegeknek nyújtott egészségügyi szolgáltatás minősége, mert az ország különböző pontjain más és más rendelő, kórház, műszerpark áll rendelkezésre, hanem azért is, mert minél befolyásosabb valaki, annál könnyebben találja meg a kitüntetett bánásmódhoz, a legjobb minőségű szolgáltatáshoz vezető utat.

Nézzünk egy konkrét példát! Tény, hogy Budapest II. kerületében egy főre vetítve éppen *háromszor annyit* költenek a közös társadalombiztosítási kiadásokból, mint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Vajon miért? Talán a Rózsadombon betegek az emberek? Aligha. Talán mert nekik valamilyen jogszabály szerint több jár, mint a szabolcsiaknak? Szó sincs róla! Azért, mert egyrészt egészség tudatosabbak, másrészt mert a II. kerületben elérhető egészségügyi szolgáltatások magasabb színvonalúak, így jóval drágábbak, harmadrészt mert a legmódosabb, a legtehetősebb réteg pontosan tudja, hogyan lehet ebből a nem nagyon szabályozott világból a lehető legjobb minőségű szolgáltatásokat megszerezni. Tegyük hozzá: tovább is élnek vagy hat évvel.

EGÉSZSÉG ÉS TUDÁS: A LEGFONTOSABB KÖZJAVAK

Válasszuk szét a gondokat! Tisztázzuk először, mi a viszonyunk a műveltség és az egészség javaihoz. A hagyományos konzervatív és liberális meggyőződés szerint ezek nagyjából magánjavak. Szociáldemokrataként ezzel szemben nekem az a véleményem, hogy az emberek egészsége nem pusztán magánügy. Nem, mert erős és

versenyképes társadalom csak az egészségüket megőrizni tudó, illetve azt helyreállítani képes emberekből állhat. *Az egészség közügy, de nem csak közfelelősség.* A szociáldemokraták politikája a felelős partnerség elvére épül. Nincs egyéni felelősségtől elszakított társadalmi felelősség. Önmagukért, családjukért, intézményeikért felelősséget nem vállaló emberek nem alkothatnak felelős társadalmat. Mivel az egészség javai olyan közjavak, amelyek végső hordozója az egyén, ezért az egészség megőrzésének és helyreállításának *lehetőségét* az államnak kell megteremtenie, *elsődleges felelősségét* azonban az egyénnek kell viselnie.

BETEG A MAGYAR EGÉSZSÉGÜGY

Beteg a magyar egészségügy. A megállapítás olyan régóta van forgalomban, hogy mára közhellyé vált. Az egészség legfontosabb személyes és társadalmi értékeink egyike. Minden közvélemény-kutatás azt jelzi, hogy az emberek dobogós helyezést adnak az egészség megőrzésének és az egészségügy javításának. Sajátos ellentmondás, hogy ennek ellenére sem ők, sem az egészségügy nem törődik sokat az egészség *megőrzésével*. Erőfeszítéseinket mindkét esetben a megrendült egészség *helyreállítására* koncentráljuk. Megelőzés helyett gyógyulás és gyógyítás – ez jellemzi jelenlegi helyzetünket.

Ahol a megelőzés helyett az egészség helyreállítása áll a középpontban, ott a mának élnek, és nem gondolnak a holnapra. Amíg nincs baj, addig a nemtörődomség a jellemző, ám ha megbetegszünk, akkor minden segítséget szeretnénk azonnal megkapni. Akkor hirtelen semmi sem drága.

A magyar egészségügyben sérül az *egyenlőség*, az *igazságosság* és az *egyéni felelősség* elve. Ezek a legfontosabb szervei bajok. Mindezt tetézi egy sor belső strukturális feszültség és a krónikus pénzhiány.

Az egészségügy látszólag a kötelező biztosítás elvén működik. Akinek van jövedelme – elsősorban munkajövedelme –, az kötelezően előírt mértékű járulékot fizet, amiért táppénzt és egészségügyi szolgáltatást kap. A biztosítás kiterjed a biztosítottal egy háztartásban élő felnőttekre, állampolgári jogon biztosítottak a gyerekek, a nyugdíjasok, a szociális vagy munkanélküli ellátásban részesülők, a szabadságvesztésüket töltő elítéltek. A szabályozást így vagy úgy megkerülve azok is megkapják a szükséges orvosi ellátást és a gyógyszerterápiát, akik – bár aktív korúak és vélhetően rendelkeznek valamilyen jövedelemmel – nem fizetnek járulékot, mivel a gazdaság szürke vagy fekete zónájában dolgoznak. A jelenlegi rendszer nem bünteti a járulék, mondjuk így: a biztosítási díj megfizetésének elmulasztását. Ezzel mintegy arra ösztönzi az egyént, hogy blicceljen. Hogy ez mekkora terhet ró azokra, akik rendszeresen fizetnek – no meg az államkincstárra? Jobb, ha tudják: súlyos milliárdokat!

Akinek van lakás- vagy életbiztosítása, az a megkapott biztosítási kötvényből tudja, hogy káresemény bekövetkeztekor mire számíthat. Milyen feltételekkel, milyen mértékben enyhítik vagy térítik meg a kárát. Előzetesen rögzítik ugyanis, hogy mi a szolgáltatás pontos tartalma. *Az egészségbiztosítás nem így működik.* Aki megbetegszik, az a jogszabályok szerint jogosult a neki szükséges egészségügyi szolgáltatásra, de az általános jog és a konkrét lehetőség között egyénenként nagyon eltérő mértékű távolság lehet. Ennek legfőbb oka az, hogy a rendelkezésre álló egészségügyi szolgáltatási kapacitások regionálisan egyenlőtlenül oszlanak meg. Sem a mennyiség, sem a minőség nem azonos, s akkor még nem szóltunk arról, hogy minden szakmának vannak kimagasló egyéniségei, akikhez a gyógyulni vágyó – ha teheti – kerülni akar. Ők a legjobbak, a legértékesebbek, tehát a legdrágábbak. Hogy kik kerülnek a legjobb orvosok elé, hogy kiket tudnak fogadni a legjobban felkészült osztályok, az sokszor a véletlen, a szerencsén,

de főként azon múlik, hogy kinek milyen összeköttetései vannak – s hogy milyen vastag a bukszája. A honorárium láthatatlanná válik, a kezelés áráról mit sem tud a beteg, ő úgy gondolja, a gyógyulása annyiba került, amennyit a borítékba rakott.

Ezek a szolgáltatási oldal velünk élő egyenlőtlenségei és igazságtalanságai.

MAGÁN- ÉS KÖZFELELŐSSÉG

Az elmúlt évek egyik lehangosabb vitája a magyar egészségügy privatizációja körül bontakozott ki. A vita sok tekintetben félrevezető. Egyrészt azért, mert nem tesz különbséget a valódi privatizáció jelentő *tulajdonértékesítés*, illetve a *működtető kilétének megváltoztatása* között, másrészt mert megfélekedzik arról, hogy magánegészségügy már a szocializmusban is létezett, a magánrendelők nem a rendszerváltozás termékei. Az elmúlt években ez a folyamat kiszélesedett. Magánkézbe kerültek a patikák, magánműködtetésbe a háziorvosi praxisok. Magáncégektől vásároljuk a gyógyszereket, és ugyancsak magáncégek tulajdonában van a diagnosztikai, a laboratóriumi szolgáltatások jelentős része, egyes területeken a túlnyomó többsége. Léteznek magán-rendelőintézetek és magánkórházak is. Ám a betegek számára időnként nehezen átlátható, a biztosító részéről pedig nehezen ellenőrizhető, hogy az itt nyújtott szolgáltatások közül melyik a közfinanszírozású, és melyik az, amiért a jelenlegi jogszabályok alapján is külön térítési díjat kell – vagy kellene – fizetni. Tegyük hozzá: a páciensek a társadalombiztosító által finanszírozott szolgáltatások többségében nem tudják, nem veszik észre, hogy magán-, vagy köztulajdonos, magán- vagy állami-önkormányzati működtető áll-e a nővér vagy az orvos mögött. A privatizációs vita – lényege és nem leegyszerűsítő politikai felhangja szerint –

a *közfelelősség mibenlétéről* szól. Két álláspont áll szemben egymással. Az egyik szerint a közfelelősség döntő eleme az, hogy *ki nyújtja* az egészségügyi szolgáltatást: köztulajdonban vagy magántulajdonban lévő intézmény. Nem értek egyet ezzel a kérdésfeltevéssel. A közfelelősség alapja az egészségügyben ugyanis nem az egészségügyi szolgáltató – a kórház, a rendelő, a patika – köztulajdonban való léte, hanem *a közfinanszírozásban megtestesülő, szolidaritási elvű nemzeti kockázatközösség fenntartása*. Az, hogy nem egyénileg viseljük egészségünk helyreállításának kockázatát, hanem a gyógyulás terheit megosztjuk másokkal. Hogy közös, széles társadalmi bázisú biztosítást működtetünk, amely előre rögzített szabályok szerint megosztja a kockázatokat és a terheket mindannyiunk között. A közösség szolidaritást vállal azon tagjaival, akik önhibájukon kívül nem képesek saját egészségügyi ellátásukat biztosítani, de belekényszeríti a kockázatközösségbe azokat, akik bár képesek lennének járulékfizetésre, mégis potyautasként veszik igénybe az egészségügyi szolgáltatásokat.

Mindebből nem következik, hogy az egészségügyi szolgáltatást nyújtó intézmények korlátozás nélkül eladhatók lennének. Vannak olyan stratégiai funkciók, amelyek egységes rendszerben tartása, valamint a közvetlen irányítás, utasítás és ellenőrzés jogának állami kézben maradása elengedhetetlen. Ilyen feladat például a sürgősségi ellátás, a járvány- és közegészségügy vagy a vérellátás. Indokolt állami kézben tartani az országos kiemelt szakfeladatokat ellátó egyetemi klinikákat is. A fennmaradó intézményeknél konkrét elemzés és mérlegelés kérdése, hogy ki lehet a jobb tulajdonos: a dolgozók közössége, az önkormányzat, a biztosító, a független magántulajdonos, illetve, hogy milyen működési forma az optimális. *Nem érdemes és nem is lehetséges egységes sablont alkalmazni*. Olyan garanciális szabályokat kell azonban alkotni, amelyek a tulajdonostól, a működtetőtől függetlenül biztosítják a köz érdekének érvényesülését.

AZ EGYENLŐ HOZZÁFÉRÉST GARANTÁLÓ BIZTOSÍTÁS

Mindezek alapján döntöttünk úgy, hogy biztosítás alapúvá kívánjuk tenni a magyar egészségügyi rendszert. A közfelelősség két pillérrre épül. Az első pillér a mindenkinek *állampolgári jogon* járó ellátás. Ez az alapszint, e körben a legalapvetőbb szolgáltatás jár mindenkinek, függetlenül attól, hogy biztosított-e, vagy sem. Ilyen szolgáltatás például a gyermek-, a csecsemő- és az anyavédelem, a sürgősségi ellátás, a mentés, a vérellátás vagy a járványügyi teendők. Egészségszakmai és társadalmi szempontok figyelembevételével, párbeszéddel, vitában lehet megtalálni a többség számára elfogadható kompromisszumot. A közfelelősség második pillére a *kötelező társadalombiztosítás*. Ez a biztosítási csomag az alapcsomagnál több szolgáltatást nyújt, tartalma nagy vonalakban a jelenlegi szolgáltatásoknak felel meg. Fontos feltétel, hogy a biztosító előre meghatározott szolgáltatás nyújtására kötelezett, azaz ebben a csomagban csak olyan szolgáltatás lehet, amelyet lakóhelytől vagy más jellemzőtől függetlenül mindenkinek nyújtani tudunk. A biztosítási jogviszonyt a jövedelemmel rendelkező biztosított, illetve meghatározott társadalmi csoportok esetén – például gyermekek, nyugdíjasok – az állam kötelező díjfizetése alapozza meg. Minden biztosítottnak egyéni számlája van, a díjfizetést folyamatosan nyilvántartják.

Ebben a rendszerben *helyreáll a köz- és magánfelelősség egyensúlya*, a befizetői és a szolgáltatói oldal egyenlősége. Egyforma jogok, egyforma kötelezettségek. Felelősség és garancia kéz a kézben járnak.

A közfelelősség két pillérét – ha tetszik, harmadikként – egészíti ki az *önkéntes egyéni kiegészítő biztosítás*, amely díjfizetés ellenében azoknak nyújt többletszolgáltatást, akik a mindenkinek egyformán járó és garantált szintű ellátásnál jobbat szeretnének,

s azt képesek és hajlandók is megfizetni. Mindez olyan többletforrást juttat az egészségügyi rendszerbe, amely közvetve elősegítheti az első és a második pillér hatékonyabb és biztonságosabb működését is.

Ezzel azonban még nem értünk a kérdések végére.

A biztosítás alapú egészségügyi rendszerben a biztosító nem intézményeket finanszíroz. A *fenntartás* a tulajdonos kötelessége és kockázata. A biztosító viszont *szolgáltatást* vásárol a biztosítottak részére attól, aki az adott földrajzi körzetben az igényelt szolgáltatást a legjobb minőségben, a legjobb áron és legjobb garanciákkal nyújtani tudja. A biztosító azért felel, hogy kellő motivációt jelentő versenyárrakkal az egész ország területén megfelelő szolgáltatáskínálatot generáljon. De van még egy feltétel. Ebben a rendszerben nem az önkormányzaté és nagyobbrészt nem az államé, hanem a biztosítóé a szolgáltatási kötelezettség és felelősség. Az állam a maga alkotmányos kötelezettségét az egészségügyi ellátás biztosításában nem a települési önkormányzatokon vagy a saját intézményein keresztül gyakorolja, hanem a szolidaritáselvű társadalombiztosítás működtetésén keresztül. Ez a jelenlegi önkormányzati törvény átalakítását igényli.

További kérdés, hogy hány alapt biztosító legyen, és azoknak ki legyen a tulajdonosa. Véleményem szerint a belátható jövőben az alapt biztosítás versengő magánbiztosítássá történő alakítása elviselhetetlenül nagy kockázatot jelentene. Ha majd megteremtjük a biztosítás alapú egészségügyet, s annak működéséről elegendő tapasztalatot szereztünk, akkor – és csak akkor – lesz érdemes megvizsgálni, hogy az egységes és állami felügyelettel, valamint kiterjedt háttérgaranciával működő társadalombiztosítás kisebb-nagyobb része átalakítható-e versengő magánbiztosítássá.

Bevallom, erre én a következő években nem látok sem indokot, sem lehetőséget.

A TUDÁSHOZ VALÓ JOG EGYENLŐSÉGE

A magyar iskolarendszernek nem új keletű jellemzője, hogy képtelen csökkenteni a családból hozott esélykülönbségeket, sőt azokat megerősítve továbbörökíti. Ez a szociáldemokraták számára elfogadhatatlan igazságtalanság nem a természet rendjéből következik, hanem az általunk létrehozott viszonyok terméke. Ideje ezeknek legalább egy részén változtatni. Nem kell felforgatni, de jobbra és igazságosabbá kell tenni az oktatást.

A magyar oktatásügy a nyugtalanság terepévé változott az elmúlt másfél évtizedben. Az egymást követő kormányok ritkán befejezett, egymást is keresztező változtatásokat, reformokat indítottak el, ezért pedagógusok, szülők és gyerekek sokasága érzi úgy, hogy a magyar oktatásügyben az egyetlen bizonyosság: a bizonytalanság. Miért van ez így?

AZ ISKOLA FELADATAI – A VITÁK GYÖKERE

Azért, mert több alapkérdésben sem alakult ki egyetértés a legbefolyásosabb szakmai, közéleti és politikai tényezők között. Nagy általánosságban mindenki egyetért azzal, hogy az iskolának több

funkciója van. Nem elég csak átadni a gyerekeknek a világ tudáskincsének meghatározott részét, de fejleszteni és gyarapítani is kell képességeiket, készségeiket. Továbbá, át kell adni bizonyos magatartási és erkölcsi mintákat, és segíteni abban, hogy tudjanak és merjenek véleményt mondani közéleti, kulturális és erkölcsi kérdésekben. Ez eddig rendben is volna. A viták akkor kezdődnek, amikor ezt a bonyolult halmazt megpróbáljuk kibontani: meghatározni az egyes összetevők tartalmát s a funkciók egymáshoz viszonyított arányait.

Ám vannak további kérdések is. Mi a szerepe az iskolának az otthonról hozott különbségek csökkentésében? Mekkora a pedagógusok önállósága a tartalom és a módszertan megválasztásában? Egyre nyilvánvalóbb konfliktus húzódik az iskola helyi társadalmi szerepének megítélésében is. *Minek van elsőbbsége? Az iskola helyi közösségmegtartó szerepének vagy modern, versenyképes tudást adó szerepének?* Az első esetben az iskola önmagában való létezése a fontos, a másodikban az, hogy az iskolából a legfelkészültebb tanulók lépjenek tovább.

A *konzervatív* iskola központi irányítású, fő feladata az erkölcsi – természetesen konzervatív, helyenként vallás-erkölcsi – nevelés, a reprodukciós tudás átadása, a kialakult társadalmi struktúrák újratermelése. A *liberálisok* a decentralizált, nagy önállósággal bíró iskola hívei, amely világnézeti értelemben értéksemleges – de lehetőleg a természettudományos világnézet alapján álló – és amelynek fő feladata a szabad és önálló személyiség kifejlesztése. A *hagyományos baloldal* számára az iskola társadalmi egyenlősítő intézmény, amely a tudásjavak átadására koncentrálna, és kevés teret enged a gyermekek eltérő személyiségének kibontakozására.

Az elmúlt másfél évtizedben a magyar pártok programjában keveredtek a fenti elemek, de a fenti hagyományos felfogások egy darabja jól felismerhető volt oktatáspolitikájuk hátterében.

A SZABAD ÉRTÉKVÁLASZTÁS JOGA

Tegyük fel a legfontosabb kérdést! Ha az iskola a társadalmi viszonyok újratermelője, a társadalom pedig értékplurális, azaz egymás mellett, egymással versengve több legitím értékrendszer van benne jelen, akkor értékképviselő tekintetében lehet-e egynemű az oktatásügy? Aligha. A szülők ugyanis nem kényszeríthetők arra, hogy legszemélyesebb meggyőződésükkel ellentétes elveken működő és értékeket valló iskolába adják gyermekeiket.

A közös egyéni és társadalmi felelősségre, a partnerség elvére, a szabad, demokratikus értékvitára elfogadására és ösztönzésére épülő modern baloldal nem támogathat egyszínű oktatáspolitikát. Nem korlátozhatja a szülőket és a gyermekeket abban, hogy az alkotmány keretei között felkínált értékszempontokat követő pedagógiai alternatívákból szabadon válasszanak.

Ebből viszont az következik, hogy nemcsak engedni, hanem egyenesen bátorítani kell az iskolákat arra, hogy egymástól eltérő pedagógiai programok szerint működjenek. *Sokszínű társadalom – sokszínű iskola*. Ez áll az első helyen. Meg kell őrizni az iskolák pedagógiai szabadságát, és arra ösztönözni őket, hogy ez a szabadság minél mélyebb és hasznosabb tartalommal telítődjék.

Az államnak persze felelőssége van abban, hogy a pedagógiai sokszínűség mögött garantált minőség legyen. Ehhez nemzeti oktatási standard, teljesítménymérés és minősítés kell.

KÖZFELELŐSSÉG A FINANSZÍROZÁSBAN ÉS A MINŐSÉG BIZTOSÍTÁSÁBAN

A települési önkormányzatok kötelessége, hogy biztosítsák területükön az általános iskolai képzést. E kötelesség teljesítéséhez a

központi költségvetés normatív támogatást ad, ami többnyire nem elegendő az iskolafenntartáshoz. A létszamarányos normatív alapú finanszírozás következménye, hogy az optimális gyermeklétszámánál kevesebbel működő iskolákat fenntartó önkormányzatok fokozott pénzügyi nyomásnak vannak kitéve. Bonyolítja a helyzetet a szabad iskolaalapítási jog, melynek következtében ott is kialakulhat az optimálisnál kisebb gyereklétszám, ahol egyébként meglenne a kellő számú tanuló az adott évfolyamokban, ám a faluban alapítványi vagy más szervezésben új iskola jelenik meg.

A kis létszámú iskola nem csupán pénzügyi kihívást jelent. Tapasztalhatjuk, hogy a kisebb tanintézetek többségében nem biztosítható a kellő számú szakképzett tanár, hiányoznak a korszerű segédanyagok, a megfelelő oktatástechnológiai háttér. Nincsenek eszközök, szaktantermek, könyvtárak, tornatermek. Példák sokasága igazolja, hogy a kisiskolák nem bírják a versenyt jobban felszerelt, felkészültebb tanári gárdával rendelkező társaikkal, s az itt végzett gyerekek kisebb hányada jut el középiskolába, később egyetemre. A kisiskola tehát elsősorban nem pénzügyi, hanem minőségi kihívás.

A mindenkire kiterjedő szabad iskolaalapítási jog, de csak az önkormányzatot terhelő szolgáltatási kötelezettség *aszimmetrikus felelősségi viszonyt* teremt. A szabadon alapított iskolát finanszírozni kell a központi költségvetésből, az új iskola így forrásokat visz el az önkormányzati iskolától. Az önkormányzat felelőssége és kötelezettsége ugyanakkor megmarad: neki válogatás nélkül mindenkinek biztosítania kell a képzést. Márpedig *akinek többletkötelezettsége van, annak többletjogának is kell lennie*. Ezt kívánja meg a *jogok és kötelezettségek egyensúlyára* vonatkozó társadalmi méltányosság. Ezért érdemes megfontolni, hogy – az iskolaalapítás szabadságát nem elvonva – az új iskola alapításához ki kelljen kérni területileg illetékes önkormányzat előzetes véleményét. Amennyiben

az új iskola létrehozása az önkormányzati iskola pedagógiai és/vagy pénzügyi ellehetetlenítéséhez vezetne, akkor legyen lehetőség az új iskolának ma kötelező és normatív alapon járó állami támogatás csökkentésére és ezzel párhuzamosan az önkormányzati iskola kiegészítő támogatására. Így meg lehetne akadályozni, hogy akkor is a még finanszírozható méret alá csökkenjen az önkormányzat fenntartásában működő iskola, amikor egyébként elegendő tanuló lenne a szóban forgó településen. *Adjunk elsőbbséget az önkormányzati iskoláknak, hiszen ma ezek viselik a közoktatás döntő felelősségét!*

SZABAD ISKOLAVÁLASZTÁS = SZABAD TANULÓVÁLASZTÁS?

Nem kell azonban ahhoz új iskolának megjelennie, hogy az alacsony gyereklétszám miatt egy kistelepülésen szinte megoldhatatlan gondot jelentsen az iskola fenntartása. A községek összefogásával, közös fenntartású iskolák létrehozásával csökkenthetők a pénzügyi nehézségek, de egy falu életében mindig fájdalmas döntés az iskola önállóságának elvesztése, súlyosabb esetben az iskola megszűnése.

Lehet-e az államilag finanszírozott tanintézetekkel szemben létszámkövetelményt megállapítani? Például kimondható-e, hogy – részletesen szabályozott kivételektől eltekintve – az állam nem ad támogatást olyan iskolának, amelyben a felső tagozatba járó gyermekek létszáma kevesebb tíznél? Hisz ebben az esetben még jelentős erőfeszítéssel sem biztosítható a társas interakció pedagógiaiul szükséges minimális szintje, ezért a gyerekek nagyobb hátrányt szenvednek, mint ami azzal járna, ha naponta a szomszédos településre kellene utazniuk. De folytassuk a gondolatmenetet! Ebből a másik oldalon ugyanis az következne, hogy akkor

is fenn kell tartani egy településen az iskolát, ha egy meghatározott létszámnál több gyermek van az adott korosztályban, függetlenül attól, hogy a fenntartó önkormányzat anyagi lehetőségei mit engednek meg. *Különösen fontos ez az alsó tagozatos osztályok esetében, amelyek településenkénti megtartásához akár kiegészítő támogatás nyújtásával is hozzá kell járulnunk.* Nem lehet ugyanis a helyi közösségre, a gyermekekre terhelni annak a következményét, hogy mennyire tehetős az iskolafenntartó önkormányzat. Meg kell tudni szakítani azt a kört, amelyben a helyi szegénység és kiszolgáltatottság az iskola segítségével öröklődik tovább. Ezekről a kérdésekről elfogulatlan, indulatmentes, okos vitákat kell folytatnunk.

A szabad iskolaalapítási jog másik oldalán *a szülők szabad iskolaválasztási joga* áll. A szabad iskolaválasztás joga azonban észrevétlenül kiegészült *az iskolák szabad tanulóválasztási gyakorlatával.* Míg az iskolaválasztási jog társadalmi többletjog, amelynek a fenntartása indokolt, a tanulóválasztás gyakorlatát érdemes kritikus szemmel figyelni.

Kutatásokból tudjuk, hogy – a családi háttér döntő szerepén túl – a gyerekek előmenetelére, fejlődésére a tanárok vannak a legnagyobb hatással. A jó képességű, jó családi háttérű gyerekek – illetve szüleik – keresik a jó tanárt, a jó tanár pedig a jó iskolát. A jó iskolák keresik a jó tanárokat és gyerekeket, illetve fordítva. A kör ezzel bezárul. *Ez a magyar társadalmi elit újratermelésének alapmechanizmusa.* Az iskolarendszer szegmentálódik, valamennyi társadalmi csoport – legtöbbször anélkül, hogy tudná – megteremti a saját iskoláját. Gyerekeink már hétéves koruktól szüleik társadalmi státusához közeli családok gyerekeivel találkoznak, a társadalmi rétegződés becsontosodik. Mindenki jót akar, mindenki a maga érdekei szerint cselekszik. Ebben a helyzetben azonban *az egyéni optimumokból nem jön létre társadalmi optimum,* feltéve persze, hogy nem hagyományos, konzervatív társadalompolitikát kívá-

nunk folytatni, amely kifejezetten támogatja, hogy az iskola változatlan formában újratermelje a fennálló társadalmi tagoltságot. Lehet-e, szabad-e megtörni ezt a bűvös kört? Szerintem lehet is, szabad is, kell is! Persze nem radikálisan, nem máról holnapra. Kis lépésekkel – de határozottan.

Az első lépés az lehet, hogy *korlátozzuk az iskolák tanulólétszámát, és határozottan megtiltjuk mindenfajta tanulóválasztási mechanizmus alkalmazását az általános iskolákban.* A szülők bárhová kezdeményezhetik gyermekeik felvételét. Az iskola köteles felvenni valamennyi területi illetékességi körébe tartozó gyereket, a máshonnan jelentkezők közül pedig véletlenszerűen kell kisorsolni azokat, akik bekerülhetnek a még fennmaradt szabad helyekre. Ez a szabály nem okozna jelentős érdeksérelmet, nem borítaná fel radikálisan a jelenlegi gyakorlatot, de gátat vetne a *társadalmilag egyre veszélyesebb mértékű elitizálódásnak és a szegregációnak.*

ÚJ NEMZETI CÉL: A RÉGIÓ LEGERŐSEBB GAZDASÁGA

A rendszerváltozás nagy politikai céljai zömmel teljesültek. Az országnak új közös célokra van szüksége. Legyünk Közép-Európa legdinamikusabban fejlődő, legerősebb gazdaságú országa! Az erős gazdaság lehet az alapja egy igazságosabb, összetartó társadalomnak.

Az emberek sokaságát egyéni céljaik elérése hajtja. A célok egyénenként változhatnak, tartalmuk, a bennük rejlő kihívás ezernyi féle lehet. A közösségeket a közös célok tartják össze. Ezek mozgósítják a közösség tagjait, akik e célokat is figyelembe véve, azokhoz igazodva fogalmazzák meg egyéni törekvéseiket.

Erős nemzet, sikeres nemzet nem létezhet közös célok nélkül.

A rendszerváltoztató Magyarország legátfogóbb céljai világosak, jól körülhatároltak voltak. Mit akartunk? Szabadságot, függetlenséget, demokráciát, jobb életet. Ennek intézményi megfelelői: a versengő parlamentáris többpártrendszer és a piacgazdaság, valamint az új szövetségi kapcsolatrendszer, a NATO- és az EU-tagság. Ezek a célok mára lényegében telje-

sültek. Egyre sürgetőbb, hogy új nemzeti célt fogalmazzunk meg, olyat, amely mozgósítja Magyarországot, amely képes keretet és ösztönzést adni az emberek, az intézmények, a vállalatok erőfeszítéseinek.

Tudjuk, hogy az emberek nagy része többé vagy kevésbé csalódott a rendszerváltozásban. A csalódás oka döntően az, hogy *a politikai szabadság nem járt együtt a növekvő jólét egzisztenciális szabadságával, a hétköznapi biztonság növekedésével.* Ezért olyan új nemzeti célt kell megfogalmazzunk, amelynek elérése milliiónak biztosíthatja a jobb életet, a kiszámíthatóság biztonságát.

Semmi sem fenyegeti a magyarságot megmaradásában, nincs okunk tehát a befelé fordulásra, a pesszimizmusra, valamilyen defenzív nemzeti stratégia megfogalmazására. Dinamikus, átfogó, nagy célra van szükségünk. Olyanra, ami több egy speciális, jól körülhatárolható program megvalósításánál, mint amilyen például egy világkiállítás vagy egy olimpia megrendezése. Olyan cél kell, amely átfogja a részpolitikák összességét, ami igazodási pontot jelent az oktatási, a gazdasági és a fejlesztési politikáknak.

Olyan cél, amelynek elérése érdekében képesek vagyunk befektetni a jövőbe – erőfeszítéseket tenni és áldozatokat hozni.

ERŐS NEMZET, BEFOLYÁSOS ORSZÁG

Erős és befolyásos nemzeti közösségnek szeretnénk a tagjai lenni. Erősnek, amely képes megvédeni polgárai, intézményei, vállalatai érdekeit, s amely segít bennünket a versenyben. Befolyásosnak, hogy mindaz, amit mi, magyarok képviselünk, nyomot

hagyjon a világban. Hogy a világ egy kicsit olyan is legyen, mint amilyenek mi vagyunk.

Az erőnek és befolyásnak több forrása van. A kultúra, a tudás, de talán leginkább a gazdaság. Mert az erős gazdaság és az általa létrehozott jövedelem teszi lehetővé tudásunk, tehetségünk, kultúránk fejlesztését és képviselését a világban.

Ha megkérdezzük az embereket, melyik országot csodálják, melyiket irigylik, hol szeretnének élni, ha Magyarországon kívül kellene lakóhelyet választaniuk, akkor szinte kivétel nélkül a miénknél gazdagabb országra esik a választásuk. Nem azért, mert fejből tudják, melyik országnak mekkora az egy főre jutó nemzeti jövedelme, hanem mert a gazdagság visszatükröződik a hétköznapi életben, az utak minőségében, a városok és falvak szépségében, az iskolák, a jövedelmek, a nyugdíjak színvonalában.

A cél világos. Olyan gazdaságot kell teremtenünk, amely képes mindezt a magyaroknak is biztosítani. *A sikeres Magyarország erős, dinamikus gazdasággal rendelkezik.* Olyannal, amely megállja a helyét a versenyben. Kik a mi versenytársaink? Németország, Svédország? Nem. Inkább a velünk többé-kevésbé azonosan fejlettségű, hozzánk hasonló társadalmi, történelmi adottságokkal rendelkező közép-európai országok: Lengyelország, a Cseh Köztársaság, Szlovákia és Horvátország. Köztünk folyik a verseny. *Legyünk hát mi a legjobbak, legyen a miénk Közép-Európa legerősebb gazdasága!*

A nemzeti cél nem vonatkozhat ilyen vagy olyan gazdasági jelzőszám elérésére. A hatékony és növekvő gazdaság nem önmagáért való. Az embereket, az országot szolgálja. Magasabb jövedelemmel és nyugdíjjal, több munkahellyel, jobb oktatással, egészségügyi rendszerrel, járható utakkal, korszerű vasúttal, egészséges környezettel. Hiszen erre vágyunk valamennyien! Növekvő

gazdasági teljesítményünk értelme, hogy jobban lakható, szerethető országot teremtsünk. Nemcsak a kiválasztott keveseknek, hanem valamennyiünknek. Hogy csökkenjen a kiszolgáltatottság, a szegénység, a kirekesztettség. Hogy jobb legyen szűkebb pátriánkban élni, dolgozni, érdemes legyen utódokat nevelni.

A FEJLESZTÉS ÁLLAMA

A gazdaság a forrása növekvő jólétünknek. E kijelentés igazsága annyira nyilvánvaló, hogy csaknem feleslegesnek tűnik leírni. Csakhogy az elmúlt évek közéleti vitáiból az derül ki, hogy az emberek jó része még mindig azt hiszi, hogy az államtól várhatja megannyi jövedelmi, fogyasztási igénye kielégítését. Egyes politikusok erősítik ezt a tévhitet. Pedig az államnak nincs saját jövedelme. Amivel rendelkezik, azt adó, illeték vagy járulék formájában az emberek, a vállalatok fizetik be a közösbe. *Az állam nem termeli, csupán újraosztja, befekteti és fogyasztja jövedelmünket. De okos politikával elősegítheti, hogy több legyen belőle. Ez a lehetősége és kötelessége.* Hogy olyan környezetet teremtsen, amely ösztönzi a teljesítményt és jutalmazza az erőfeszítést.

A globalizáció korának állama fejlesztő állam. A fejlesztés célja, hogy megálljuk a helyünket a globális versenyben. Ám a versenyképesség nem egyszerűen csak gazdasági vagy üzleti kategória. Magába foglalja a társadalom közös teherviselő- és alkalmazkodóképességét, kohéziós erejét is. *Nincs versenyképes gazdaság összetartó társadalom nélkül.* A fejlesztő állam befektetésének elsődleges célpontja az ember. Az emberi tudás, az egészség, a kultúra. Ezekre épül a társadalom és a gazdaság versenyképessége.

3F – A BALOLDAL GAZDASÁGPOLITIKÁJA

Növekvő és a lehető legtöbb embert elérő polgári jólétet szeretnénk teremteni. Mindezt egyre erősebb nemzetközi versenyben. Bezárkózó, védekező politikára nem épülhet sikeres jövő. Az offenzív politika alapja a befektetés. Mondhatjuk így is: fejlesztünk, hogy felzárkózhassunk, hogy növekedjen a foglalkoztatás, mert tudjuk, hogy gazdagságunk alapja csak a saját teljesítmény, a munka lehet.

Fejlesztés, felzárkózás, foglalkoztatás – 3F.

Ez gazdaságpolitikánk alapja.

ÁLLAM ÉS FEJLESZTÉS

Bárhogy fogalmazza is meg az állam önmaga szerepét, gazdaságpolitikájának alapját az egyensúlytartó költségvetés és pénzügyek adják. Ezen az sem változtat, hogy átalakult az állam tulajdonosi szerepe és fejlesztéspolitikája. Mindez nem azt jelenti, hogy a gazdaságpolitikában értelmetlenné vált a bal- és a jobboldal megkülönböztetése. A különbség fennmaradt, legfeljebb annak tartalma módosult.

Az állam gazdasági, társadalmi szerepéről alkotott vélemények sokat változtak az elmúlt időkben. Alig van olyan részlete az állami funkcióknak, amelyet ne érintett volna kisebb-nagyobb változás.

A rendszerváltozás gyökeresen átalakította az állam tulajdonosi szerepét.

KÖZTULAJDON, MAGÁNTULAJDON

A baloldal egykoron a teljes vagy csaknem teljes vagyoni, jövedelmi egyenlőségért lépett fel. Mivel vagyoni egyenlőség valójában csak a vagyontalanságban lehet, a hagyományos baloldali gondolkodásban nemkívánatossá vált a magánvagyon – mint az egyen-

lőtlenség eredendő forrása. *A tulajdon átfogó korlátozása azonban szükségképpen a szabadság korlátozásával járt, s láthattuk, végül hova vezetett.*

Ma nincs modern politikai áramlat, amely ellenezné a magántulajdont. Különbség és vita az állami és a magántulajdon egymáshoz való viszonyáról, szerepéről, feladatáról és kívánatos arányáról folyik. Egyszerűbben szólva arra kell válaszolni: mi lehet magánkézben és mi nem?

A mai szociáldemokrata baloldal szerint a modern piacgazdaság a magántulajdonra épül, különleges méltánylást érdemlő esetekben azonban a magántulajdon korlátozható és korlátozandó. Egyes vagyontárgyaknak tartósan közösségi, állami, önkormányzati tulajdonban kell maradniuk. *A magántulajdon az általános, a közösségi tulajdon a kivételes:* az utóbbi az, ami külön indoklást igényel.

A magyar jobboldal legnagyobb pártja manapság mintha ezzel ellentétes álláspontot képviselne. Mintha az állami tulajdont tartaná természetesnek, és a magántulajdonra tekintene úgy, mint ami különleges indoklást kíván. Ezzel az álláspontjával *a mai magyar jobboldal tulajdoni kérdésekben valójában idejétmúlt baloldali nézetet vall.* Féltő, hogy nem elvi-ideológiai alapon, hanem hatalmi-taktikai érdekből: minél nagyobb az állami tulajdon aránya, annál nagyobb az állam hatalma. Kormányra kerülve annál több erőforrás fölött lehet rendelkezni, annál több a betölthető pozíció: a leváltható, illetve kinevezhető ember.

A DÖNTŐ KÉRDÉS: MI A TULAJDON FUNKCIÓJA?

A tulajdon valamilyen célt szolgál. Ha e cél tisztán üzleti természetű – jövedelemszerzésre, pénzügyi eredményre irányul – akkor az a jobb tulajdonos, aki nagyobb haszonnal működteti a szóban

forgó vagyontárgyat. Az üzleti élet alapvető szabálya szerint *a vagyon értékét az általa elérhető jövedelemre vonatkozó kilátások határozzák meg*. Az üzleti célú vagyon így annak a kezébe kerül, aki a leghasznosabban tudja azt forgatni. Mivel az érdeke által hajtott magántulajdonos általában jobb gazdája az üzleti célú vagyonnak, ezért a magánbefektető rendszerint több pénzt hajlandó adni az állami tulajdonért, mint amennyi az általa megtermelt eredmény – kockázatokkal korrigált, tőkésített – értéke. Ez a jelenség az állami vagyon privatizációjának motorja.

Az államnak két esetben kell különösen körültekintően eljárnia. Az egyik, amikor valamely vagyon működtetésének üzleti környezete nem – vagy csak korlátozott mértékben – versengő piac. Ebben az esetben ugyanis a piac nem tud gátat szabni a magántulajdonos jövedelemmaximálási törekvésének. Ezeken a területeken az államnak fenn kell tartania tulajdonosi pozícióját, vagy korlátoznia kell a magántulajdonos döntési szabadságát: például a piacrészesedés mértékét vagy az alkalmazható árat. Ezt tesszük a távközlési és személyszállítási tarifákkal, az energiaár-szabályozással, a Gazdasági Versenyhivatal hatáskörébe utalt vállalatfelvásárlások és összeolvadások engedélyezésével.

Az állami, közösségi tulajdon fenntartása indokolt a nem üzleti célú vagyonelemek, például a nemzeti kulturális örökség részét képező műkincsek esetében. Közös tulajdonban kell tartani továbbá a nemzeti természeti kincseket és erőforrásokat, az erdőket, a vizeket, a bányajavakat vagy például az olyan oszthatatlan közös jószágokat, mint a rádiófrekvenciák.

Vannak olyan stratégiai jelentőségű társadalmi funkciók is, amelyekkel kapcsolatban vitathatatlan a nemzeti szintű szabályozás szükségessége, de nem egyértelmű a szabályozás szükséges és elégséges tartalma. A nemzeti úthálózatához való egyenlő hozzáférés lehetőségét például mindenki számára biztosítani kell. De mi

ennek a legjobb módja? Az, ha minden út közösségi tulajdonban van, vagy az, ha engedjük ugyan, hogy magántőkéből épüljön autópálya, de előírjuk, hogy méltányos költségviselés mellett azt mindenki használhassa. Az állam számára ez a kérdés sokszor úgy merül fel, hogy saját költségvetési forrás, illetve hitelfelvételi lehetőség hiányában lemondunk-e a fejlesztési célról, vagy megfelelő szabályozás mellett megengedjük, sőt ösztönözzük, hogy különböző fejlesztések magántőkéből valósuljanak meg.

A modern szociáldemokrácia azt az álláspontot képviseli, hogy az *egyres vagyontárgyak* esetében a magán- és a köztulajdon közötti választás *nem ideológiai természetű kérdés, hanem konkrét társadalmi-gazdasági megfontolást igényel*, amely az eltérő tulajdonosi struktúrából származó hatások, előnyök, hátrányok és kockázatok egyedi összevetését és mérlegelését teszi szükségessé.

EGYENSÚLYTARTÓ, KISZÁMÍTHATÓ KÖZPÉNZÜGYEK

Nézzük meg ezután a szociáldemokrata gazdaságpolitika többi alapelemét. Mi a helyzet a költségvetési, a monetáris, a jövedelem- és a fejlesztéspolitikával?

A fejlesztésközpontú gazdaságpolitika stabil alapokat kíván. Olyanokat, amelyekre építkezni lehet. Tartós növekedés és fejlődés csak egyensúlytartó költségvetési politika, továbbá kiszámítható pénz- és adópolitika esetén tartható fenn. Aki megnézi a költségvetés elmúlt tizenöt évét, azt látja, hogy a választások évében rendre tönkretették azt, amit az előző években elértünk. A választók kegyeinek keresése mindig arra ösztönözte a kormányokat, hogy messze a lehetőségeik fölött költsékezzenek. Így történt 1994-ben, 1998-ban és 2002-ben is. A kormányok azt hitték, a szava-

zók jóindulata megvásárolható. Tévedtek. Mindannyian elveszítették a választásokat, és jelentős hiányt hagytak maguk után. Ennek a gyakorlatnak véget kell vetni. *Sikeres ország nem engedheti meg magának, hogy választási költségvetésekben forgácsolja szét erőforrásait, hogy rövid távú előnyökért feláldozza a jövő egy-egy darabját.* Azt az utat kell járnunk, amely a kitűzött időben, 2010-ben lehetővé teszi az euró bevezetését, és ehhez szervesen kapcsolódva megteremti a külső és belső egyensúlynak, az inflációnak és a kamatoknak az Európai Unióban elvárt szintjét.

BAL- VAGY JOBBOLDALI HELYETT: FELELŐS VAGY FELELŐTLEN GAZDASÁGPOLITIKA

A költségvetés egyensúlyának megteremtése és fenntartása nem ideológiai kérdés. E tekintetben nincs konzervatív, liberális vagy szociáldemokrata kormányzati magatartás: csak felelős és felelőtlen. Am ahogy felelőtlen a túlköltekező, a hiányt és az ország adósságát mértéktelenül növelő politika, ugyanúgy felelőtlen volna valamilyen elvont egyensúly érdekében lemondani a jövőbeni gyors fejlődést szolgáló fontos célok megvalósításáról is. A mindenkori kormányoknak kötelessége, hogy biztosítsa a kényes egyensúlyt a növekedést szolgáló ráfordítások és a fejlődés tartós fenntartásához szükséges egyensúlyi elvárások között.

A végkövetkeztetést tekintve hasonló megállapítás tehető a monetáris politikára is, melynek alakítása a kormánytól független jegybank feladata. Ez nem azt jelenti, hogy a jegybanki pénzügyi politikának nem kell tekintettel lennie a mindenkori kormányok általános gazdaságpolitikai törekvéseire, de azt igen, hogy a nemzeti valuta értékállóságának megőrzéséért első helyen felelős jegybank osztatlanul rendelkezék az alapkamat megállapításának jo-

gával, ezen keresztül közvetetten az árfolyam és az infláció befolyásolásának képességével.

A kormányoknak tiszteletben kell tartaniuk a jegybank önállóságát, de természetesen véleményt lehet és kell is alkotniuk a gazdaságpolitika részét képező monetáris politikáról.

Az infláció megfékezése nem öncél. A nemzeti valuta értékállóságában a nemzetgazdaság egyensúlyi és nemzetközi versenyképességi állapota tükröződik vissza. Általában elmondható, hogy a gazdaság szereplői a kiszámítható, egyensúlyban működő, alacsony inflációt és stabil árfolyamot felmutatni képes gazdaság fenntartásában érdekeltek. A magas infláció és a változékony árfolyam negatív hatásai alól az alacsony jövedelmű családok és a kis tőkeerővel bíró vállalatok tudják magukat a legkevésbé kivonni. Ezért mondjuk azt, hogy *az infláció a szegény emberek adója. A szociáldemokrata kormányoknak emiatt különösen fontos célja a nemzeti valuta értékállóságának biztosítása.*

BALOLDALI ADÓPOLITIKA

A modern szociáldemokrácia elveti a hagyományos baloldal „*tax and spending*” típusú, a kiterjedt állami adóztatásra és az abból finanszírozott széles körű állami költekezésre épülő költségvetéspolitikát. A túladóztató állam szűkíti mind a vállalkozások, mind az emberek lehetőségeit, és végső soron a fejlesztések, a beruházások, a gazdaság egészséges növekedése elől szívja el a levegőt.

Adókra persze minden államnak szüksége van. A kérdés az, kitől mennyit akarunk beszedni. A fejlesztési célok elsődlegességét valló szociáldemokraták *az adók fokozatos, kiszámítható csökkentésének* politikáját képviselik. Ezért hirdettük meg a következő öt év adócsökkentési programját, amelynek révén a magyar

gazdaság jelenlegi *harmincnyolc* százalékos körüli adócentralizációs mértéke *harmincöt* százalékosra süllyed. Ezt a szintet hosszabb távon is fenntarthatónak ítéljük. Az adók belső szerkezetéről ugyanakkor vitatkozni lehet, és valószínűleg lesz is ilyen vita.

A szociáldemokrata adópolitika *a jövedelemmel és a vagyonnal arányos közteherviselést* támogatja, azt mondja: a „vagyon kötelez”. Ez az elvi irány szabja meg az adóreform programját, és alakítja át a legfontosabb adónemeket, az általános forgalmi adótól a luxusadó mint új adónem bevezetéséig.

A fogyasztási adók ma magasabbak nálunk, mint a környező országokban és a legtöbb európai országban. A legalacsonyabb jövedelműek teljes jövedelmüket fogyasztásra költik, ezért a fogyasztási adók rájuk róják a legmagasabb relatív terheket. Indokolt és igazságos tehát az adócsökkentés programját *az általános forgalmi adóval* kezdeni, amit bátor szociáldemokrata lépésnek tekinthetünk.

A személyi jövedelemadó tekintetében nem javasolom az egykulcsos rendszer bevezetését. *A mérsékelten progresszív személyi jövedelemadó* fenntartását tartom társadalmilag igazságosnak azzal, hogy az adókedvezmények többségének megszüntetésével az adómegállapítás egyszerűsíthető. Az érvényesíteni kívánt társadalompolitikai preferenciákat a jóléti ellátórendszerbe kell illeszteni és ott érvényesíteni. Ez alól kivételt képezhetnek a hosszú távú megtakarítás és az öngondoskodást előtérbe helyező befektetések, amelyek fenntartása – gazdaság- és társadalomstratégiai megfontolások miatt – továbbra is indokolt.

A tőkejövedelmek munkajövedelmekhez közelítő adóztatása a társadalmi igazságosság alapján nehezen vitatható, alacsony infláció mellett ráadásul kevésbé merülhet fel a nominális értéknövekmény indokolatlan megadóztatásának egyébként jogos ellenérve. Hozzá kell azonban tenni: a tőkejövedelem adóztatásában van a legnagyobb nemzetközi verseny, hiszen a magas adó elől a tőke gyor-

san elmenekül, ezért a nemzeti szabályozásnak érzékenyen kell alkalmazkodnia ehhez a körülményhez.

Az átlagos értéket *érdemben meghaladó* vagyonok esetében indokolt fenntartani a vagyonátruházási és az örökösödési *illetéket*, hiszen ezek a közösségi kiadásokhoz való hozzájárulás terhét a „nagyobb vagyon – nagyobb felelősség” elve alapján osztják el. Az átlagot *messze meghaladó* személyes ingatlanvagyonra kivetett vagyoni típusú adóban, a most bevezetni tervezett *luxusadóban* ugyanennek a szociáldemokrata elvnek az érvényesítése ölt testet.

EURÓPAI BÉRFELZÁRKÓZÁS

A jövedelempolitikában korlátozott a modern piacgazdaság államainak lehetősége. A jövedelem piaci kategória, mértékét a munkáltató és a munkavállaló megállapodása határozza meg. Fontos kivételt jelent a *minimálbér* alkalmazása, illetve annak képzettség-től függő mértékének megállapítása. A rögzített minimálbér a nemzetgazdaság egészére ugyanakkor nem lehet tekintettel az eltérő ágazati munkaerőpiaci és hatékonysági szempontokra, ezért fontos támogatni a munkáltatói és munkavállalói szervezetek megállapodásán nyugvó *ágazati bértarifák* kidolgozását és bevezetését.

A gazdaság fejlődése a növekvő életszínvonalban nyer hétköznapi és valódi értelmet. A fejlesztésközpontú gazdaságpolitikának akkor lesz támogatottsága, ha az emberek érzik: annak gyümölcséből mindenki részesedni fog. A rendszerváltozás hajtóereje az a vágy volt, hogy úgy élhessünk, mint a tőlünk néhány száz kilométerre nyugatabbra lakók. Ez az igény ölt testet abban a követelésben, hogy a bérek is mielőbb érijék utol az európai átlagot. Továbbá abban is, hogy a foglalkoztatás bővülésével egyre többen tarthassák el munkájukból a családjukat.

A szociáldemokrata gazdaságpolitika célja, hogy egyre többen keressenek egyre többet, hogy növekvő foglalkoztatás mellett emelkedjen a munka értéke.

Gazdasági növekedésünk többletjövedelmét három dologra fordíthatjuk: *jövedelmekre, beruházásokra és hiteltörlesztésre*. Egy fejlődő, átalakuló gazdaságban természetes igény, hogy a növekedés minél nagyobb hányadát fordítsuk beruházásra. A *beruházásközpontú gazdaságpolitika* ugyanis növeli a hatékonyságot, ezáltal a versenyképességet, ami tovább javítja a növekedési kilátásokat. A beruházások gyorsabb ütemű növekedése azonban – feltéve, hogy kizárólag belső forrásaink vannak – csak a munkajövedelmek kárára történhet. Általános tapasztalat ezért, hogy az ilyen gazdaságokban a növekedésből származó többletet nem arányosan osztják meg a tőke és a munka között, hanem a munkavállalók csak egy kisebb részét kapják meg a növekedésnek. A nemzeti jövedelemből történő részesedésben így megnő a tőkejövedelem aránya a munkajövedelemhez képest. Ez a jelenség volt megfigyelhető a legtöbb felzárkózó európai gazdaságban Portugáliától Görögorszáig.

Mi viszont *a bérekben is szeretnénk felzárkózni*, ezért azt igényeljük, hogy az európai átlagot meghaladó gazdasági növekedésből az átlagot meghaladó bérnövekedési ütem legyen. Erre csak akkor van esély, ha a magas növekedést fenntartó beruházásokat jelentős részben *külső tőkével és támogatással* tudjuk finanszírozni.

Mikor lesz itt több a munkabér?

Elsősorban akkor – és minden más ezután jön –, ha a külföldi vállalatok tulajdonosai és menedzserei azt mondják: hajlandó vagyok a magyar környezetért, infrastruktúráért, kultúráért, életmóddért – egészen konkrétan: az itteni munkaerőért magasabb árat fizetni. Ez sokkal nagyobb probléma annál, mintha csak egyszerűen bérköltség lenne. Minél nagyobb hozzáadott értékű tevékenységet hozunk Magyarországra, annál kevésbé az a kérdés, hogy

mennyi a munka közvetlen ára, mennyi a munkabér maga, hanem előjönnek azok a járulékos tényezők, hogy az idetelepülő külföldi vállalat vezetőinek a gyermekei milyen iskolába tudnak járni, hogy a Belváros tiszta vagy sem, hogy találnak-e olyan társasházat, amelyben a házmester naponta felmossa a lépcsőházat, és éjjel 11-kor is kinyitja a kaput, hogy vannak-e olyan operaelőadások, amelyekre érdemes elmenni, hogy el lehet-e jutni repülővel Budapestre Európa valamennyi nagyvárosából vagy sem. Ezeket meg kell teremteni, mert a hiányukat nem tudjuk kompenzálni, még azzal sem, ha alacsonyabb marad a bér – amit nem szeretnénk.

Mіндеzeket akkor leszünk képesek megteremteni, még több tőke és még több befektetés jön az országba – a kör tehát bezárul. Igen: meg kell tartani, sőt tovább kell növelni Magyarország tőkevonzó képességét! Csak így biztosítható a fejlesztési források szükséges szintje, ennek folyamányaként pedig a gazdasági növekedéssel lépést tartó általános jövedelembővülés. Így lehet realitása annak, hogy azt mondjuk: *a bérek növekedési üteme legyen egyenlő a gazdaság bővülésének ütemével*. Mivel pedig a mi gazdaságunk növekedése meghaladja az EU huszonöt tagországának átlagát, így módon biztosítható a bérek, a nyugdíjak, a jövedelmek európai felzárkózása.

Ehhez együttműködésre és partneri viszonyra van szükség a kormány, a szakszervezetek és a gazdaság egyéb szereplői között. Az európai bérfelzárkózást elősegítő, hosszú távú bér- és jövedelemmegállapodást kell kötnünk. És tegyük hozzá: a baloldali kormány nem a múlt rekvizitumait, hanem a ma partnereit, a közös jövő felelősségteljes építésének megkerülhetetlen társadalmi szereplőit látja a szakszervezetekben.

A FEJLESZTÉS ÁLLAMA: PRIORITÁSOK

Az állam tudatos fejlesztéspolitikával formálja az országot. A fejlesztések középpontjában az ember és közösségei, a gazdaság, valamint az épített és a természeti környezet állnak. Az állam aktív szektor- és regionális fejlesztési politikát folytat, kijelöli azokat a területeket, amelyekre erőfeszítéseit koncentrálja. A gazdaság dinamizálásának programját támogatja az átalakuló oktatás és mások mellett a közlekedési, szállítási és informatikai infrastruktúra fejlesztése. A társadalmi, gazdasági és regionális kohéziót erősíti a területfejlesztés.

A ma befektetése a holnap jövedelme. Ez persze azt jelenti, hogy mai jövedelmünk egy részéről le kell mondanunk annak érdekében, hogy azt befektetve a holnap gazdagságát alapozzuk meg. Ezt az igazságot elvileg könnyű elfogadni, de mit mondanak azok, akik nem szeretnének holnapig várni, akiket a ma jövedelme foglalkoztat. Magyarországon érthető módon sokan vannak ilyenek. A rendszerváltozás az életszínvonal 80-as évekbeli stagnálását követően a reáljövedelmek csökkenését hozta. Az új piacok nem ismerték el a magyar gazdaság teljesítményét, megugrott a munkanélküliség és az infláció. Az átlagos életszínvonal csupán 2001 környékén érte el újra az 1989-es szintet, de az átlag mögött ko-

rábban soha nem látott jövedelmi és térségi különbségek húzódtak. Az átlagszámok eltakarják azt a kiábrándító tényt, hogy *az emberek mintegy harmada ma is rosszabbul él, mint a rendszerváltozás előtt.*

Ahhoz, hogy a fejlesztésközpontú politikához megnyerjük a társadalom támogatását, több dolgot kell tennünk. Csak a három legfontosabbat említem. A fejlesztési forrásokat elsősorban nem a központosított nemzeti jövedelemből, hanem azon kívüli forrásokból kell biztosítanunk. Így érhető el, hogy a fejlesztés ne a jövedelmek rovására történjen. Másrészt olyan társadalompolitikát kell folytatnunk, amely célzottabb szolgáltatást nyújt az alacsony jövedelmű társadalmi csoportoknak, amely – a jelenlegitől eltérően – nem növeli, hanem csökkenti a társadalmi különbségeket. Harmadrészt át kell alakítani a közszektor, hogy hatékonyabban és olcsóbban nyújtson jobb szolgáltatást az embereknek, az intézményeknek és a vállalatoknak.

A baloldali fejlesztéspolitika lényeges vonása, hogy egyensúlyra törekszik a jelen társadalmi igényeinek kielégítése és a jövő érdekében vállalt forrásátcsoportosítás között. Az, hogy közösségelvű és demokratikus, azaz a legszélesebb társadalmi és szakmai nyilvánosság bevonásával tervezi a fejlesztéseket, illetve decentralizálja a forrásokat és a döntéseket.

A FEJLESZTÉS FORRÁSAI

A növekvő beruházási igénynek három forrása lehet. *A magyar nemzeti jövedelem gyarapodása, a külföldi és hazai működőtőke-befektetések, valamint az Európai Unió fejlesztési forrásai.* A három közül csak az elsőnél vetődik fel a jövedelem–fogyasztás–beruházás konfliktusa. A nemzeti jövedelem növekményére és felhasználá-

lására vonatkozóan van döntési lehetőségünk, a másik két forrás viszont nem fordítható másra, csak beruházásra.

Évi *négy* százalék körüli gazdasági növekedés az inflációs hatás kiszűrése mellett *ezermilliárd* forint körüli pótlólagos jövedelmet teremt. Ezt nem lehet mind beruházásra fordítani, kell, hogy jusson a jövedelmek, a nyugdíjak és a jóléti szolgáltatások növelésére is. Mint sok más esetben, itt is az arány a kérdés.

Mint az előző fejezetben láttuk: a fejlődő gazdaságokban a tőke növekvő beruházási igénye miatt a jövedelmek növekedése legtöbbször elmarad a nemzeti jövedelemétől. Két igazság áll egymással szemben. A jövedelemnövekedés és a beruházási hányad növelésének igazsága. Láttuk, a konfliktus legkönnyebben úgy csökkenthető, ha bővítjük a külső forrásokat.

Külső forrás esetünkben tehát két fajta van: a külföldi működő tőke és az európai uniós fejlesztési források. Magyarországra ezekben az években három-négymilliárd euró külföldi tőke érkezik. Ez mai árfolyamon mintegy *ezermilliárd* forint. Az Európai Uniótól jövő fejlesztési forrás 2007-től várható mértéke ugyancsak közel van az évi *ezermilliárd* forinthez. A modernizáció hosszabb távú és az életszínvonal emelésének rövid távú szempontjai ugyanazt követelik: *Magyarországnak elemi érdeke, hogy olyan gazdaságpolitikát folytasson, amely vonzza a külföldi tőkét, továbbá, hogy az Európai Unió tagjaként minél több pótlólagos fejlesztési forráshoz jusson.*

A magyar politika visszatérő vitája a külföldi tőkéhez, az Európai Unióhoz fűződő viszony. A magyar jobboldal túlnyomó része, illetve a munkáspárti baloldal folyamatosan vitatja a külföldi tőke pozitív szerepét, s gyakran tesznek elmarasztaló megjegyzéseket az Európai Unióra is. Ahogy a versenyt, a tőkét sem kell szeretni. A tőke a saját érdekeit követi – csakúgy, mint a legtöbb ember. Az EU bonyolult rendszere egyszerre korlát és bővülő lehetőség a

nemzeti érdek hatékony képviselőjére. A külföldi tőke, különösen egyik-másik konkrét vállalathoz kötődő megnyilvánulása indokoltan vált ki ellenérzést. Az Európai Unió hibáztatható bürokratikus működése, lassúsága, és még ki tudja, hányféle ok miatt. De a lényegyet illetően muszáj egyértelműen fogalmazni: *aki fejlődő, erős Magyarországot, gazdasági prosperitást, növekvő életszínvonalat szeretne, annak meg kell tanulnia a maga javára fordítani a külföldi tőke és az Európai Unió által kínált lehetőségeket.* A bezárkózó, tőkeellenes Magyarország nem a holnapot hozza el, hanem a tegnapot hozza vissza.

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Könnyű azt mondani, hogy fektessünk be a jövőbe. De mit hoz a jövő? Mit válasszunk a számtalan befektetési lehetőség közül? Vajon csak az egyes embereknek és a vállalatoknak, vagy a nemzeteknek is szükségük van befektetési stratégiára?

Bár a gazdasági verseny elsődleges terepe a vállalatok világa, a cégek mögött emberek vannak. Még a legnagyobb nemzetközi vállalatok is megőrzik nemzeti karakterüket, versenyképességüket döntő módon befolyásolják a vállalati központ nemzeti sajátosságokat felmutató működési jellemzői. A nemzetközi vállalatok is a nemzeti piacokon indultak el, az ott elért sikereik, a felhalmozott tudásuk, a tőkéjük teszi őket alkalmassá arra, hogy nemzetközi piacokra lépjenek. Miközben a globális vállalatok behálózják a Földet, kihelyezik termelésüket, logisztikai és vevőszolgálati központokat hoznak létre messzi régiókban; a vállalat lelke, központja a származási országhoz kötődik. Ez igaz a központi irányítás, a pénzügyek, a fejlesztés fizikai helye tekintetében, de még inkább a képviselt vállalati kultúra és a meghatározó emberi minőséget illetően.

A modern világban a vállalatok mögött régiók és országok versengenek. Ezért van szükség arra, hogy a régiók és az országok is markáns fejlesztési stratégiával rendelkezzenek, hogy forrásaikat speciális befektetési célok megvalósítására koncentrálják.

Milyen legyen Magyarország következő pár évtizede? Hogyan és miből éljenek gyermekeink és unokáink? Miben lehetünk jobbak versenytársainknál, elsősorban régióink többi országánál? Meg kell álmodnunk a modern Magyarországot, de ennél többre van szükség. Megvalósítható, átfogó tervet kell készítenünk, és azt közösen valóra váltanunk. Versenyképes országot, összetartó társadalmat, egészséges, tiszta környezetet szeretnénk. Ezért kell befektetnünk a gazdaságba, az emberi tudásba, a tehetségbe és a környezetünkbe.

ÁGAZATI FEJLESZTÉSI CÉLOK

Gazdaságfejlesztési politikánknak három egymást kiegészítő vetülete van. *Döntenünk kell arról, mely ágazatokra fordítunk kiemelt figyelmet, miként fejlesztjük az egymástól eltérő adottságú és fejlettségű régiókat, hogyan csökkentjük az egyre nagyobb feszültséget okozó területi, társadalmi, gazdasági különbségeket. Különleges figyelmet kell fordítanunk a kis- és közepes vállalkozásokra, nemkülönben a regionálisan nemzetközivé váló magyar nagytokéire.*

A gazdaságnak tucatnyi ágazata, temérdek szegmense van. Dőre-ség azt hinni, hogy mindben versenyképesek lehetünk. Aki mindenben győzni akar, az mindenben veszíteni fog. Dönteni kell a prioritásokról. Arról, hogy milyen területekre koncentráljuk erőforrásainkat. Mondhatnánk, ez magától értetődik, pedig a döntés korántsem könnyű. A prioritások kijelölése ugyanis azt jelenti, hogy megnevezünk néhány célterületet – a kevesebb ebben az esetben

több –, amivel egyúttal számos nemet is kimondunk. Mert azzal, hogy valami nincs a prioritások között, arról úgy döntünk, hogy az adott területre nem fordítunk kiemelt figyelmet. Óhatatlanul több lesz a nem, mint az igen – márpedig a politikusok nem szeretnek nemet mondani. Mégis meg kell tennünk, különben kudarc vár ránk.

Melyek lehetnek Magyarország következő évtizedeinek húzóágazatai? Melyek lehetnek azok a szektorok, amelyek lendületet adnak a gazdasági növekedésnek? Az elmúlt évekre túljutottunk a gazdasági modernizáció első szakaszán, amikor az alacsony hozzáadott értékű tömegtermelés meghonosítása volt a cél. Ebben az időszakban az *alacsony bérekkel* versenyeztünk. Ezért települt hozzánk sok összeszerelő üzem az autóiparban vagy az elektronikai iparban. Ma már nem vagyunk annyira olcsók, ezért hatékonyabbnak kell lennünk: több tudást, kultúrát, tehetséget, munkafegyelmet kell adunk hasonló vagy alig alacsonyabb költség szinten, mint a nálunk fejlettebb országok. Mindezt csak a *magas hozzáadott értékű, tudásintenzív ágazatokban* tehetjük meg. Magyarországnak ebbe az irányba kell fordulnia.

Olyan ágazatokra érdemes még koncentrálni, amelyek bővülő piacokra számíthatnak, és magas szintű technológiát képviselnek, amelyek a beszállítók révén másodlagosan is sok munkahelyet és innovációs érdekeltséget teremtenek, ezért jelentős kisugárzó erejük a környezetükre. A kiválasztásnál Magyarország meglévő és még kiaknázzható előnyeit kell figyelembe vennünk: a felhalmozott speciális szakmai és tudományos háttérrel, az üzleti tapasztalatokat és földrajzi elhelyezkedésünket. Hat területet ajánlunk a magyar üzleti szféra figyelmébe. Ezek a következők: a *biotechnológia*, az *info-kommunikáció*, az *üzleti- és logisztikai szolgáltatások*, az *autóipar*, a *speciális turizmus* és a *környezetipar*.

Ezek az iparágak utat nyitnak a hagyományos szektoroknak, továbblendítik a magyar gazdaságot, magas növekedést generál-

nak, ezáltal emelkedő jövedelmeket teremtenek és bővülő belső piacot. Így mindenki érdekeltté válik abban, hogy a jövő vezető szektorai jól teljesítsenek. A tudatos állami szektorfejlesztési politika túl azon, hogy irányt szab az állami befektetésösztönzésnek, iránytűként szolgál a magánbefektetők számára is. Kijelöli azokat a lehetőségeket, amelyekhez érdemes igazodniuk, mert azok perspektívát kínálnak, munkát biztosítanak, vele együtt hasznot és növekedést is.

VIDÉKFEJLESZTÉS: HAGYOMÁNY ÉS HALADÁS

Ennek a fejlesztéspolitikának nem csak versenyképességi szempontjai vannak. Amit az emberek és a családok között szolidaritásnak hívunk, annak van megfelelője a regionális politikában: úgy hívják, *kohéziós politika*. Arra szolgál, hogy az egyenlőtlenül fejlődő régiók és területek között csökkenjenek a különbségek, hogy a területi hátrányok kiegyenlítődjenek. A szociáldemokrata regionális fejlesztéspolitika együtt kezeli a versenyképességi és a felzárkózási követelményeket. *Magyarország nem szakadhat ketté. Nem döntheti el emberek, vállalkozások sorsát, hogy az ország melyik szegletében születtek.* A helyi célokat kitűző regionális fejlesztésekre elkülönítjük európai fejlesztési forrásaink harmadát, és megteremtjük a feltételeit annak, hogy ezekről a forrásokról helyben is dönthessenek.

A fejlődés nyomán megváltozik a magyar vidék. Budapest hegemon gazdasági szerepét a mainál jobban kiegyensúlyozzák a régiók nagyvárosai. Győr, Pécs, Miskolc, Szeged és Debrecen a saját régiójuk fejlődési góciává válnak. Az egymástól is eltérő, önálló arculatú nagyvárosok csökkenthetik Budapest elszívó erejét, képesek lehetnek arra, hogy a mainál inkább megtartsák a fiatalokat, hogy versenyképes kulturális és tudományos étellel szolgálják az erősö-

dó helyi polgárságot. A régiók fejlődése új lendületet adhat a többi városnak és a falvaknak is.

A rendszerváltozást követő első másfél évtizedben jelentős urbanizációs deficit halmozódott fel. A magyar vidék egyre inkább lemaradt. *Átfogó vidékfejlesztési programra van szükség*, amely helyreállítja város és falu erősen elbillent egyensúlyát, amely kinyitja a vidék felemelkedése előtt bezárult kapukat. A vidék eltartó erejét a mainál versenyképesebb mezőgazdaság, a jobb közlekedés, a nagyvárosival lépést tartó iskola, a viruló kis- és középvállalati szektor növelheti. Téved, aki azt hiszi, hogy a vidék csupán a mezőgazdaságot jelenti. De az is, aki az ellenkezőjét gondolja: hogy van embert, tájat, kultúrát, nemzeti hagyományt megtartó vidék versenyképes agrárium nélkül.

A vidékpolitika nemzetpolitikai kérdés. Az új vidékpolitikai stratégia kidolgozását a pártokénál szélesebb társadalmi képviseletre kell bízni. Ezért támogatom a Glatz Ferenc akadémikus által kezdeményezett Nemzeti Vidékpolitikai Tanács létrehozását.

MODERN, VERSENYKÉPES INFRASTRUKTÚRA

A gazdasági fejlődés dinamizálásának további feltételei is vannak. A gazdaságnak kedvező környezetre van szüksége. Jól képzett emberekre, versenyképes tudásra, kultúrára, jól fejlett kommunikációs és közlekedési hálózatra, egészséges környezetre. Ezeket a területeket kell az állam közvetlen beruházásainak középpontjába állítani.

A fejlett közlekedési infrastruktúra a társadalmi mobilitás, a gazdasági modernizáció egyik pillére, a változás, az alkalmazkodás felgyorsításának egyik eszköze. A magyar baloldal büszke lehet arra, hogy ebben a kormányzati időszakban mintegy megkétszere-

zódik a hazai autópálya-hálózat hossza. De nagyon sok még a feladat. Az autópálya-építést az alsóbb rendű utak átfogó felújítási és fejlesztési programjával kell kiegészíteni. Középtávú közútfejlesztési programunkat már elfogadta az Országgyűlés. Ezután következik a vasút. A magyar vasút jelenlegi állapota méltatlan közlekedéstörténeti örökségünkhöz, és alkalmatlan a vasútra háruló feladatok teljesítésére. A magyar vasúti rendszer teljes felújításra, mélyre hatoló modernizációra szorul. Nem halasztható a pálya- és a gördülővasút, továbbá a személy- és a tehervasút szétválasztása, illetve az egyes területek önálló fejlesztése. Az a célunk, hogy a következő évtized végére nagyvárosainkat gyorsvasút kösse össze Budapesttel, hogy az átlagosan 150–200 kilométernyi távolság egy-másfél óra alatt megtehető legyen.

A szétdarabolt közlekedésfejlesztés helyébe a várost és a vidéket, illetve a helyi és helyközi mozgást összehangoló, a különböző szállítási módokat kombinálására törekvő *átfogó logisztikai centrum és hálózatfejlesztés* lép.

RENDSZERVÁLTOZÁS ÉS NEMZETI POLITIKA

A rendszerváltozással – több évtizedes hallgatás után – új esély és új felelősség keletkezett a politikában a határon túli magyarság iránt. Mi a nemzeti politika tartalma? Milyen kapcsolat hozható létre a politikai állam és a történelmi nemzet között? Mi az állampolgárság tartalma? Miben különbözik a bal- és a jobboldal álláspontja?

A rendszerváltozás egyik nagy kihívása a nemzeti politika mibenléte. Mert a különbségek nem ott kezdődnek, hogy mit gondolunk a határon túl élő magyarokkal kapcsolatos helyes és felelős politika tartalmáról, hanem egy lépéssel korábban.

A NEMZETPOLITIKA TARTALMA – A BALOLDALI ÉRTELMEZÉS

A jobboldal szóhasználatában a nemzetpolitika egyre inkább a határon túli magyar politika rokon értelmű kifejezésévé válik. Ha vita van közöttünk, akkor a jobboldalon jó esetben azt mondják, hogy a nemzeti kérdésben nem értünk egyet, rosszabb – és gyakoribb – esetben pedig azt, hogy nemzetellenes politikát folytatunk.

Először is: megengedhetetlen az alkotmányos keretek közötti véleménynyilvánítást nemzetellenesnek bélyegezni.

Másodszor: *a nemzetpolitika nem szűkíthető le a határon túl élő magyarokkal kapcsolatos politikára.* A magam részéről azt a legszélesebb értelemben fogom fel. Véleményem szerint a nemzetpolitikának magában kell foglalnia valamennyi, a nemzet felemelésére irányuló politikai törekvést és programot. A nemzetpolitika része a gazdaságpolitika, a költségvetési politikától a jövedelempolitikáig; az egyes ágazati politikák a közlekedéstől a vidékfejlesztésen át az oktatási és kulturális politikáig; a demokratikus intézményrendszer, a demokratikus normák és kultúra fejlesztésére vonatkozó politikai akarat és tett – és még hosszan folytathatnánk a sort.

Láttuk, a XX. század derekán hova vezetett az, amikor a nemzetpolitikát teljes egészében azonosították a Trianon teljesskörű revíziójára irányuló politikai akarattal. A tragikus történelmi tanulságok bölcs megfontoltságra intenek ebben az ügyben. Nem kétséges, hogy a jelenlegi magyar politika egyik legfontosabb feladata a határon túl élő magyar közösségek segítése és támogatása nemzeti identitásuk megőrzésében, magyarságuk megtartásában és megélésében. De súlyos hibát követne el Magyarország, ha átfogó nemzeti céljainak összességét e törekvés megvalósításának rendelné alá.

A nemzetpolitika eredményessége a nemzet sikereiben mérhető. A nemzet sikere pedig az előzőekben sorolt részpolitikák okos összehangolásán, a prioritások helyes megválasztásán, végül pedig eredményes végrehajtásán múlik. A magyar nemzetpolitika tengelyébe én azt a célt állítom, hogy *Magyarország legyen Európa ezen tájának legerősebb gazdasága, hogy az ennek nyomán növekvő és igazságosabban elosztott jövedelmeinkből jobban szolgálhassuk többi nemzeti célunkat – az oktatás felvirágoztatásától a határon túli politika támogatásáig.* A nemzetpolitikának csak egyik – alapvető fontos-

ságú – eleme, hogy miként gyakoroljuk közös nemzeti felelősségünket a határon túl élő magyarok iránt. Az e felelősségérzetből eredő politika azonban akkor lehet eredményes, ha azt nem abszolútumként értelmezzük, hanem egy szélesebb értelmű, strukturált nemzetpolitikai célrendszer szerves részeként.

MILLIÓK A HATÁRON TÚL

A trianoni határok szétszakították az addig zömmel egy politikai államban élő magyarságot. Közel ötmillió magyar ember került az új határokon kívülre. A két világháború közötti Magyarország első számú nemzeti politikai prioritásává az igazságtalan trianoni határok megváltoztatása, a régi Trianon előtti határok visszaállítása vált. Ez nagy mértékben – főként érzelmileg – érthető reakció volt a történelmi Magyarország felbomlása és az ezzel járó fájdalmas embervesztés nyomán.

Ezt az érthető fájdalmat azonban kevésbé érthető és elfogadható előzmények növelték végletessé. Mindenekelőtt az a fajta nemzeti büszkeség, amely nem a más nemzetek és nemzetiségek egyenrangúságának elfogadásával, hanem göggel, lenézéssel és tudatos, olykor erőszakos magyarosító törekvésekkel párosult az előző évtizedekben. A magyar szupremácia a harmincmillió magyar birodalom lázalmával. Trianon ilyen előzmények után nemcsak elfogadhatatlan, de felfoghatatlan is volt a kor magyarsága számára, hiszen a felsőbbrendűség nemzeti mítosza omlott össze. Ezek után ne csodálkozzunk azon, hogy egyetlen nemzeti cél maradt: visszaszerezni a megtépzott becsületet, visszaállítani a régi határokat és a magyar szupremáciát.

A határrevízió céljában összegződő nemzeti akarat maga alá rendelte az európai politikai realitásokat és az egyre sürgetőbb társadal-

mi-gazdasági modernizáció kihívásait. A keresztény-konzervatív Magyarország első számú nemzeti céljának eléréseért mindent egy lapra tett fel. Részben kényszerből, részben rossz politikai döntések következményeként egyre inkább az Európa és a világ térképét át-rajzolni akaró náciizmus szövetségeseiként kerestük igazunkat, csatloltunk vissza területeket, és sodródtunk bele mind mélyebben a háborúba a németek oldalán.

A végeredmény ismert. A háborúban elpusztult több mint egymillió magyar, ebből halál- és munkatáborokban végezte hatszáz-ezernél több magyar zsidó és százezer magyar cigány. Megsemmisült nemzeti vagyonunk mintegy harminc százaléka, és természetesen elvesztettünk minden átmenetileg visszaszerzett területet. *A határok módosítását mindenekfelett álló nemzeti célként kijelölő politika nemzeti tragédiába torkollott.*

Az 1945-től szovjet uralom alá került Magyarországnak már semmi esélye sem volt arra, hogy felelősséget vállaljon a határon túl élő magyar közösségek nemzeti identitásának, kultúrájának, nyelvének megőrzéséért.

A történelmi emlékezet és a nemzeti felelősségérzet azonban ettől függetlenül – bűvópatakként – tovább élt. Családi és baráti kapcsolatokban, magánbeszélgetésekben és -látogatásokban, esetenként a félhivatalos politika oldalvívén szervezett vagy megtúrt kulturális és művészeti csereprogramokban. Ezek a kapcsolatok a nyolcvanas években egyre intenzívebbé váltak. Egyes – elsősorban úgynevezett népi – értelmiségi csoportok mind nyíltabban kérték, követelték a határon túli magyarok érdekében történő hivatalos politikai fellépést. De a Kádár-rezsim nem léphette át önmaga árnyékát. *A hatalmi alávetettség kényszere és az osztályszolidaritás – jelentsen az bármit is – felülírta a nemzeti szolidaritás követelményét.*

FELELŐSSÉG TIZENÖTMILLIÓ MAGYARÉRT

Nem volt kétséges, hogy a rendszerváltozásnak fordulatot kell hoznia a határon túli magyarság politikájában. *Antall József azóta szálólőigévé vált kijelentése a lélekben tizenötmillió magyarért felelősséget vállaló miniszterelnöki szerepről jól jelképezte a gyökeres fordulatot.* A szándék, az akarat világos volt, a megvalósítás programja és eszközei azonban csak lassan és fokozatosan teremtődtek meg.

A határon túli magyar politika intézményrendszerének kialakításában kiemelkedő jelentőségű kezdeményezések voltak a szomszéd országokkal kötött *alapszerződések*, a *Magyar Állandó Értekezlet* létrehozása, a *státustörvény*, illetve a *magyarigazolvány* bevezetése, valamint a *Szülőföld Alap* megteremtése. Az Antall-, a Horn- és az Orbán-kormány után tehát a jelenlegi kabinet is megtette a maga lépéseit. Ezek után került váratlanul napirendre az állampolgárság ügye.

A magyar állampolgárság automatikus megadása a határon túliak számára évek óta fel-felbukkanó igénye volt a különböző radikális jobboldali köröknek. E követelést korábban valamennyi kormány – köztük Orbán Viktoré is – elutasította. Az ügyben akkor következett be fordulat, amikor a kormányzás jogát és felelősségét elvesztő Fidesz ellenzéki szerepében a Magyarok Világszövetsége által kezdeményezett népszavazás mellé állt. *A Fidesz politikai fordulata szétszakította az addig lényegében egységes és lineárisan fejlődő közös nemzetpolitikát.*

A határon túli magyarokat érintő politikának egyik legfontosabb szegmense *a történelmi, nyelvi, kulturális identitás megőrzésének ügye*, hogy a határon túl élő magyar nemzetiségű kisebbségnek joga van nyelvének használatára, kultúrájának megőrzésére és fejlesztésére és arra, hogy a közös magyar történelem részesének tekintse magát. Ehhez törvényi feltételek, intézmények és pénzügyi lehetőségek kellenek. A magyar államnak kötelessége, hogy támo-

gassa a magyar közösségeket e jogok megszerzésében, gyakorlásában és megvédésében, az intézmények felállításában és működtetésében. *E tárgyban nincs érdemi nézetkülönbség a hazai politikai szereplők között*, vita legfeljebb részletekről, mértékekről és arányokról folyik.

Más a helyzet *a magyar államiság szimbólumainak és jelképeinek nemzeti kiterjesztésével*. A jobboldal mintegy történelmi-lelki kárpótlásként keresi azokat a lehetőségeket, amelyekkel azt üzeni a határon túli magyaroknak, hogy ha valóságosan nem is, szimbolikusan egy *államhoz* tartozunk. Ezt a célt szolgálta például az az eredeti szándék, hogy a magyarigazolvány címdoldalát a magyar állami címer díszítse.

A baloldal mértéktartó álláspontot képvisel ezekben a kérdésekben. A történelmi és politikai hamissággal kapcsolatos fenntartásain túl ugyanis érti és elfogadja a szomszédos országoknak azt az érvelését, hogy a magyar államiságnak akár csak szimbolikus kiterjesztése a szétszakított nemzet egészére, sértheti ezen országok szuverenitását, rosszabb esetben destabilizálhatja régióinkat. *A szimbolikus államnemzeti politizálás és a jószomszédi kapcsolatok* megőrzésének konfliktusában a baloldal tehát elvi és gyakorlati okokból sem osztja a jobboldal álláspontját, valamint az újra és újra felbukkanó vitákban a mérsékelt és visszafogott elutasítás magatartását választja.

TÖRTÉNELMI NEMZET – POLITIKAI ÁLLAM

A Fidesz 2004-es politikai fordulata óta éles elvi különbség van a bal- és a jobboldali álláspont között abban a kérdésben, vajon lehetséges-e automatikusan megadni a magyar állampolgárságot valamennyi azt kérő, önmagát magyarnak valló külföldi állampolgárnak. A vita súlya és hevesége miatt érdemes újra megállapítani: a magyar politikai elit túlnyomó többsége 2004-ig azt a közös vá-

laszt adta erre az évek óta ismert igényre, hogy az állampolgárság automatikus megadása nem lehetséges. Ebben *2004-ig teljes egyetértés volt az MSZP és a Fidesz között*. Az utóbbi azonban 2004 őszén – véleményem szerint *alapvetően taktikai okokból* – álláspontot változtatott. Míg korábban e követelést a határon túli politika szempontjából kifejezetten károsnak tekintette, addig *ma ennek az ellenkezőjét képviseli*. Mostani álláspontjuk szerint a magyar állampolgárság automatikus megadása nemzeti érdek, az igény elutasítása pedig nem egyszerűen hiba, hanem a nemzettel szemben elkövetett bűn.

Véleményem szerint *az állampolgárság az állam és az állampolgár közötti alkotmányos együttműködésen nyugszik, amelynek lényege a jogok és kötelezettségek jogi normákban rögzített és garanciákkal ellátott kölcsönös és együttes gyakorlása*. Ez a viszony aktív, jelen idejű és fő szabály szerint az állam területén való életvitelszerű tartózkodáshoz kötődik.

A jobboldal ma úgy ítéli meg, hogy a közös történelmi nemzethez tartozás automatikusan állampolgári jogosultságot hoz létre. Ez az álláspont egy *spirituális történelmi jogból* hoz létre *jelenbeli aktív jogot* anélkül, hogy párhuzamosan ugyancsak a jelenre vonatkozó kötelezettséget – például adófizetést – állapítana meg. Ebben a rendszerben felborul az állampolgársághoz kötődő jogok és köteleességek egyensúlya, így felbomlik az egységes állampolgársági rendszer is. A határon belüli és kívüli állampolgárság forrása és köteleességtartalma szintén különbözik egymástól.

Még ezen is túlmegy a jobboldal azon javaslata, hogy a határon túli állampolgárság csak útlevelemmel járjon. Ez jogi értelemben is kétfajta: nemcsak eltérő köteleességű, de *eltérő jogosultságú* állampolgárságot hozna létre. Ez a javaslat – azon túl, hogy az európai közös jogban kivitelezhetetlen – ellentmondani látszik az eredeti kezdeményezés lényegének is. Annak tudniillik, hogy közössé és azonossá tett, az egész nemzetre kiterjesztett állampolgárságban

egyesítsük a szétszakított történelmi magyar nemzetet, tehát az államiság kiterjesztése és határmódosítás nélkül tüntessük el a különbséget a *történelmi nemzet* és a *politikai állam* között.

ÚJABB STRATÉGIAI DILEMMA

A határon túli magyar politikának van egy olyan eleme, amely az első perctől fogva belső ellentmondással terhelt. A hivatalos politikai nyilatkozatok kivétel nélkül mind azt tartalmazzák, hogy a szülőföldön való megmaradás támogatása a cél. Ezzel szemben megállíthatatlannak tűnik a szülőföld elhagyása, a Magyarországra történő betelepülés. A *Szülőföld Alap* létrehozása a határokon túli magyarlakta területek gazdaságának fejlesztésére javítja az egyéni boldogulás helyi esélyeit, az önálló, stabil egzisztencia szülőföldön történő megteremtésének lehetőségét. A képet tovább bonyolítja, hogy a jobboldal érvelésében újra és újra felbukkan: az elöregedő magyar társadalom és a fejlődő magyar gazdaság növekvő munkaerőigényét elsősorban a határon túl élő magyarok bevándorlásának ösztönzésével kell kielégíteni. Érdemes ehhez hozzátenni, hogy a *történelmi-nemzetiségi alapú és az ettől eltérő, a munkaerő-piaci igényekből kiinduló aktív migrációs politikák között jelentős elvi és gyakorlati különbség van*, ami a jobboldal számára elkerülhetetlenebbé teszi álláspontjának mielőbbi tisztázását.

SZOCIÁLDEMOKRATA HAZAFISÁG

Az elmúlt száz év Európában az *etnikai alapú politizálás* kudarc-és tragédiasorozata. A vérségi, történelmi-nemzeti összetartozás államalkotó bázisa ugyan fennmaradt, de elveszítette államjogi re-

levanciáját. Helyébe az emberi, politikai jogaikban egyenlővé tett különböző nemzetiségű, kulturális, politikai és vallási identitású polgárok alkotmányos jogközössége lépett. A polgári demokratikus állam nem egyszínű, hanem demokratikusan versengő értékek és világnézetek foglalata. Nem egységes többek között vallási értelemben sem: állam és egyház szétvált, az állam nem keresztény, hanem semleges, a polgárok hite magánügy. Hasonlóan nem egységes a polgári demokratikus állam nemzetiségi tekintetben: valamennyi polgár államalkotó – függetlenül a nemzetiségi hovatartozásától.

A régiók és országok etnicizálásának tragédiákat hozó politikája helyébe az etnikumok regionalizálásának politikája lépett, amely a különféle autonómiák kiterjesztése jegyében zajlik. A *hazafiság* a történelmi nemzeti összetartozást, a nemzeti érdek képviselőt képes összeegyeztetni más népek megbecsülésével, az irántuk tanúsított érdeklődéssel, egyenjogúságuk elfogadásával. Épp ez az, ami megkülönbözteti a *nacionalizmustól*, amelyet átkos örökségként cipel magával a régió, és amely sokszor beárnyékolja a hazai jobboldal nemzeti politikáját is.

Lehet és kell is új utakat és megoldásokat keresni annak érdekében, hogy erősítsük és a mainál megélhetőbbé tegyük a nemzeti összetartozást. Ehhez bölcsesség, elszántság, invenció és empátia kell. Ami viszont biztosan nem kell hozzá: magyarkodó kivagyiság, bezárkózás, türelmetlenség – előkészítetlen népszavazás.

Mi, szociáldemokraták patrióták vagyunk. Politikánk végső célja a nemzet felemelése. *Tízmillió magyar állampolgár nevében, a tizenötmillió magyar nemzet érdekében cselekszünk. Programunkban a történelmi felelősség és a jövőért viselt kötelezettség tart egyenlőséget.* A baloldal nemzetpolitikája így foglalja egységes keretbe a történelmi nemzetért és a magyar hazáért – a tegnapiért és a holnapért viselt felelősséget.

MAGYARORSZÁG A GLOBÁLIS HATALMI TÉRBEN

Az 1945 után kialakult és máig rögzült nemzetközi hatalmi intézményrendszer egyre kevésbé képes kezelni a globális világ konfliktusait. Új kihívásokkal néz szembe az Európai Unió is, amely az integráció teljesebbé tételére szorul. A változó, megújuló nemzetközi erőterben a magyar külpolitika számára is új célokot kell kitűzni.

VÁLTOZÓ GLOBÁLIS REND

A II. világháborút követően kialakult globális rend növekvő számú kihívással néz szembe. *Az ENSZ szervezete és működése egyre kevésbé illeszkedik az új realitásokhoz, a háború utáni hatalmi erőviszonyokra, az egykori győztesek egyezségére épülő nemzetközi intézményrendszer egyre nyilvánvalóbb teljesítmény- és democráciadeficittel küzd.* A mai helyzet kedvezményezettjei – döntően a Biztonsági Tanács állandó tagjai – vonakodnak utat engedni a status quót átalakító mély reformoknak. Pedig ha az ENSZ továbbra is kizárólag a világ legerősebb és leggazdagabb országainak dominanciájára épül, akkor képtelen lesz hatékony választ adni a szegénység, az észak–déli megosztottság, a környezetszennyezés vagy a kilátástalan helyzetű afrikai országok mély humanitárius és modernizációs problémáira.

*Hasonló természetű gondok gyötrik az Európai Uniót is. A II. világháborút követő időszak békevágyára, a német–francia kiegyezésre és a demokratizálásra épülő integráció formálta közös akaratát milliók óhaját. De hogyan tovább, amikor az eredeti célok lényegében teljesültek? Melyek azok az új álmok, vágyak, amelyek itt vannak mindannyiunkban, s amelyek elérését az európai együttműködés hozhatja közelebb? Zavarba ejtő kérdések. Hatvan év európai béke és példátlanul hosszú gazdasági prosperitás után az európai emberek jelentős része nem új világmegváltó programokra, újabb változásokra, hanem nagyobb hétköznapi biztonságra vágya: munkahelyre, lakásra, magas szintű jóléti ellátásra. A hagyományos európai jólétet azonban egyre nyilvánvalóbban fenyegeti az Egyesült Államok és a Délkelet-Ázsia által diktált verseny. Az európai társadalmak többsége küzdelem helyett inkább kitérne a kényszerű verseny elől, de erre valójában nincs lehetősége. Európa még nem szánta el magát a változásra. A nemzeti jövedelmek mintegy egy százalékát újraosztó Európai Unió kezében kevés eszköz van. *Nem Brüsszellel, az Unióval van az igazi baj, hanem az egyes nemzetállamok bizonytalankodásával. Van-e társadalmi támogatás, politikai bátorság és intellektuális erő az egyre sürgetőbb reformokhoz? – ezekre a kérdésekre nem Brüsszelben, hanem Párizsban, Berlinben, Prágában vagy éppen Budapesten kell válaszolni.**

Ettől persze még igaz, hogy a jelenlegi brüsszeli adminisztráció nehézkes, hogy az alapító országok polgárait elbizonytalanítja az új országok alacsonyabb munkaerőköltsége által támasztott versenyképességi kihívás, hogy Törökország csatlakozásának lehetősége növekvő – bár sokszor nem megalapozott – vallási-kulturális és szociális aggodalommal tölt el sokakat. Bármennyire fontos kérdések is ezek, nem erről szól Európa elbizonytalanodása. Valójában arról van szó, hogy múlt és jövő, tradíció és modernizáció határán nem tudjuk, merre induljunk.

Az Európai Uniónak és az európai országoknak együtt kell működniük az Egyesült Államokkal a globális biztonság fenntartásában, megerősítésében, az új kihívásokra adott helyes válaszok megtalálásában. Mi, európaiak egyenrangú szereplők kívánunk lenni, miközben az ehhez szükséges képességek jelentős részében tetemes hátrányt halmoztunk fel. Igaz ez katonai képességeinkre, döntéshozatali rendszerünkre, kutatási-fejlesztési kapacitásainkra. Mindez tökéletesen igaz Magyarországra is. Hosszabb távon Európa – és meggyőződésem szerint az egész világ – érdeke, hogy globális biztonsági kérdésekben, a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben szorosabb legyen az *atlanti együttműködés*. Ám emellett tudomásul kell vennünk azt is, hogy a gazdasági, az üzleti, a tudományos és a kulturális teljesítmények területén *egymás versenytársai* vagyunk és maradunk.

Európának ideje lenne felvennie a kesztyűt!

ÁTALAKULÓ KÜLPOLITIKAI HANGSÚLYOK

A magyar külpolitika legfontosabb célja, hogy kedvező nemzetközi környezetet teremtsen nemzeti céljaink megvalósításához. A 90-es évek külpolitikai prioritásai jórészt teljesültek. Tagja lettünk a NATO-nak, az Európai Uniónak, a szomszédos országokkal való kapcsolataink alapjában véve rendezettek, és a feszültségek ellenére növekvő felelősségvállalás jellemzi Magyarországot és a határain túl élő magyar közösségek kapcsolatait is. *Nincs az országot közvetlenül fenyegető biztonsági kihívás vagy katonai fenyegetettség.*

Az új nemzeti célokhoz megújuló külpolitika tartozik. *Nemzeti céljaink fókuszába gazdaságunk versenyképesebbé tételét és egy összetartó társadalom megteremtését kell helyezni.* Magyarország külföldi képviselete ily módon az ország politikájának, gazdasá-

gának, tudományos, kulturális értékeinek, illetve érdekeinek megjelenítését és érvényesítését igényli. Ezek az érdekek a legtöbbször nem elvontan, hanem nagyon is konkrétan, intézményekhez, vállalatokhoz, településekhez, civil szervezetekhez, egyénekhez kötődve jelennek meg.

Magyarország képviselete nem egyenlő a magyar kormány képviseletével. Fél évszázados békét követően, rendezett két- és sokoldalú kapcsolatok közepette *a nemzetközi együttműködés és verseny ma már nem elsősorban országok, hanem intézmények és emberek között zajlik*. Ezért sürgető, hogy diplomáciai erőforrásaink nagyobb részét gazdasági- és kulturális diplomáciai célok támogatására, *figyelmünket pedig az állam elvont érdekein túl a konkrét vállalati, intézményi, települési érdekekre fordítsuk*.

Mindez együtt jár *külpolitikánk regionális súlypontjainak átrendezésével* is. Változatlanul fennmarad a szomszédos országokhoz fűződő rendezett és fejlődő kapcsolatok fenntartásának elsődleges érdeke, amelybe beleilleszkedik a határon túl élő magyarság támogatása, közösségi önigazgatása, önkormányzása, országonként eltérő tartalmú és terjedelmű autonómiájának elismertetése és megerősítése. Nemzeti és európai érdek a balkáni stabilizáció és prosperitás segítése, a régió országai számára az európai uniós tagság elérésének határozott, de nem feltétel nélküli támogatása. Folytatni kell a megértés és a közeledés politikáját a számtalan tekintetben megkerülhetetlen Oroszországhoz, valamint az európai perspektíva egyértelmű felmutatásával hozzá kell járulni az ukrán demokratikus erők helyzetének stabilizálásához.

A magyar gazdaság fejlődésének legfőbb érdeke, hogy új piacokat találjon, és fenntartsa a külföldi tőke magas szintű érdeklődését. Ezt a célt szolgálja az elmúlt években megvalósított fordulat, amellyel Magyarország a rendkívül dinamikusan fejlődő ázsiai térség egyes országai felé fordult.

RÉGI ÉS ÚJ VESZÉLYEK

Sokszor mondjuk, hogy a gazdasági és politikai rendszerváltás már megtörtént – a társadalmi még hátra van. Pedig az, amit társadalmi rendszerváltásnak hívunk, nemcsak a szocializmus 1990 előtti negyvenkét évére, hanem az évszázados feudális örökségre is válasz lesz. A bennünk és közöttünk élő lelki, kulturális és morális feudalizmust is magunk mögött kell hagyni. Nincs kétségem afelől, hogy ez évtizedekig fog tartani. Addig oltalmaznunk kell fiatal demokráciánkat, meg kell védenünk a populista szirénektől, továbbá több felelősséget kell vállalnunk azokért, akik úgy érzik, hogy elfeledkezett róluk Magyarország.

Nem elegendő csak ismételtetni a szabadság, egyenlőség, testvériség történelmi jelszavait. *A politika cselekvés.* Értékeink megőrzése, s ha kell, megváltoztatása érdekében. Magyarországon sok minden érdemes arra, hogy megőrizzük. A legfontosabb értéket, a nemzet szabadságát és függetlenségét ma semmilyen közvetlen veszély nem fenyegeti.

A DEMOKRATIKUS MAGYARORSZÁG VÉDELME

Nem ilyen egyértelmű a demokratikus köztársaság helyzete. Talán azt mondják, erre sem érdemes sok szót vesztegetni, hiszen a demokrácia alkotmányos alapjai szilárdak Magyarországon. Csak hogy a demokrácia jóval több az írott jognál. A demokrácia intézményekben, folyamatokban, kultúrában és mentalitásban testesül meg. Ilyen értelemben ma rosszabb állapotban van a köztársaság, mint a rendszerváltozást követő első években volt. *Megkoptott a hit, hogy a szabadság és az egyenlőség eszményére épülő köztársaság előbbre való, mint bármely politikai részérdek pillanatnyi felülkerekedése. Demokratikus politikai intézményeink hitele, a politikai pártok, a parlament, a kormány elfogadottsága ma lényegesen rosszabb, mint tizenöt éve.* A demokratikus egyeztetési folyamatok kiüresedőben vannak, sokszor csak álcaként szolgálnak arra, hogy mögöttük háborítatlanul nyomuljon a pártérdek. *Felborult a versengés és az együttműködés egyensúlya.* A megegyezés szándéka erőtlenségnek, nem egyszer gyávaaságnak hat. A köztársaság az önző politikai hatalomvágytól sározódik be csaknem minden nap.

Nem volt ez mindig így. A fordulat véleményem szerint 1998 után következett be, amikor a hatalomra került Orbán–Torgyán-kormányt az a meggyőződés vezette, hogy a demokratikus normák maradéktalan betartásával nem teremthető meg a kívánt mértékű hatalmi egyensúly a kormány és az ellenzék mögött álló társadalmi erők között. Ha az alkotmány talán nem is, a demokratikus normák és szokások sora igenis sérült a parlament háromhetenkénti ülésével, a parlamenti vizsgálóbizottságok megalakulásának kormányoldali megakadályozásával, az ellenzék interpellációs jogának korlátozásával, a kétéves költségvetéssel. A demokratikus szokások és normák pillanatnyi hatalmi igényekhez való igazítása ragadós példát teremt. A hatalmi vetélkedés lo-

gikája minden szereplőt a legnagyobb mozgástér megszerzésére ösztönöz, s ha a határokról kiderül, hogy azok tágíthatók vagy átjárhatóak, akkor ez lesz az uralkodó magatartás.

Mielőbb vissza kell fordulni erről az útról. Túlságosan fiatal a magyar demokrácia, túlságosan gyenge a demokratikus polgári meggyőződés ahhoz, hogy a nyilvánosság ereje önmagában elegendő kényszert és korlátokat teremthetne a politikai pártok normaromboló magatartásával szemben. A pártok önkéntes normakövetésére, önkorlátozására, a pártoktól önmagukat függetleníteni tudó intézmények – a köztársasági elnök, a bíróságok, a számvévszék stb. – szuverenitásának megerősítésére és tiszteletben tartására van szükség.

Alapjaiban nem vitatva a magyar jobboldal alkotmányos demokrácia iránti elkötelezettségét, ám érzékelve, hogy ez nem párosul eléggé bizonyos íratlan normák és a konszenzusos demokrácia tiszteletével, a magyar baloldal feladatának látom, hogy a *versengő demokrácia* mellett erősítse az *együttműködő demokrácia* kultúráját és gyakorlatát, hogy óvja a harmadik Magyar Köztársaság parlamentáris intézményeit és demokratikus értékeit.

ÚJ VESZÉLY A POPULIZMUS

Ha körülnézünk Magyarországon, ezer okunk lehet az elégedetlenségre. A megoldásra váró gondok sora szinte végtelen. Ezen az sem változtat, hogy hasonlóan hosszú – sőt biztosan hiszem, hogy hosszabb – listát lehetne összeállítani azokról a problémákról, amelyekre sikeresen megoldottunk, azokról az eredményekről, amelyekre méltán lehetünk büszkék.

A politikusok felelőssége a közjó szolgálatáért. Hogy olyan feltételeket teremtsenek, amelyek keretei között könnyebb megtalálni

az egyéni boldoguláshoz, a sikerhez vezető utat. A közjó eszménye mögött milliónyi különböző sors húzódik meg. Könnyebb és nehezebb, elégedettségre okot adó és erőfeszítésre sarkalló egyaránt.

A közjó intézményeinkben, szabályainkban, kultúránkban testesül meg. Aki a közjót akarja szolgálni, annak ezekhez kell alkalmazkodnia. A választó támogatásáért küzdő politikusokat folyamatosan kísérti a veszély, hogy megoldások helyett népszerűséget keressenek. A közösség képviselőinek, az ország vezetőinek azonban mélyebbre és messzebbre kell látniuk, mint azoknak, akiknek a képviselőre szegődtek. A választóknak joguk van nem ismerni a részleteket, nem számolni valamennyi következménnyel és türelmetlennek lenni. De tisztességes politikus ezt nem használhatja ki. Ez nem adhat számára felhatalmazást arra, hogy kizárólag azt mondja, amit a választói hallani szeretnének.

Az ország érdeke és a választók pillanatnyi elvárásai nem mindig esnek egybe. A demokratikus politikus nem közvélemény-kutató, aki a nap minden percében összegzi az emberek elvárásait, hanem a közvéleményt is formáló vezető, aki vállalva a felelősséget, programot ajánl. Aki vezetett már bármilyen közösséget, aki döntött már családi asztalnál, az jól tudja, hogy vannak olyan elhatározások, amelyeknek nem mindenki örül az adott pillanatban, a jövő érdekében mégis vállalni kell őket. Nem ismerek olyan sikeres közösséget, családot, iskolát, vállalatot, ahol mindig a legkönnyebb, legnépszerűbb utat választották volna. Épp ellenkezőleg: *azt tapasztalom, hogy a sikerhez vezető úton időnként nehéz és embert próbáló szakaszok is vannak.*

Magyarország parlamentáris köztársaság. A népakarat nem közvetlenül és folytatólagosan érvényesül, hanem a nép által megválasztott és meghatározott időre döntési jogosítványokkal felruházott képviselők döntésein keresztül. A parlamentáris in-

tézmények és az azok keretei között működő felelős vezetők által. Ezeket az intézményeket és ezeket a választott vezetőket természetesen a nép ellenőrzi, s ha elégedetlen a munkájukkal, akkor leváltja őket.

A demokratikus politikai cselekedeteit elsősorban mégis a saját meggyőződése vezeti. Azok az értékek, amelyekben hisz. Ezeket az értékeket és az azokra épülő elveket akkor sem adja fel, ha a népszerűség növelése pillanatnyilag mást kívánna. A demokratikus akaratképzés az elvszerű alternatívák közti szabályozott, intézményesített, demokratikus és felelős döntésekre, nem pedig a megformálatlan tömegigényre történő hivatkozásra épül.

Az ellenzék mai vezére egyszer azt mondta, hogy aki rendszeresen változtatja a véleményét, az olyanná lesz – és annyit is ér –, mint az üres mákgubó, amely csak zörög a szélben. Demokratikus politikushoz méltó mondat volt, megfontolásra és megtartásra érdemes. Olyan magatartásra ösztönöz, amely megóvhat bennünket a *magyar politikát egyre inkább fenyegető kísértéstől, a populizmustól.*

RÉGI ÁTOK: SZEGÉNYSÉG ÉS KISZOLGÁLTATOTTSÁG

Nem létezik bal- vagy jobboldali szegénység. Csak szegénység van. A lehetőségek, az élet beszűkülése, a választás helyett a kényszer uralma. A szegénység nem magánügy. A szegénység olyan közügy, amelyhez magán- és közfelelősség egyaránt kapcsolódik. Létrejöttéhez, fennmaradásához és átörökítéséhez is.

Magyarországon sok a szegény ember, a szegény család. Minden bizonnyal több, mint tizenöt évvel ezelőtt. Nem lehet megbékülni az ínséggel, függetlenül attól, kinek mi a politikai meggyőződése.

Az egyes politikai áramlatok szegénységgel kapcsolatos álláspontja mára sokat változott. A *konzervatívok* már nem mondják azt, hogy a szegénység a társadalmi rend természetes jelensége, nem teszik hozzá, hogy miként együtt jár a fénnnyel az árnyék, úgy az emelkedő társadalomnak is megszüntethetetlen része a nincstelenség. A *liberálisok* sem hiszik, hogy a szegénység – csakúgy, mint a gazdagság – magánügy, ezért ezzel kapcsolatban csak magánfelelősség létezik.

A magyar jobboldal családpolitikája és munkanélküliséggel kapcsolatos szemléletmódja ezzel együtt mégiscsak sokat magán visel a szellemi–politikai elődök felfogásából. Abból a hitből indul ki, hogy a javuló anyagi helyzetű felső középosztályok növekvő jövedelme majd automatikusan „lecsorog” az alul lévőkhöz. Az elmúlt évek enyhén szólva nem igazolták e várakozás megalapozottságát.

A magyar liberálisok kiterjedt és széles jóléti politika helyett az erősen célzott, rászorultságelvű szociálpolitikában hisznek, szűkebben meghatározva a rászorulókat körét, mint ahogy azt a szociáldemokraták tennék.

A szegénység *társadalmi betegség*. Olyan nyavalya, amely közös *társadalmi gyógymódot követel*. A kérdés az, hozzá merünk-e nyúlni azokhoz a társadalmi intézményekhez és folyamatokhoz, amelyek újratermelik.

Mint a legtöbb összetett társadalmi jelenség esetén, itt is kibújhatnánk a szegénységgel kapcsolatos kérdések érdemi megválaszolására alól, jelezvén: nincs egyszerű megoldás. Ám ezt jó lelkiismerettel azért sem tehetjük meg, mert az elmúlt évek kutatásai nagyon világos képet rajzoltak a szegénység újratermelődének okairól. Kissé leegyszerűsítve: *az egyéni szegénység mögött jövedelemhiány, annak hátterében a munkanélküliség, a munkanélküliség mögött a nem megfelelő szakképzettség húzódik meg, a logikai sor végén*

– illetve az életút elején – pedig a hátrányos családi háttér és környezet áll. A családok mostoha sorsára leginkább a szülők munkanélkülisége, a család nagysága – tehát a gyermekek száma –, valamint a lakóhely van hatással.

Él közöttünk mintegy hétszázezer ember, akiknek súlyos napi megélhetési gondjaik vannak. Otthonok, ahol kikapcsolják a fűtést és az áramot; családok, ahol nem futja napi egy tál meleg ételre. Ahol gondot okoz a tanszer megvásárlása, a havi bérlet kiváltása, ahol a szülők évek óta nem vettek maguknak egyetlen ruhadarabot sem. Az ő helyzetükre és speciális igényeikre alig fordítottunk figyelmet az elmúlt másfél évtizedben.

Ideje ezen változtatnunk.

A már kialakult szegénységgel szemben rövid távon aktív és passzív munkaerőpiaci eszközökkel – például: átképzés, álláskeresési támogatás, közmunkaprogramok – és célzott szociális segélyezéssel lehet küzdeni. Hosszú a sora azoknak az intézkedéseknek, amelyeket ezen a területen a jelenlegi kormány meghozott. Többszörösré növeltük a közmunkaprogramokban részt vevők számát, átalakítottuk a munkanélküli segélyezés rendszerét, az új szociális törvénnyel némiképp igazságosabbá és célzottabbá tettük a szociális ellátást.

A szegénység kockázatát csökkentő közvetett eszközök körében a leglényegesebbek a gyermek-, illetve családtámogatási rendszer eddigi, illetve 2006-tól sorra kerülő lépései. A rászorulóknak ingyen kapnak tankönyvet, étkezést a bölcsődétől az iskoláig, jelentősen növekedett és tovább emelkedik az alanyi jogon járó családi pótlék összege.

Az időskori szegénység esélyét csökkenti a nyugdíjak emelése, a tizenharmadik havi és a méltányossági nyugdíj bevezetése, a legidősebb egyedül élők támogatásának felemelése.

ALKOSSUNK SZEGÉNYSÉGELLENES NEMZETI PROGRAMOT!

Hosszú távú, átfogó megállapodásra van szükség a szegénység enyhítése érdekében a civil szervezetek, a szakmai képviseltek és az önkormányzatok bevonásával. A *Szegénységellenes Nemzeti Program* súlypontjai a következők lehetnének:

Munkára ösztönző családi segélyezési rendszer bevezetése, amely a család jövedelmét a családtagok számával arányosan növekvő mértékben egészíti ki egy minimális megélhetési szintre. A segélyek egy részének a munkába állás utáni időszakban történő további folyósítása segítheti a munkakezdés nehézségeinek áthidalását, és lebonthatja a munkavállalással szembeni ellenérdekeltség egy részét. Ebbe a logikába illeszkedik bele az a döntés is, amely szerint a kismamák a gyermek egyéves kora után akkor is megkapják a gyest, ha elmennek dolgozni.

A szegénységet segélyezéssel megszüntetni nem, legfeljebb csökkenteni lehet. A szegénységből kivezető út a *foglalkoztatáson* át vezet. Az alacsony hazai foglalkoztatás fő oka, hogy az alacsony iskolai végzettségűek nem találnak munkát. A felsőfokúak aktivitási rátája meghaladja a *nyolcvan*, a legfeljebb általános iskolával rendelkezőké nem éri el a *negyven* százalékot. A tartósan munkanélküliek számára személyre szabott foglalkoztatási programok szükségesek, ahol a mentor nemcsak az elhelyezkedésben, hanem a munkahely megtartásában, a munkahelyi környezet befogadóvá tételében is segít. A tartós munkanélkülieket újrafoglalkoztatónak a jelenleginél lényegesen nagyobb közteherfizetési-kedvezményt kell adni, hiszen az alacsony közterhet viselő munka egyénileg és társadalmilag is hasznosabb, mint a munkanélküliség és a segélyezés.

A szegénység fontos eleme az emberhez méltatlan *lakhatás*, illetve a lakhatás bizonytalansága. Ma a lakhatással kapcsolatos ál-

lami támogatás csaknem egésze a lakástulajdon megszerzését segíti. Így aztán éppen a legszegényebbek nem jutnak lakáshoz, hiszen ők a tulajdonra még csak gondolni se mernek. Az elmúlt két évben történtek érdemi változások: a lakásfenntartási támogatás normatívvá vált, amelynek kilencven százalékát a központi költségvetés fizeti. Mintegy száz településen adósságkezelési szolgáltatás indult el a rezsihátralékok rendezésére, hasonló célú programot indítottunk az 1989 előtt felvett magánhitelek rendezésére is. Ezek fontos lépések, de ennél többre van szükség. Meg kell vizsgálni annak lehetőségét, hogy a lakásvásárláshoz kapcsolódó szociálpolitikai támogatást részletekben fizetett lakbértámogatásként azok is megkaphassák, akik nem tudnak vagy nem akarnak saját tulajdonú lakásba költözni.

Mindezek a lépések gátat vethetnek a szegénység gyors növekedésének, de önmagukban nem képesek megfordítani a kialakult és meglehetősen rossz irányú tendenciákat. A társadalmi mobilitás, különösen a generációk közötti mobilitás felgyorsítása lehet az egyetlen hathatós és tartós eszköz a szegénység elleni küzdelemben. A mobilitás motorja az *oktatás, a képzés*. Ez az, ami megtörheti a családi szegénységcsapdát, amelyben a reménytelenség és a kiteszítottság olyan természetességgel öröklődik apáról fiúra, mint ha az a sors megváltoztathatatlan rendjéből következne. Ma minden ötödik fiatal úgy tölti be az iskolakötelezettség határát jelentő tizennyolcadik életévét, hogy nincs semmilyen szakképzettsége. Ők lesznek a holnap szegényei, a peremre szorultak, a máról holnapra élők. E fiatalok körében megrendítően magas a roma származásúak aránya.

A szegénységből kivezető foglalkoztatást a korszerű oktatás, elsősorban az alapfokú oktatás és a szakképzés alapozza meg.

A szegénységellenes küzdelem legnagyobb kihívása, hogy összetett kezelést, komplex programokat igényel. Egyedi beavatkozást

sok legfeljebb időlegesen tudják elfedni a bajokat. *A szegénység – különösen annak legfájdalmasabb gócpontjai: a gyermekszegénység, a romaszegénység, az időskoriak szegénysége – csak hosszú távú átfogó intézkedésekkel kezelhető.*

ZÁRSZÓ HELYETT...

A magyar baloldal színes, eleven politikai és eszmei áramlat. *Baloldali polgári demokratákat, szocialistákat, szociáldemokratákat, népi baloldaliakat találunk a főszórában.* Sokat változtunk az elmúlt száz-százhusz évben – radikálisan átalakultunk a legutóbbi másfél évtizedben. Most itt állunk, készen arra, hogy hozzájáruljunk az ország gyarapodásához, a nemzet felemelkedéséhez.

Patrióták és demokraták vagyunk. Hiszünk a szabadság, az egyenlőség, a szolidaritás maradandó értékeiben. Tudjuk, hogy verseny és együttműködés kéz a kézben járnak a modern társadalomban. Készen állunk arra, hogy a társadalmi igazságosság kiterjesztése érdekében szabályozott módon beavatkozzunk a gazdasági, társadalmi folyamatokba. Tudjuk: úgy kell megteremtünk az emberek és a családok biztonságát, hogy közben folyamatosan változunk és változtatunk. Hiszünk a közösség felemelő erejében, hogy a család, a nemzet több, mint a tagjaiból összeálló sokaság.

Nem tudjuk legyőzni egymást.

A tőke a munkát, a munkás a tőkést, a vidék a várost, vagy megfordítva. Nincs erős gazdaság összetartó társadalom nélkül. E két pillérrre épülhet a sikeres Magyarország. Van, ami fontosabb

a politikai küzdelemnél, annál, hogy ki kit győz le, hogy ki nyeri meg a következő választást. Meg kell tanulnunk: *egységes nemzeti céljaink csak sokféleségünk türelmes elfogadásán és demokratikus összetetésén nyugodhatnak.*

Együttműködésre, felelős partnerségre vagyunk ítélve. Ez a sorunk. Ha ezt megértjük, akkor győzhetünk.

Akkor egész Magyarország győzni fog.